اپريل ١٩٣٨ع

سنڌو

ايڊيٽر:- بولچند وسومل راجپال

قيمت :- چهه آنا

چندو چار روپيه

ايشن انشورنس ڪمپني لميٽيڊ

قائم ٿيل ١٩١٠ع   هيڊ آفيس بمبئي

خاص خوبيون:-

دائما بيڪاريءَ ۾ سهائتا

گهر ٺاهڻ لاءِ سهائتا

گولڊن (سون ورني) پاليسي

ٻٽي ٽِٽي ٻٽي پاليسي

اتفاقي موت لئي ٻٽي رقم

ايجنٽ جون ڪميشنون دائما چالو

لکپڙهه ڪريو:-

پرسرام وشنسنگهه ٿهراماڻي بي-اي.

برانچ سيڪريٽري سنڌ ۽ بلوچستان

چيف ايجنٽ:-

راجپال ۽ ڪمپني شڪارپور سنڌ

آرگنائيزر:-

لکميچند نارائڻداس ڪراچي.

دي لکشمي

[قائم ٿيل ١٩٢٤ع ۾]

جا سيني حياتين جي ويمي ڪمپنين جي سرمور آهي.

نئون ڪم ٣٠-اپريل ١٩٣٧ع تائين مليل ١،٥١،٠٠،٠٠٠ رپيا.

[هڪ ڪروڙ ۽ ايڪونجاه لک]

بونس:-
دائمي حياتيءَ جي پاليسيءَ تي هڪ هزار تي ويهه روپيه ساليانو
مدي واريءَ پاليسيءَ تي هڪ هزار تي ١٦ روپيه سال ۾

ڪليمن جي تڪڙي نيڪال ڪرڻ ۾ مشهور، جنهنجون برانچون ساري هندوستان، برما ۽ سائوٿ آفريڪا ۾ آهن.

ڪراچي ۾ بندر روڊ تي ڪمپني لاءِ عمدي ڇهه ماڙ جاءِ تيار ٿي رهي آهي جنهن تي اٽڪل پنج لک روپيه خرچ لڳي ويندو.

وڌيڪ حقيقتن لاءِ لکپڙهه ڪريو:-   برانچ سيڪريٽري

لکشمي انشورنس ڪمپني لميٽيڊ بندر روڊ ڪراچي.

The Quality of

جي-بي- منگهارام
جا بسڪوٽ
جهڙا آهن سهڻا تهڙا
آهن ڪاڻ پر سوادي.
پر ڪٽا قوت بخش
۽ ها ضميدار.
الهي ڪريئي

ڪمپنيءَ کي جدا جدا نماون تي سونا ٻلاءِ سوين سرٽيفڪيٽ انعام طور مليا آهن.

هميشه خريد ڪريو

جي- بي منگهارام ڪمپنيءَ جا اوچا سوديشي ڪٽمٺڙا

جي هندوستان ۾ سڀ کان سستا. عمده ۽ لذيذ ثابت ٿيا آهن

ڇاڪاڻ ته

١- "J.B" مارڪي وارا ڪٽمٺڙا اوچيءَ سوديشيءَ ڪنب مان، تندرستيءَ جي اصولن موجب (Modern) **ماڊرن** نموني ۾ اسٽيم جي ذريعي تيار ڪيا وڃن ٿا.

٢- منجهن (Glucose) **گلوڪوس** (طاقت ڏيڻ واري شيءِ) 40% (چاليه سيڪڙو) ڪم آندو وڃي ٿو، جنهنڪري هي ڪٽمٺڙا خوراڪي پر ڪٽا طاقت بخشيندڙ ۽ هاضمو سڌاريندڙ ثابت ٿيا آهن.

٣- (Essences) **اسينس** تمام اُچيءَ (Quality) **ڪوالٽيءَ** جا، تازن ميون جي خوشبوءِ پيدا ڪندڙ ۽ (Harmless Vegetable Colours) يعني **مٺا رنگ** ڪم آندا وڃن ٿا، جي تندرستيءَ کي ڪوبه نقصان نٿا پهچائين.

٤- هن ڪمپنيءَ کي مال جي سٺائيءَ صفائيءَ ڪري سوين سرٽفڪيٽ ۽ سونا ٻلا انعام مليل آهن.

نوٽ:- هر هڪ ڪٽمٺڙي تي "J.B" نالو ڏسي پوءِ خريد ڪريو جيئن دوڪاندار توهان کي نقلي مال نه ڏين.

جي - بي منگهارام اينڊ ڪو

هاءِ ڪلاس ڪنفيڪشنري ۽ بسڪوٽ مئنيو فئڪچررس

سکر (سنڌ)

فهرست

نمبر	ليک	ليکڪ	صفحو
١	ڪافي	بيدل فقير	١
٢	ڊاڪٽر گربخشاڻي وارو رسالو	پيرومل مهرچند آڏواڻي	٢
٣	بهار (شعر)	لطف الله جوڳي	١٤
٤	سچو پيار (آکاڻي)	مس ٺاڪري نيپراج واسواڻي	١٥
٥	غزل	سوڀراج نرملداس (فاني)	١٩
٦	بيروزگاري (شعر)	ڪشنچند تيرٿداس کتري [بيوس]	٢١
٧	اچرج جهڙيون رسمون ۽ رواج	لعلچند امرڏنومل ڄڳتياڻي	٢٢
٨	جهنگ جو شغل شڪار	پرمانند ميوارام ايڊيٽر "جوت"	٢٥
٩	گائن وديا	ٺهلرام آسودومل وڪيل	٢٨
١٠	ويچار ۾ سک (شعر)	سوامي ٻوڌراج صاحب	٣٣
١١	پورن برهمچاري ٿيڻ ممڪن آهي؟	(ٻوڌر زندگيءَ تان ورتل)	٣٣
١٢	سچي سک (شعر)	ديوان دلپت راءِ	٣٠
١٣	ڌرم ۽ نيتي	مهاتما گانڌي	٤١
١٤	نااُميد	سي. ايل. منگهاڻي	٤٧
١٥	ڪافي	ديوان صورت (بهار)	٤٨
١١	شارداانڪت	مولائي شيدائي	٤٩
١٧	ڪافي	سچل سرمست	٥٣
١٨	پريان سندو پيچرو	ليلارام پريمچند واڌواڻي	٥٤
١٩	عجيب ليلا (شعر)	منگهارام شيوڪرام (مستان)	٦٠
٢٠	درسي ڪتابن جون چوڪون	عبدالله عبدالواسع (عبد)	٦١
٢١	شاهه عبداللطيف جا چونڊ بيت	... ...	٦٦
٢٢	روح جي راحت	روچيرام گنگارام سڌاڻي	٦٨
٢٣	ڪافي	ديوان دلپتراءِ	٧٠
٢٤	باهه جو گهوڙو (آکاڻي)	لکميچند ٽي. روپچنداڻي	٧١
٢٥	نيوز نوٽس ۽ ڪمينٽس		٧٥

هيءَ اخبار مسٽر بولچند وسومل راجپال بي. ايس سي "راجپال پريس" مياڻن جي ڳوٺ ۾ ڇپي پڌري ڪئي.

فهرست

نمبر	ليک	ليکڪ	صفحو
۱	ڪافي	بيدل فقير	۱
۲	ڊاڪٽر گربخشاڻي وارو رسالو	ڀيرومل مهرچند آڏواڻي	۲
۳	بهار (شعر)	لطف الله جوڳي	۱۴
۴	سچو پيار (آکاڻي)	مس ٽاڪري نيڀراج واسواڻي	۱۵
۵	غزل	سوڀراج ٽرملداس (فاني)	۱۹
۶	بيروزگاري (شعر)	ڪشچند تيرٿداس کتري [بيوس]	۲۱
۷	اڇرج جهڙيون رسمون ۽ رواج	لعلچند امر ڏنومل جڳتياڻي	۲۲
۸	جهنگ جو شغل شڪار	پرمانند ميوارام ايڊيٽر "جوت"	۲۵
۹	گائن ودّيا	ٺهلرام آسودومل وڪيل	۲۸
۱۰	ويچار ۽ سک (شعر)	سوامي ٻوڌراج صاحب	۳۳
۱۱	پورن برهمچاري ٿيڻ ممڪن آهي؟	(پوتر زندگيءَ تان ورتل)	۳۳
۱۲	سچي سک (شعر)	ديوان دلپت راءِ	۳۰
۱۳	ڌرم ۽ نيتي	مهاتما گانڌي	۴۱
۱۴	نااُميد	سي. ايل. منگهاڻي	۴۷
۱۵	ڪافي	ديوان صورت (بهار)	۴۸
۱۱	شاردا ائڪٽ	مولائي شيدائي	۴۹
۱۷	ڪافي	سچل سرمست	۵۳
۱۸	پريان سندو پيچرو	ليلارام پريمچند واڌواڻي	۵۴
۱۹	عجيب ليلا (شعر)	منگهارام شيوڪرام (مستان)	۶۰
۲۰	درسي ڪتابن جون چوکون	عبدالله عبدالواسع (عبد)	۶۱
۲۱	شاهه عبداللطيف جا چونڊ بيت	... ...	۶۶
۲۲	روح جي راحت	روچيرام گنگارام سڏاڻي	۶۸
۲۳	ڪافي	ديوان دلپتراءِ	۷۰
۲۴	ٻاهه جو گهوڙو (آکاڻي)	لکميچند ٽي. روپچنداڻي	۷۱
۲۵	نيوز نوٽس ۽ ڪمينٽس		۷۵

هيءَ اخبار مسٽر ٻولچند وسومل راڄپال بي. ايس سي "راڄپال پريس" مِيان جي ڳوٺ ۾ ڇپي پڌري ڪئي.

سال ٧] اپريل ١٩٣٨ع [انڪ ٧٦

ڪافي

امر نهي جون ڳالهيون اوري - جو ڳن ڀنڊ ڀرانهون وي ميان
١- اهو جو نيهي حرف نه ڄاڻن - هويت جون مؤجون ماڻن
ڪنز قدوري طرف نه تاڻن - عارف وڃن اڳاهون وي ميان
٢- رمزن وارا رندانا - فقر ڦاسن ڪيئي فرزانا
مستي ماڳ ڪري مردانا - ڀون تاڻن تيڏاهون وي ميان
٣- علم لدني جي جا عالم - لامذهب سي صوفي سالم
يار ٻروھ جا بانڪا بالم - چم چاڙن سو چاهون وي ميان
٤- ألست بيد عشق جو سارو - سمجهي ماروئڙون نينهن جو نعرو
بيدل ڪيئي ڪن لوڪ ڏي لاڙو - نيٽرن مؤج مٿاهون وي ميان

(بيدل فقير)

ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ وارو رسالو

(٢)

ليک:- مسٽر پيرومل مهرچند آڏواڻي.

ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ واري شاهه جي رسالي جي جلد پهرين ۾ جيڪي ڳالهيون مٿي وارن ١٧١ صفحن ۾ لکيل آهن، تن جو ذڪر اڳين گهڙي ڪيو هوم. هر ڪا ڳالهه جي جهڙي اُپٽار هن ڪري ڪئي هيم جو اهو ”مقدمه“ (مهاڳ Introduction) بي.اي جي شاگردن لاءِ درسي ڪتاب طور منظور ٿيل آهي ۽ هنوقت پڙهن ويٺا. سنڌ لاءِ خاص طرح هڪ ڊار ليک، ”شاهه جي سنڌي“ بابت، ڊي-جي-سنڌ ڪاليج مسيلنيءَ جي فيبروري ١٩٣٨ع واري پرچي ۾ لکيو اٿم، جو پڻ اميد ته ڪين ڪمائتو ٿيندو. ڪاليجن ۾ علمي تدقيق سان اڀياس يعني مرمجي اڀياس (Critical Study) ڪرڻو آهي، تنهنڪري انهيءَ ”مقدمه“ جي خوبين سان اُنجي خامين يا اوڻاين جو ذڪر ڪيو اٿم. هاڻ باقي رهيو خود شاهه جو رسالو، جنهنجا پهريان پنج سو معنيٰ ۽ شرح سميت جلد پهرين ۾ ڏنا آهن. اهي سو، بلڪ سڄو شاهه جو رسالو، اڳيئي ايترا گهڻا پڙهيو هوم، جو رسالي جو گهڻو ڀاڱو برزبان ياد هوم. اڄ اهو اڳيون حافظو ڪونهيم، ته به رسالي جي ڪڙي به بيت جا پهريان ٻه ٽي اکر ڪو چوندو، ته اُميد آهي ته مان سڄو ٿي بيت چئي سگهندس. انهيءَ هوندي به ١٩٢٣ع ۾ رسالي جو هيءُ پهريون جلد ڇپجي پڌرو ٿيو، ته ڏاڍي چاهه سان پڙهيم ۽ انلاءِ سبب هو.

سنه ١٩٠٠ع ۾ تعليم کاتي وارن هاڻوڪي رواجي صورتخطيءَ ۾ شاهه جو رسالو ڇپائي پڌرو ڪيو، ته يڪدم اهو خريد ڪري، ٽرمپ صاحب واري رسالي ۽ بمبئي ڇاپي واري رسالي سان اُنجي ڀيٽ ڪيم. سگهوئي گهڻا گهوٽالا انهيءَ نظر آيم. مون پوءِ اُن جو سمالوچن لکيو، جو ١٩٠١-١٩٠٠ع واري ڊي-جي-سنڌ ڪاليج ”مسيلنيءَ“ ۾ ڇپجي پڌرو ٿيو. انوقت جي سنڌي توڙي انگريزي اخبارن ۾ به رسالي بابت ليک لکيم، مطلب ته اڄ ڪان انٽيهه ورهيه اڳي اخبارن جي وسيلي پڪاريم، ته ڪو جٿي سٿي جاڳي، جو شاهه جي رسالي جو صحيح نسخو صحيح معنائن سميت ڇپائي، سنڌ جي گهرج پوري ڪري. هيءُ رسالو ١٩٢٣ع ۾ نڪتو ته اهو مون لاءِ ائين هو، جئين ڪنهن اُساٽيل اڳيان ڪو ٿڌي پاڻيءَ جو دلو پري آڻي رکي! جئين اُڃايل ماڻهو پاڻيءَ ملڻ شرط

ڏوگهه ڏوگهه ڪري پيئندو آهي، تنهن مان به هيءُ آنند رس ٿهنپ پيئڻ لڳس.

ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ جي جلهيم

ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ جو هيءُ رسالو پڙهڻ شروع ڪيم، ته ”منڍ“ واري صفحه ٻ ۾ هيءُ لفظ لکيل ڏٺم:-

”ڏسڻ ۾ آيو آهي، ته ڪيترن لفظن جون معنائون ڏڪي بازيءَ يا اوت تي پٽي ڪيون ويون آهن.“

وري ”مقدمه“ جي صفحه ١٣٤ ۾ سنڌي ڊڪشنري جوڙيندڙن ۽ رسالي جي اهڙن لفظن جي معنائن لکندڙن تي ٿيهائين سخت جلهيم ٿيل ڏٺم. جي ڊڪشنري جوڙيندڙن ۽ رسالي جي لغت نويسن علم لغات (Philology) جو ڪوبه سماءُ ڪونه لڌو آهي، تنهن سبب سنڌي لغتون اڌوريون ۽ خام رهجي ويون آهن. رڳو ڏڪي بازيءَ تي زور رکيو اٿن ۽ معنائن ۾ ڏاڍا ها چا هنيا اٿن. سنڌس هيءُ لکڻ جو امونو مونکي ته وڻيوءِ ڇاڪ اهيءَ مان باٺور جي بوءِ آيم. سنڌس لکڻ موجب سنڌ ۾ اونده آهي، تنهنڪري چيم، ته ڏسان ته ڀاڻ ڪهڙو سوجهرو ڪيو اٿس ۽ رسالي جي صحيح پڙهڻين ۽ صحيح معنائن ڏيڻ ۾ ڪيتري قدر سوڀارو ٿيو آهي. جنهن سرڌا سان سنڌس رسالو پڙهڻ ٿي چاهيم، سا سرڌا هڙي جيري جلهه ڪري هٽجي ويم، بلڪ مٽجي ويم. اهيءَ سبب مان اُتيئي سنڌس رسالي کي نڪتچينيءَ جي نگاهه سان نهارڻ لڳس.

هيءُ رسالو ١٥ ڊسمبر ١٩٢٣ع جي ڇپجي پڌرو ٿيو هو ۽ انوقت مان ڪراچيءَ ۾ ايڪسائيس آفيسر هوس. سگهوئي ناتال سبب پنهنجي آفيس ڏهه ڏينهن بند ڪري ايڪمنو ٿي، هيءُ ڪتاب پڙهيم. شاهه جو رسالو اڳيئي گهڻو قدر ياد هوم، تنهنڪري ٻئي ڪنهن به نسخي سان ڀيٽ ڪرڻ جي ضرورت ڪانه سمجهم. هن ڪتاب پڙهندي معنائن ۽ شرح واري ڀاڱي ڏي به ٻوقت نهاريندو ويس. جيڪي نيون يا ڦريل پڙهڻيون نظر آيم، ۽ معنائن واري ڀاڱي ۾ جيڪي تفاوت يا خاميون ڏٺيم، سي ٻوقت نشان ڪيم. جيڪي خوبيون ۽ خاميون نظر آيم، تنجا مثال ٻين ٻن جلدن جي خوبين ۽ خامين سان گڏ ڏيندس.

هتي رڳو ايترو ڄاڻايو ٿو ته انوقت جيڪو اثر دل تي ويٺم، سو هيءُ آهي ته جيڪو ٻاٺور ڪتاب جي منڍ ۾ ڪيو اٿس، سو اجايو آهي. اُونا ٻسن ڪان آ جو هڪڙو ايشور آهي؛ باقي ايترو چئبو ته رسالي تي ٻورهيو بيشڪ ڪيو اٿس ۽ ڪيتري قدر نئين روشني به وڌي اٿس.

ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ تي جلهيم

سنه ١٩٢٣ع جي ناتال واري ڏينهن ۾ ڪراچيءَ جي ٿياسافيڪل سوسائٽيءَ ۾ صوفي سماگم ٿيو. منهنجو دوست مسٽر جيٺمل پرسرام تن ڏينهن ۾ حيدرآباد ۾ ”پارس واسي“ اخبار جو مهتمم هو. اڳواٽ ئي لکي موڪليا ٿيئم، ته سماگم ۾ اچج ۽ ”شاهه سيلاني“ بابت، يعني شاهه عبداللطيف جي سير ساحت بابت، اُتي اچي ڳالهائج. پارڙي جو سڏ ٿيو، ته وڃي حاضر ٿيس. اهيءَ موقعي تي ڀاڻ به ڪراچيءَ آيو ۽

اچي ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ جو رسالو ڏنائين. آهو ڀاڻ سان کڻي، حيدرآباد روانو ٿيو. ٻن ٽن ڏينهن کانپوءِ جيڪا "پارٽوا سي" لکي، تنهن ۾ هڪ لنبو ليک ڏٺم، جنهن جي مٿان پروفيسر گربخشاڻيءَ جو نالو ٿلهن اکرن ۾ ڇپيل هو. سمجهيم ته رسالي جو سمالوچن لکيو اٿس. اِلي وانڙو به ٿيس. مونکي اهائي ڏندڻ واري مت (حيرت)، ته هيڏو سارو ڪتاب اٺتري ۾ پڙهي پورو ڪيئن ڪيائين، جو ان بابت هيترو سارو لکيو اٿس! پوءِ پائين پاتيم ته ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ جيڪا ٻين تي جلهيه ڪئي آهي، تنهن تان پلٽيو آهي ۽ پر مضمون پڙهي ڏٺم، ته مار! سڄي رسالي تان ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ کي وٺي سگهن تي ڪنيون اٿس! سندس رسالي جي جلد پهرين کي ته اکيون ۽ ٽا ڪام ٿورا پيو اٿس ۽ پر باقي ٻي جلد جي اڇا اکر ڳاهٽا، تنهنکي به اڳواٽ ئي بنهه ردي بنائي رکيو اٿس!

ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ تي "پارٽوا سيءَ" ۾ جملي ٽن خونن جي تهمت رکيل هئي:-

(۱) سنڌي ٻوليءَ جو خون!
(۲) روحاني رازن جو خون!
(۳) رسالي جي هڪ هزار ڪن ٻيتن جو خون!

سنڌي ٻوليءَ جي خون ثابت ڪرڻ لاءِ مسٽر جيٺمل پنهنجي اظهار ۾ ڄاڻايو هو، ته مهڙ وارن صفحن ۾ جيڪو هيترو سارو مضمون لکيل آهي، تنهن ۾ ٿپ ٿپ تي ڳرا ڳرا عربي ۽ پارسي لفظ ڪم آيل آهن، جن مان ڪن لاءِ نج سنڌي لفظ موجود به آهن، ته به اهڙي ڇڏي، عربي ۽ پارسي لفظن ڪم آڻڻ تي زور رکيو اٿس. هن مان ظاهر آهي ته جوابدار (ڊاڪٽرگربخشاڻيءَ) سنڌي ٻوليءَ جي خون ڪرڻ جي ارادي سان اهو قدم کنيو آهي. پنهنجيءَ ڳالهه ثابت ڪرڻ لاءِ هڪ مثال به ڏنو هوائين. چي جڏهن "منڍ" ۽ "مهاڳ" لفظ سنڌيءَ ۾ اڳيئي عام آهن، تڏهن ڇو اهڙي ڇڏي، "مقدمه" لکيو اٿس؟ سنڌيءَ ۾ "مقدمو" لفظ فوجداري ڪيس جي معنيٰ سان ڪم ايندو آهي.

ٻيءَ تهمت جي باري ۾ مسٽر سراڳ جو هيٺيون بيت ثابتيءَ لاءِ ڄاڻايو هئين:

ماڻڪ منڊ هٿا، پيتيءَ ۾ پرزا ٿيو!
سڄو ٽان، سيد چوي، لهي لک سوا،
پڳي پچا ڻا، پد مان ٿي، پري ٿيو.

ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ جي ڏنل سمجهاڻيءَ موجب انجي معنيٰ هيءَ آهي:-

اصل ماڻڪ يعني روح، منڊ يعني زال (انسان) جي هٿان پيتيءَ يا صندوق (جسم) جي اندر پرزا ٿيو! شاهه صاحب جن فرمائين ٿا، ته هي روح جيستائين سڄو ۽ سالم آهي يعني جيستائين حرص هوس جي ڇپيٽ نه آئي اٿس، تيستائين اصل ماڻڪ وانگر لک، بلڪ سوا لک لهي، يعني بي بها آهي، پر جڏهن انساني خواهشن جي ٺوڪر لڳڻ ڪري پڇي پوي ٿو، تڏهن "پد" يعني درجي يا مرتبي کان پري ٿيو پوي، جنهنجي معنيٰ ته پوءِ انجو ڪو به ملهه يا مان نٿو ٿئي.

مسٽر جيٺمل پنهنجي اظهار ۾ ڄاڻايو هو ته اها غلط معنيٰ آهي. بيت جو صحيح مطلب

هي ۽ آهي، ته اصل ماڻڪ جيستائين سچو ۽ سالم آهي، تيستائين انجو ملهه لک سوا لک آهي، پر پڇي ٽڪر ٿيڻ کانپوءِ انجو ملهه "پدم" يعني لکها ڪروڙن کان به وڌيڪ ٿئي ٿو. هن ڳالهه ۾ هڪ روحاني راز رکيل آهي، جنهنجو پروفيسر گربخشاڻي (هاڻ "ڊاڪٽر") ڏنو وانئو خون ڪيو آهي. وڌيڪ جيڪي چيو هوائين، تنهن مان اهو مطلب ٿي نڪتو، ته جو ماڻهو پاڻ رسالو سمجهي نٿو سگهي، سو ٻين کي ڇا سمجهائيندو؟ اهو اجهو هتي روحاني راز جو خون ڪندو.

ٽين ۽ تهمت جي باري ۾ مسٽر جيٺمل جو چوڻ هو ته ڪنهن به ثبتي پيش ڪرڻ جي ڪا ضرورت ڪانهي، ڇاڪاڻ ته خود جوابدار (ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ) پنهنجي رسالي جي منڍ ۾ پاڻمرادو ڏوهه باس ڪئي آهي ۽ دلي بادلي (ڪليو ڪلايو) لکيو اٿس، ته "سو ۽ بيت، جي گهڻي تحقيقات بعد معلوم ٿيا آهن، ته شاهه جو ڪلام نه آهن، سي رد ڪيا ويا آهن."

مسٽر جيٺمل جو چوڻ هو، ته هن ٻهرين جلد منجها ٿي ڪيترا بيت گم آهن، جي جوابدار ارادتون قتل ڪيا آهن. جيڪڏهن هيٺڙ ڇيڪ ڇڏي ڏبس، ته پوءِ وڃ گهوڙو ڪين پڌندو ۽ رسالي جي باقي رهيل ٽن جلدن ۾ اچان گهڻا ظلم پاريندو ۽ هن ربع سڄي رسالي مان هڪ هزار کن بيتن جو خون ٿي ويندو! هن ڳالهه پاٻت ب ور ور ڏيتي پٽي لکيائين ۽ پڙهندڙن کي انيتي ذهن نشين ڪرايائين ته "شاهه لطيف کي پروفيسر گربخشاڻيءَ سوڙهو ته آهي، پر لوڙهو آهي!" اهي آهن مسٽر جيٺمل جا جنسي لفظ.

مسٽر جيٺمل جي ٻڌڻ ٿي ليک مان منهنجي دل ۾ هي ۽ خوف جاڳيو، ته رسالي تي رڳو مٿا ڇوري نظر گهمائي، هڙو زبردست ليک لکيو اٿس، سو جنهن مهل سڄو رسالو پڙهي پورو ڪندو، تنهن مهل ته الاجي ڇا ڪندو! ڪا ٿوري ڳالهه هيٺ مٿي ڏسي، هتي شور مچائيندو، ته بيا پاڳا نڪرڻ بند ٿي ويندا ۽ اها ڳالهه بلڪل پڌري پيئي هئي. رسالي جي ٻهرين جلد جي قيمت پنج رپيا، ۽ جيڪي ٽي جلد اچا نڪرڻا هئا، تن جي قيمت به پنج پنج رپيا. سمجهو ته ٻهرين جلد مان جيڪي ٽي وڌون ڪڍيون اٿس، تن کي جيڪڏهن رد نه ڏبو، ته اهي رسالي بنسبت ماڻهن جي دلين ۾ بد اثر پيدا ڪنديون. پوءِ ته ماڻهو به ضرور چوندا ته ڪتاب ۾ بيت ڪٽل، معنائون غلط ۽ ٻولي به ڏکي، پوءِ گتي ڪنهنکي پيئي آهي، جو هڙيون ڳالهيون اخبار ۾ پڙهڻ کانپوءِ به هن هڪڙي رسالي لئي سڄا سارا ويهه رپيا خرچيندو؟ اهڙيون ڳالهيون ٻڌي، ماڻهو جيڪڏهن ٻهريون ٽي جلد خريد نه ڪندا ته موڙ ۾ سوڙ سهڻ ڊاڪٽر گربخشاڻي لاءِ به مشڪل ٿي پوندو. هو به ضرور چوندو ته هيتري محنت به ڪيان، هيڏي ساري رقم به سيڙايان، ۽ ماڻهن وٽ قدر اجهو اهو، جو ٻهريون ٽي جلد گهورا هي ٿيو اٿم، ته پوءِ مونکي کهڙي گتي پيئي آهي، جو بيا پاڳا ڪڍي، وڌيڪ پئسا وڃايان؟

”هيءَ ٻه ڳالهيون لوڪ ۾ تماشو.“ اهڙيءَ طرح ويچار ڪندي پنهنجيءَ دل ڪري سو رهڻ آنا پڪ سمجهي ويٺس، ته ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ ٽي جو ٽن خونن جون تهمتون رکيون ويون آهن، سو پس پيش فتوي هيءَ ملندي، ته خود سندس انهيءَ رسالي جي ڇپرائڻ جلد کي ئي خون ڪري قتل ڪجي، ته پوءِ وڌيڪ خونريزي پاڻهي بند ٿي ويندي. پر اهڙي فتوي ماڻ شرط ڊاڪٽر گربخشاڻي اڄ پنهنجي علمي ميدان منجها نڪي پير ڪڍائي ويندو ۽ پيا به پاڳا نه ڪڍيندو، ته سندس علميت ۽ اپياس جو فائدو اسين وٺي ڪين سگهنداسين ۽ اهو نقصان اسان کي ٿي پهچندو. پر هيئنئر ڳالهه ٿي ڳري ٿي پيئي. ڇو ته ڊاڪٽر گربخشاڻي ڪنهن پنڊت کان ويلا وڻائي، مهورت ڪڍي، وڏو رسالو ڪڍي ها ته چڱو به هو. هاڻ ته رسالي ٿي راهه جو گره اچي ويئو انس، سو لاهي ڪير؟

ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ سان، انو قسمت ڌڻين، اوت نڪو ڳوٺ (ڪوبه ناتو نه) هوم، نه ٻه دل ۾ آيم، ته تسوهندي (نهه پهه) وڃيم پئي، سندس ٻڌڻ جو شاهد ٿيان ۽ جيڪڏهن صفا ڇڏي نه سگهي، ته به حال ضامن پئي، ڪجهه وقت لاءِ ڇڏائي اچانس يعني عام خلق جي ڪورٽ ۾ پلؤ پائي وينتي ڪريان ته ڇپيون جلد خريد ڪري، رڳو ايترو همتايوس، جو گهٽ ۾ گهٽ هيو جلد ڪٺي. ڇپيل جلد ۾ پنهنجو جوهر ڏيکاريو انس، سو جيڪڏهن همتائيس، ته پئي پاڳي تي هيڪاري وڌيڪ محنت ڪندو. جيڪڏهن اٿين نه ڪري، ته پوءِ خلق جي ڪورٽ سگوري جيئن مناسب سمجهي، تيئن سندس ڪارروائي ڪري.

مسٽر جيٺمل جو ڇپرايون ليک، جنهن ڏينهن سنڌيس ”پارسواسيءَ“ ۾ پڙهيم، تنهن ڏينهن ٿي شام جو پنهنجي آفيس جي ڪم کان آجو ٿي، اچي ويٺي، سندس ليک جو جواب ”پارسواسيءَ“ ۾ ڇپائڻ لاءِ لکيم، ته پڙهندڙن مان ڪنهنجي به دل تي رسالي بابت ڪوڙو گهٽو اثر ويٺو هجي، ته اهو هڪدم لهي وڃي. مسٽر جيٺمل کي خانگي خط به لکيم، ته منهنجو هيءُ جواب بنا دير ”پارسواسيءَ“ ۾ ڇپي پڌرو ڪجو ۽ پروفيسر گربخشاڻي جي رسالي جي برخلاف هڪ اکر به وڌيڪ نه لکجي. توهانجي خيال موجب جيڪڏهن هي ”صحيح نسخو“ نه آهي، ته ان جون غلطيون بيشڪ ظاهر ڪريو. جيڪڏهن ڏٺم ته اهي برابر غلطيون آهن ۽ ڪتاب مان فائدي ٿيڻ بدران مرڳو غلطين جو ڦهلاءُ ٿيندو، ته پوءِ مان به گهڻي خوشيءَ سان شامل ٿي پهندس پر مونکي اهڙي ڪا خامي نظر ڪانه آئي آهي، جنهنڪري سڄي رسالي کي ردي ٺهرائجي. هنڪانپوءِ جيڪڏهن پين پاڳن ۾ ڪي ڳريون غلطيون ڪندو، ته جي جيترا آهيون، تن انهيءَ ڳالهه کي پهچي وٺنداسين ۽ حال ڪريو ماٺ. مسٽر جيٺمل منهنجو جواب يڪدم ڇپي پڌرو ڪيو ۽ پر اخبار جي ساڳي پرچي ۾ وري هڪ زبردست ليک رسالي برخلاف لکيائين ۽ انهن به ڳالهيون اهي ساڳيون.

مون انهيءَ جواب لکي موڪليس ته پوءِ "پارتواسيءَ" ۾ ڊگهو ليک لکڻ بند ڪيم. انهيءَ وقت "پرڪاش" اخبار مسٽر گوپالداس ليکراج تازي ڪڍي هئي تنهن ۾ علحدي نموني رسالي بابت ليک لکيم، ته پڙهندڙ پاڻ پنهنجو رايو ظاهر ڪن. مون جيڪي ليک لکيا تن ۾ ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ جي ڀُلن جو شاهد ٿي بيٺس. ڀڳوان کي حاضر ناظر ڄاڻي ساک ٿي چوان، ته رسالي جي جلد پهرين ۾ جيڪي عربي لفظ ڪم آندا اٿس، تن مان ڪي صوفيانا لفظ ۽ اصطلاح آهن. ۽ انهن جي قيـوانڻ جي ڪنهن کي به اختياري ڪانهي. اهي تصوف جا عربي لفظ جمن جو ٿلهن ڪم آڻيا آهن. اهو سچ آهي ته اهڙن لفظن کانسواءِ ٻيا به ڪي ڳرا عربي لفظ، بلڪ پارسي ۽ عربي جملا، ڪم آندا اٿس؛ پر املاءَ مٿس گهڻي مدار ڪانهي. هو پروفيسر ئي پارسي جو آهي، جنهنڪري سنڌي کان وڌيڪ ضرور پارسي جو اڀياس ڪندو هوندو. انهيءَ هوندي به منڍ وارن صفحن ۾ ڪيترن هنڌ سنڌي نهايت چٽي لکي اٿس ۽ منجهس رواني (Flow) به آهي. "مقدمه" لفظ خود جيڪڏهن ڳرو آهي، ته به انهيءَ "مقدمه" ۾ ڪيتريون ئي ڪارائتيون ڳالهيون اڄ سنڌيءَ ۾ به لکيل آهن. هر هڪ ڳالهه تنقيد جي تارازيءَ ۾ توري، بلڪل باترتيب بيهاري اٿس؛ جنهن مان ظاهر آهي، ته تنقيد جي اصولن جو به چڱو ڄاڻو آهي، پر اسان کي انهيءَ کان به وڌيڪ ڳالهه ڏسڻي آهي ته رسالي جي صحيح پڙهڻ ۽ صحيح معنائن ڏيڻ جي ڪا ڪوشش ڪئي اٿس يا نه. ڪتاب جي هر هڪ صفحي جي هيٺان ٻيون ٻيون پڙهڻيون ڏنيون اٿس، جي خود ڏيکارين ٿيون ته رسالن جي جدا جدا نسخن پڙهڻ تي پورهيو به پورهئي جهڙو ڪيو اٿس. ٻاڙي وارو نسخو ۽ ڀٽ شريف وارو نسخو اڪثر سجادي نشين درگاهه کان ٻاهر ڪڍڻ به ڪونه ڏيندا آهن. هي ۽ بختاور چنبو جو اهي به مليا اٿس. سڄو رسالو وڏي سوڊ پيو اٿس، ته سندس انهيءَ محنت جو لاڀ اسان کي ضرور وٺڻ گهرجي. رسالي جي معنوي ۽ شرح ڏي نهاريو، ته اهڙن لفظن جي معنوي سان گڏ ڪيترن لفظن جو اشتقاق يا ڌاتو ڄاڻايو اٿس. اهو نمونو رسالي جي ڪنهن به لغت نويس اڳي اختيار ڪونه ڪيو آهي. اڳي رسالا ڌار ڇپيل هئا ۽ انهن جي اهڙن لفظن جون معنائون ڌار ڇپيل هيون. رسالي جا فقط ڪي ٿورڙا سُر معنائن سميت ڇپيل هئا. ڊاڪٽر گربخشاڻي پهريون سنڌي عالم آهي، جنهن ڳري خرچ جي به پرواهه نه ڪري، سڄو رسالو معنائن سميت ڪڍائي ڪيو آهي ۽ پهرين جلد جي بيهڪ ۽ بناوٽ به اهڙي آهي جو هڙي عمديءَ ريت تيار ٿيل سنڌي ڪتاب مون پنهنجيءَ سڄيءَ ڄمار ۾ ڪونه ڏٺو آهي.

ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ تي روحاني رازن جي خون ڪرڻ جي تهمت ثابت ڪرڻ لاءِ مسٽر جيٺمل جيڪو امل ماڻڪ بابت بيت لکيو هو، تنهن بنسبت ته پر وقت ٿي سنڌيس "پارتواسيءَ" ۾ لکيو هوم، ته

معنيٰ ۾ ڦير فقط هن ڪري پيو آهي، جو پروفيسر گربخشاڻيءَ ”پد“ ۽ ”مان“ ٻه ڌار لفظ ڪري ڄاڻايا آهن، ۽ مسٽر جيٺمل ”پدمان“ هڪ ئي لفظ ڪري پڙهي ٿو. تفاوت رڳو پڙهڻ جي اصول ۾ آهي، ۽ اها ڪا وڏي ڳالهه ڪانهي.

مسٽر جيٺمل منهنجو اهو جواب ڇپي، ٻاڻ واري معنيٰ صحيح ۽ سچي ثابت ڪرڻ لاءِ، ٻئي هڪ بيت جي پٺڀرائي سمت ڄاڻائي، جو بمبئيءَ ڇاپي واري رسالي ۾ مٿي ذڪر ڪيل بيت جي هڪدم پٺيان ڏنل آهي، تنهنڪري مرحوم مرزا قليچ بيگ به ٻاڻ واري رسالي ۾ ڏنو آهي، پر ٻئي ڪنهن به نسخي ۾ ڪونهي، اها سٽ هيءَ آهي:-

”پڳو ميلا ٿيڻ مٿي ٿيو، سچو ٿان سؤلکن.“

مسٽر جيٺمل لکيو هو ته انجي معنيٰ هيءَ آهي ته اصل ماڳ جيستائين سچو ۽ سالم آهي تيستائين انجو ملهه سؤلک آهي؛ پر پڇڻ ٽڪر ٿيڻ ڪانپوءِ انجو ملهه ”مئل“ Mile يعني اڌ ڪوهه کان به مٿي (وڌيڪ) ٿئي ٿو يعني پڳل اصل ماڳ جو ملهه هيڪاري وڌيڪ ٿئي ٿو ۽ انهيءَ ۾ هڪ روحاني راز رکيل آهي!

مون هنجي جواب ۾ لکيس ته شاهه صاحب جي وقت ۾ مفاصلن ڄاڻائڻ لاءِ ڪي رستن تي ”مئلن“ Miles جون دڙيون لڳل هيون، ڪي هن مصراع ۾ انگريزي لفظ Mile ڪم آيل آهي. هيءَ نج سنسڪرت لفظ آهي. ميل معنيٰ ڳنڍ. ”ميل ميلاپ“ گڏي به ڇئبو آهي. سچيءَ سٽ جي معنيٰ هيءَ آهي ته اصل ماڳ جيستائين سچو آهي تيستائين سؤلک لهي يعني بلڪل بي بها آهي؛ پر جيڪڏهن پڳو ته پوءِ ”ميل کان مٿي (پري) ٿيو“ يعني پوءِ ڳنڍ جڙڻ کان ئي ڇٽو! هن مان ته ٻاڻ پروفيسر گربخشاڻيءَ واري معنيٰ صحيح ۽ سچي ثابت ٿئي ٿي. پر ڪٿي فرض ڪجي، ته بيت ۾ برابر ڪو روحاني راز رکيل آهي، جو پروفيسر گربخشاڻيءَ نه سمجهو آهي، ته به اها ڪا اهڙي ڳالهه آهي ڇا، جنهنڪري سندس سڄو ئي رسالو رديءَ ٺهرائي ڦٽو ڪجي؟ مسٽر جيٺمل منهنجو اهو جواب ڇپيو ئي ڪين، ته مون ”پرڪاش“ اخبار ۾ جواب لکيا.

ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ تي جيڪا ٽين تهمت هڪ هزار کن بيتن جي خون ڪرڻ جي رکيل هئي، تنهن بابت منهنجي شاهديءَ ۾ ڇپم، ته جوابدار جا هٿ رت ۾ رتل مون ڪين ڏٺا ۽ نڪو سندس ڪپڙن تي رت جو ڪو ڇنڊو ڏٺم باقي اهتري ساک مان پرينديس، ته جوابدار جي هٿ ۾ هڪ وڏو ڏاٽو برابر هو! جتان هيتري پري آئي اٿس ته به اهو ڏاٽو اڃا هٿ مان نٿو ڇڏي! منهنجي رسالي جي مهڙ ۾ دينا داستي (پدري ٻٽ) ڇپيو اٿس، جئن گلاب جي ٻوٽي کي وليون وڌي ويندڙيون آهن، ته گلاب جو ذاتي حسن بي ڪجي ويندو آهي، تئن ڌارئي ڪلام به شاهه صاحب جي ڪلام جي سوڀيا لڪائي وجهي، انکي البت ٻي ڪي ڇڏيو آهي، تنهنڪري ڏاٽو هٿ ۾ کنيون اٿم، ته اهي وليون ڇانگي ڌار ڪريان، ته شاهه صاحب منهنجي نوراني جمال ۽ جلال

سان اظهار اچي! هن مان ظاهر آهي ته پروفيسر گربخشاڻيءَ کي خون ڪرڻ جي نيت ڪانه هئي ۽ پر پاڻ خدمت ڪرڻ جي نيت اٿس. انهيءَ سبب سندس همت ۾ ڏاڍو ڏسجي، اسانکي ٻڌڻ نه گهرجي ۽ پر پاڻ خرش ٿيڻ گهرجي، جو هنن پورهيتن واڳ پورهيو ڪري ٿو. هيءَ ڳالهه عالم آشڪار آهي، ته رسالي ۾ گهڻني سنڌي شاعرن جو شعر شاهه جي ڪلام سان گڏ ڏنل آهي. انهن ڌارين شاعرن جا نالا به رسالي ۾ ڪن ڪن هنڌ آهن. مثلا "پيو چوي پاڄهه ٿي" ۽ "لال پرين، لکمير چوي،

ساريم سازي رات."

اهڙين ڌارين بيتن کانسواءِ رسالي جي ٻين نسخن ۾ ڪبير ڀڳت ۽ دادو ڀڳت جا سلوڪ، بلڪ حافظ ۽ مولانا جلال الدين رومي وغيره جو پارسي شعر به ڏنل آهي. انهن سڀني جو شاهه جي رسالي سان واسطو ڪهڙو؟ رسالي ۾ نج شاهه صاحب جو ڪلام هئڻ گهرجي. پروفيسر گربخشاڻيءَ هن پهرين ٿي جلد ۾ ڇنڊ ڇاڻ ڪئي آهي ۽ ٻين جلدن ۾ به ائين ڪرڻو اٿس، ته اها هن رسالي جي خوبي چئجي. انهيءَ خوبيءَ کي جو خامي ٺهرايو ٿو وڃي، سو ڪهڙي حساب؟ مسٽر جيٺمل جو چوڻ آهي ته "پروفيسر گربخشاڻيءَ جيڪو نمونو بيتن ڪڍڻ جو ورتو آهي، تنهن موجب حساب ڪيو اٿم ته ٻمبئي ڇاپي واري رسالي جا جملي هڪ هزار کن بيت پنهنجي ڪتاب ۾ ڪين آڻيندو ۽ اها سنڌي ساهت لاءِ هڪ نهايت نقصانڪار حالت ٿيندي."

هن باري ۾ منهنجو چوڻ هو ته ڪٿي فرض ڪجي، ته ڪي بيت جي سچ پچ شاهه صاحب جا چيل هجن، پر پروفيسر گربخشاڻي انهنکي ڌاريو ڪلام سمجهي، اهي ڪڍي ڇڏي، ته پوءِ ڇا؟ اهي دنيا منجهان نڪري عدم موجود ٿي ويندا ڇا؟ سڀ ڌاريو ڪلام توڙي ٻمبئي ڇاپي واري رسالي جي سر سهڻيءَ ۾ "ڙ ڙ ڙي پتُون" وارا بيت، مرحوم مرزا قليچ بيگ واري رسالي ۾ قائم بيٺا آهن، پوءِ سنڌي ساهت کي ڪهڙي ٿي گهاٽي لڳي؟ گهڻو مٿو، ته اسين ڪٿي ائين سمجهندا سين، ته سچو رسالو ڪونه ڪڍيو اٿس ۽ پر رسالي جو "منتخب" ڪڍيو اٿس، پوءِ ڇا؟ هنکان اڳي ڪنهن به سنڌي عالم، شاهه جي رسالي جي ٻين نسخن جي ڀيٽ بلڙي شريف ۽ ڀٽ شريف وارن نسخن سان ڪانه ڪئي آهي، تنهنڪري انهن نسخن سان ڀيٽ ٿيل جيڪو به مال مليو ان سو واهه واهه! هينئر جيڪڏهن پهرين ٿي جلد کي هڙن خسيس سببن ڪري ٺوڪر هڻندا سون، ته ٻين پاڳن کان ماڳهين جواب ملندو سون. هن وقت اسانکي ڌيرج ڌارڻ گهرجي. پلي ته پيا پاڳا به ڪڍي ته پتو پوي ته آخر ڪٿي ٿو وڃي قصو بيهي. ٿو کان اڳي جو ڇڏڻ يا پاڻيءَ کان اڳي ڪپڙن لاهڻ بدران پروفيسر گربخشاڻيءَ کي پاڻ همٿائڻ گهرجي ته پيا پاڳا ڪڍي، نه ته اسين پنهنجا دشمن پاڻ ليکبا سين.

هيءَ رائزني ٿي چار مهينا ساندهه هلي هئي. رسالي جي پهرين ٿي جلد ڇپجڻ شرط دُوڙيو آئيو، ته ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ کي

سيا ويڪ طرح خيال ٿيو. اڳي رڳو ”نورجهان“ ڪتاب لکيو هوائين، پر هي ٻيو وڏو ڪم هو ۽ پنهنجو وڪيل پاڻ ٿي نٿي سگهيو ۽ لکڻ ٺيڪ مناسب هوس. انهيءَ سبب سنڌي ساهت جي وايو منڊل مان غبار ٽارڻ لاءِ مرحوم شمس العلما مرزا قليچ بيگ، مسٽر ڀيرومل ميوارام ۽ ٻين هڪ ٻن سنڌي عالمن جا رايا پنهنجي رسالي بابت هٿ ڪيائين. مسٽر جيٺمل جي ڀورين ٿي ليک ڪي مون رد ڏنو، ته اهو پڙهي موٽ آيو. اهو ڀوريون ٿي پيو هو، جو ڊاڪٽر گربخشاڻي منهنجيءَ سڄيءَ ڄمار ۾ مون وٽ ٻيو ڀيري آيو هو. مون جيڪو سنڌس رسالي جو قدر ڪيو هو، تنهن لاءِ سرهائي ظاهر ڪيائين ۽ منهنجو لکيل رايو به گهرايائين، مون اُتي جو اُتي لکي ڏنس. اهي پنج ڇهه رايا ٻوءِ ڇپائي، اهي پترا ڪري ورهايا هوائين. مون پروقت پاڻ وارو رايو پتري مان ڪٽري، رسالي جي جلد تي، اندرين پاسي، هڻي ڇڏيو هو، جنهن ڪري اهو اڃا تائين موجود آهي. انهيءَ جي پوئين فقري ۾ هي لفظ لکيا هئم:-

”هن رسالي جي مضمون ۽ ڇپائي ۽ بناوت کي ڏسي چئبو، ته سنڌي ساهت ۾ هيءُ ڪتاب هر طرح لاثاني آهي. مونکي يقين آهي، ته سنڌ جا هندو توڙي مسلمان پاڻ هن صاحب جي هيڏي ساري محنت جو پورو قدر سڃاڻي، هنکي همٿائيندا، ته ٻيا پاڱا جلد ڇاپائي پڌرا ڪري. پروفيسر گربخشاڻيءَ کي همٿائڻ گويا شاه صاحب کي عزت ڏيڻي آهي ۽ سنڌي ٻوليءَ جو پلو ڀاري ڪرڻو آهي.“

ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ جي رسالي بنسبت مسٽر جيٺمل جا ليک ”پارتواسيءَ“ ۾ ۽ منهنجا ”پرڪاش“ ۾ ڇپيا، ٻيا ۽ پاڻ پترا به ورهايائين، ته جن اهو رسالو پڙهيو ٿي ڪونه هو، تن کي سيا ويڪ طرح خيال ٿيو، ته ڏسون ته منجهس آهي ڇا، جنهن تان هيڏو غلغلو مچيو آهي؟ سچ لکرڻ هيئان لکڻ جو نه هو. ٻين به ڏٺو ته پروفيسر گربخشاڻيءَ برابر سچو پورهيو ڪيو آهي. پوءِ ته ڪي خاطر بلڪ سنڌ جون سڀ اخبارون مون سان شامل راءِ ٿيون. انهيءَ ريت ڊاڪٽر گربخشاڻي اڇي ڪڇي (Scot free) ڇٽي آيو. اها رائزني ايتري هلي هئي جو اها جيڪڏهن ڌار ڇپائجي، ته ۲۵۰ بلڪ ۳۰۰ صفحن جو ڪتاب ٿئي پوي! مون فقط مکيه ڳالهيون مختصر طرح چاڙهيون آهن، جو ”رسالي جو صحيح نسخو ڇاڪي چئجي“؟ تنهنجي ذڪر ڪندي، پڙهندڙن جو ڌيان هن رائزنيءَ ڏي ورڻي ڇڪائڻو اٿم. هيءُ مضمون بي-اي جي شاگردن کي به پنهنجي هن درسي ڪتاب بابت مون (Appreciation) لکڻ ۾ مدد ڪندو.

(۳)

ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ واري رسالي کي ڏاسول وينو هو. عام خلق جو رايو سندس فائدي ۾ ٿيو، ته مسٽر جيٺمل هڪ ٻيو رستو اختيار ڪيو. هڪ هزار کن بيتن جي خون جي تهمت جيڪا ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ تي لڳل هئي، تنهن تهمت ثابت ڪرڻ لاءِ مرحوم شمس العلما

مرزا قليچ بيگ ۽ سوڀراسي ديوان ليلارام وطڻمل رڦانور سب جج کان پنهنجيءَ دل وڻان رايا ورتي، اهي ”پارلواسيءَ“ ۾ ڇاپي پڌرا ڪيائين. مرزا صاحب ايترو لکي ڏنس تہ ”پروفيسر گربخشاڻي جيڪي هڪ هزار کن بيت ڪڍي ٿو ڇڏي، تن لاءِ ڪا سند ڏني، ڇو تہ انهيءَ جي جوابداري مٿس آهي.“ ديوان ليلارام سنگھ جو جيڪو ليک ”پارلواسيءَ“ ۾ انگريزيءَ ۾ ڇپجي پڌرو ٿيو، سو مسٽر جيٺمل جي سهڻي ليکڻ جو مٿ، بلڪ ٻـ رليون وڌيڪ! ”سونارن جا سؤ ٺڪ لوهار جو هڪ“! ديوان صاحب هڪ چڱو سنڌي عالم ۽ نهايت بيپرواهہ ۽ جبرو مرمچ (Critic) هو. سوڀراسي ديوان (رشي) ڏيارام گدومل جهڙي نامور عالم مان ٻہ وقتي ڪين گسندو هو، سو ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ ۾ تہ سند پس اڪ ٻہ ڪانہ ٿي پڏي. هڪ هزار کن بيتن جي ڪڍڻ واري تهمت تان اهڙو ٿي سگھن ٿي ڪنيائينس، جو سند پس ڪٿي ڪمائي هٿي ڪٽ ڪري ٿي ڇڏيائين! قصو ڪوتاهہ، تہ ڊاڪٽر گربخشاڻي هاڻ گويا هيٺين ۽ ڪورٽ مان سيشن ڪورٽ ۾ رجوع ٿي ويو!

جنوري ١٩٢٤ع ۾ جڏهن مسٽر جيٺمل هن رسالي جي برخلاف ليک پڻ لکيا، تڏهن مون اها ڪوشش پڻ ڪئي، تہ ڪٿي ٻات ٿئي، تہ ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ جي وڏائي ڪم ڪرڻ لي دل وري. پر هيءَ پاڻ تي بس ئي نہ ڪري ۽ ويتر هيءَ قدم کنيائين تہ مونکي اها ڳالهہ هيڪاري ڪين وڻي. ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ سان انوقت ڪو بہ لڳ لاڳاپو ڪونہ هوم ۽ مسٽر جيٺمل سان تہ پاڻ سنگت جو رستو ورهين کان هوم، تہ بہ هن علمي ڳالهہ ۾ پاري دوستيءَ جون واٽون وساري هڪ اهڙو سخت ليک ”پرڪاش“ اخبار ۾ لکيم، جنهن لاءِ خود مونکي اڄ تائين ارمان آهي. منهنجي انهيءَ ليک کان پوءِ پاڻ فقط هيءَ لفظ لکيائين :-

”پروفيسر گربخشاڻي جي ڏر وارا، جن جي قلم جو مکيہ عيوضي اخبارن ۾ مسٽر ڀيرومل مهرچند آهي، سو صاحب پارلواسي اخبار ۾ ”انهن رائن وجهڻ لي بلڪل رنج ٿيو آهي“.

وري بہ مهرباني مسٽر جيٺمل جي سمجهہ جو ايترو لکي بس ڪيائين. پنهنجي دوست مرزا قليچ بيگ کي خانگي طرح ٻہ اکر لکي موڪليم، تہ مهرباني ڪري هن رسالي بابت وري ڪا بہ اپتار نہ ڪجو. هن صاحب ڪيو بہ ائين. ديوان ليلارام سنگھ سان منهنجو ننڍي هوندي کان نياز مندي جو رستو هو ۽ هڪٻئي جي سڀاءَ جا واقف هواسين. ڪيس ماٺ ڪرائڻ لاءِ هڪ سولي وات سجهي آيم.

سنہ ١٨٩٠ع ۾ ديوان ليلارام سنگھ هڪ ڪتاب شاه عبداللطيف بابت انگريزيءَ ۾ لکيو هو، جنهن ۾ رسالي جي اهنجن لفظن جون معناتون بہ ڏنيون ائس. ٿورن ورهين کان پوءِ مون پاڻ جڏهن شاه جي رسالي جو اڀياس ٿي ڪيو، تڏهن ڏٺم تہ انهيءَ ڪتاب کي سڌارڻ ۽ وڌائڻ جي اڃا گهڻي ضرورت آهي. تن ڏينهن ۾ حيدرآباد ۾

"پرڀات" نالي اخبار نامور ٿئي، جنهنجو سمپادڪ منهنجو ڇهوٽو ڀائٽيو سرگواسي مسٽر ليکراج ٽلو ڪپنڊ هو. ديوان ليلارام سنگهه جي ڪتاب بابت مون پنهنجا خيال انهيءَ "پرڀات" اخبار ۾ سنڌيءَ ۾ ظاهر ڪيا. سنه ۱۹۰۸-۰۹ع ۾ ڪو اهڙو ڪرڻ ٿيو، جو مونکي وري ديوان ليلارام سنگهه جي انهيءَ ڪتاب بابت انگريزيءَ ۾ هڪ ليک "سنڌ جرنل" ۾ لکڻو پيو، جنهنجو ايڊيٽر منهنجو ٻيو ڇهوٽو ڀائٽيو ديوان ڪندنمل منگهرسنگهه هو، جنهنجي نالي پٺيان حيدرآباد جو "ڪندنمل گرلس هاءِ سڪول" سڏجي ٿو. هيئنئر ۱۹۲۴ع ۾ جڏهن ديوان ليلارام سنگهه هڪ هزار ڪن بيتن جي خون جي تهمت ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ تي رکي ۽ انهيءَ سبب سندس رسالو بدهه ردي ٺهرائي ڇڏيائين، تڏهن ڪراچيءَ جي "سنڌ آبزرور" اخبار ۾ انجو جواب ڏنو هوانس، جو پوءِ اخبار مان ڪتري ڪاٽ وٽ رکي ڇڏيم، جنهنڪري اڄ تائين اٿم. پنهنجي انهيءَ جواب ۾ لکيم ته ديوان صاحب خود پنهنجي ڪتاب ۾ رسالي جي هر هڪ سر جو ذڪر ڪندي وچور سان ڄاڻايو آهي، ته انهن ۾ فلاڻو فلاڻو ڏاريو ڪلام آهي. هيئنئر پروفيسر گربخشاڻي اهو ڏاريو ڪلام ڪڍي، پنهنجي رسالي ۾ فقط شاه صاحب جو ڪلام ڏئي ٿو ته انهيءَ ڳالهه تي ڪهڙو اعتراض اٿڻ گهرجي؟ مگر اعتراض جو ڪارڻ ڇا پيو هوا تنهن، ۽ هي ٿيو هو:-

رسالي جي سڀني نسخن ۾ سُر ليلا چنيسر هيئن شروع ٿئي ٿو:-

داغ ڏنهنجو داڻيا، جيري مٿي جن،
تون ڪئن مٽائين، چنيسر چٽ ڪٽي؟

ديوان صاحب هيءَ بيت ڄاڻي لکيو هو، ته اهو شاه صاحب جي ڏاڏي شاه ڪريم ٻلڙيءَ واري جو چيل آهي. اهو بيت آهي سچو [illegible] ته شاه صاحب انهن [illegible] لئي غرض ڪندي ڪندي، ايترو لکيو، جو هي سر ليلا چنيسر جا آهن. رسالي جي سر ڪلياڻ، يمن ڪلياڻ وغيره ۾ به شاه ڪريم جا ٿورا ٿورا بيت آهن ۽ انهن ٿورن بيتن لئي ويچار ڪندي ڪندي، شاه لطيف هيڏو ما الهه منڊيو آهي. جيڪڏهن پروفيسر گربخشاڻي اهي شاه ڪريم وارا بيت ڪڍي ڇڏيندو، ته ڇٽيو ته سڄي رسالي جو بنياد برباد ڪري ٿو! مونکي هي ٿو اعتراض وزن دار نه لڳو ۽ لکي واجب سمجهم ته واسطيدار ڌر (ڊاڪٽر گربخشاڻي) وٽ ڪهي وڃان، ۽ هن بابت سندس راءِ پڇان. مون انهيءَ سبب "سنڌ آبزرور" ۾ لکيو ته مان چٽي طرح سگهان ٿو ته پروفيسر گربخشاڻي جڏهن سر ليلا چنيسر لکندو، تڏهن شاه ڪريم وارو بيت ڄاڻي ٿيندو يا نه، ڇو بيتن جي ڇنڊ ڇاڻ ڪرڻ جو [illegible] [illegible] ۾ اختيار ڪيو اٿس، تنهن مان سمجهان ٿو ته اهو بيت [illegible] ڪڍي ڇڏيندو ۽ ڪرڻ [illegible] هن لاءِ به سبب آهن:

(۱) هيءَ بيت شاه صاحب جو نه آهي. شاه ڪريم جو ڪلام جڏهن اڳيئي "رسالي ڪريمي" ۾ ڏار ڏنل آهي، تڏهن شاه

جي رسالي ۾ وري ڇو وجهجي؟ مطلب ته رسالي ۾ نجو شاهه صاحب جو ڪلام هئڻ گهرجي.

(٢) شاهه ڪريم جو هيءُ بيت سر ليلا چنيسر جو بنياد هرگز نه ليکبو، ڇاڪاڻ ته اهو بيت انهي وقت جو چيل آهي، جنهن وقت راجا چنيسر پنهنجي راڻيءَ ليلان کي ڏهاڳ ڏنو، ڪؤنرو کي پنهنجي راڻي بنايو هو. ليلا چنيسر جو قصو انهيءَ بيت سان شروع ٿي ڪونه ٿو ٿئي، تنهنڪري سر جي منڍ ۾ اهو بيت بيهارڻ ئي عبث آهي.

اهي ٻه سبب ڏنا، "سنڌ آبزرور" ۾ ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ کي صلاح ڏنيم، ته اهو بيت بنهه نه ڏجو ۽ انهيءَ سر لاءِ ٻين سرن جا سهڻا بيت اهڙيءَ ترتيب سان بيهارجن، جو جيتري قدر ٿي سگهي، ايتري قدر هر هڪ ڳالهه ڳنڍيل ڏسڻ ۾ اچي. ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ پوءِ ڪيو به ائين. حيدرآباد واري "سنڌ جرنل" ۾ پندرهن ورهيه اڳي يعني ١٩٠٨-٠٩ع ۾ ديوان صاحب جي ڪتاب بنسبت جيڪي لکيو هوم، تنهن جي ٻن اکرن ۾ ديوان صاحب کي يادگيري ڏياريم. مطلب ته اشارو ڪيو مانس، ته پروفيسر گربخشاڻيءَ توهانجي ڪتاب کان به جڏهن وڌيڪ سٺو ڪتاب ڪڍيو آهي، تڏهن هن تي هٿن جلهه ڪرڻ نه جڳائي. ديوان صاحب زيرڪ ماڻهو هو. منهنجي مام (Hint) سمجهي ويو، سو وري ٻڙڪ به ڪين ڪڇيائين. ائين ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ جا انت ڪلياڻ ٿيا ۽ رسالي تان گرهه ڇاڙ جو حساب لهي ويس. پوءِ ته پاڻ ستارو کليس.

آفرين ۽ انعام

هن راڻيءَ نه رڳو هندن، پر مسلمانن جو به چڱو ڌيان ڇڪيو هو. مخدوم قاضي سيد اسدالله شاهه "الوحيد" اخبار جي ذريعي سنڌ جي مسلمانن پاران ڊاڪٽر گربخشاڻي جي شڪر ادائي ڪئي ۽ آفرين ڏنائينس، جو سنڌ جي لاثاني شاعر جو رسالو هڙي لاثاني نموني ڇپائي پڌرو ڪيو هوائين. "سنڌ آبزرور" واري پاڻ به هڪ نهايت عمدو مهتمي ليک لکي، ٽيل مخالفت کي ننديو ۽ ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ جي همت افزائي ڪئي. سگهوئي پوءِ سنڌ جي تعليم ڪالي وارن جي سفارش تي سرڪار وٽان هڪ هزار رپيا محنت لاءِ انعام (Honorarium) مليس. ائين وڌيڪ ڪم ڪرڻ لئي دل وريس ته رسالي جو پهريون جلد جنوري ١٩٢٥ع ۾ ڇپائي پڌرو ڪيائين. ڪن صاحبن ٻنهي جلدن جا پيسا اڳواٽ موڪليا هئس، تنهنڪي ٻئي جلد پهچائي ٿا نگهه لاٿا نين. پوءِ ڊاڪٽري جي ڊگري هٿ ڪرڻ لاءِ به گهمرا ولايت ويو. انهيءَ ۽ ٻين سببن ڪري ٽئين جلد ڪڍڻ ۾ دير وڌائين. آخر مئيءَ ١٩٣١ع ۾ اهو به ڇپائي پڌرو ڪيائين. ست ورهيه سانده ساهي کڻڻ ٿين اٿس، ته به اڃا چوٿون جلد ڪڍيو ئي ڪونه اٿس ۽ لڪا ڪڍڻ جي ڪري ٿو. چوٿون ڪڍي ۽ الاءِ ڇا ڪجي، ان ڳالهه تي پوءِ ايندس. هيئنر وقت آيو آهي، جو مسٽر جيٺمل ٽوڙي ٻيا رسالي جا اپيا سي پولا ميل پڌرن يعني رسالي جي ٽن جلدن ۾ هيستائين جيڪو مال مليو اٿئون تنهن تي ويچار ڪن. مان پنهنجا خيال پوءِ ظاهر ڪندس، ڇاڪاڻ ته پاڻ جيڪا ٻين لئي جاکيه ڪئي اٿس، تنهنجو اول ذڪر ڪرڻ ضرور سمجهانٿو. پر هن بابت ٻئي دفعي.

بهار

١- موسم خزان جي گذري آ ڦاڳ رت ڦلائي
قدرت عجب وڇائي چادر چمن ۾ سائي
آن لئي مزو وري آ، چوڏس سندي سهائي
هن عيش جي محل ۾ ڪوئل جي ڪوڪ آئي
منٺار منهن ڏيکاريو
فصل بهار آيو

٢- موٽي بهار آئي گذري هليو سيارو
ڇا دلپسند آهي، دلڪش اهو نظارو
سائو وري ٿيو آ گوٺن سندو ڪنارو
روشندي چڙهيو فلڪ تي هٽن شام جو ستارو
منٺار منهن ڏيکاريو
فصل بهار آيو

٣- هر طرف گلستان ۾ نوروز جي جشن تي
ماڪي جي مک جو آهي، ڀؤرو سڄي چمن تي
ڪاٿي سمن جي گل تي ڪاٿي ڏ ياسمن تي
ايندي ڀؤنر ٻري ڪان ڦرندي ڇيو گلن تي
منٺار منهن ڏيکاريو
فصل بهار آيو

٤- گذري بسنت پنجين اڄ باغ آ بهاريو
دنيا جو هر ذرو اڄ ڦوليو ۽ آ ڦلاريو
هڪ درد مند دل آ، جنهن تي پريان پڪاريو
نوروز آهه نازڪ هڪڙي نظر نهاريو
منٺار منهن ڏيکاريو
فصل بهار آيو.

لطف الله جوڳي

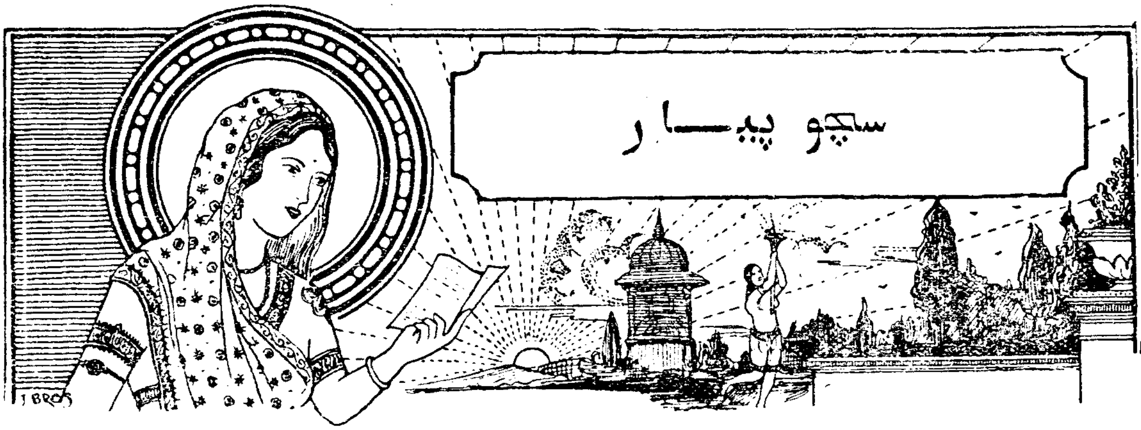

سچو پيار

ليکڪا:- مس ن ڪري نيڀراج واسواڻي

مارچ جو مهينو آهي. بهار جي مٺي هير پيئي لڳي. جيڏانهن نهار ليڏانهن گل پنهنجو موهيندڙ مکڙو کڻي کڙي بيٺا آهن. ماڻهن جي پيهه باغن ڏانهن آهي.

صبوح جو اجا پنج ئي ڪونه ٿا لڳن، ته رستن تان ماڻهن جون ٽوليون ٽي ٽوليون باغن ڏانهن رخ رکيو وڃي رهيون آهن. اُنهن ۾ هڪ نوجوان، جو ۱۹ ورهين جي عمر جو مس ٿيندو، پنهنجي مؤج ۾ باغ ڏانهن وڃي رهيو آهي. سندس نالو موهن آهي.

موهن ڪلاڪ جي اندر باغ جي وڏي ڦاٽڪ وٽ پهتو. اندر وڃڻ سان ڏسي ٿو ته هشام ماڻهن جا اچي ويا آهن: ڪي زالون، ته ڪي مرد، ڪي وري ڇوڪريون، ته ڪي ڇوڪرا، ڪي ننڍڙيون ڇوڪريون، ته ڪي ننڍڙا ڇوڪرا. مطلب ته سڀ پنهنجي مؤج ۾ مگهو آهن.

هو ڏانهن ڏسي ته ڪٿي ڪوئل جي ڪوڪار، ڪٿي بلبل گلاب جي گلن کي ڏسي، مٺي من موهيندڙ للڪار سان ڳائي گد گد پيئي ٿئي؛ ڪٿي وري پپيهي انب جي وڻ تي پيا ڪهان؟ پيا ڪهان؟ ڪري پئي پڪاريو. مطلب ته قدرت هرهنڌ بهاري پکيڙي ڇڏي، جو ڪٿي ڪنڊا ڪري کڙي رهيا هئا، ته ڪٿي ٽانگر ٽلڻ جي پٺي ڪئي. مطلب ته هرهڪ پاڻکي سڄني ۾ سرخرو ڪرڻ لاءِ تيار ٿي کڙيو بيٺو هو.

اهڙي طرح موهن پنهنجي مـن جي مؤج سان گلن جي جهڳٽن مان هلندو هلندو باغ جي هڪ اڪيلي پاسي اچي نڪتو، جتي ماڻهن جي پيهه ايتري نه هئي. او چتو موهن جي نظر هڪ نازنين تي وڃي پيئي، جنهن پنهنجي سنهڙن زيبدار هٿن سان گلاب جي گلن جي جهڳٽن مان گل پٽي ڇنا. يڪدم موهن جي حالت ئي ڦري ويئي، مٺي جي مورت بڻيو بيٺو رهيو. ششدر اکيون خود اکين ۾ وجهي

اٽڪيو ن. اڄ تائين موهن کي خبر ڪانہ هئي تہ حسن بہ ڪو ايتري ڪشش ڪندڙ وستو آهي. بس بيتاب بيٺو رهيو.

ڪمر تائين وار، پاسيري سينڌ، ڪاريون اکيون، گلابي ڳل ۽ نوڪدار نڪ، لب لعل ۽ سنهڙا ڏند، ڪاڏي نزاڪتدار، ڳچي رونقدار- شڪل شاهاڻي ۽ موهيندڙ- قد پورو پنو، مطلب تہ حسن جي جمال کي ڪمال هئي. جهڙي باهران حسين هئي تهڙي اندر جي بہ سشيل هئي. نالو وري اهڙوئي سشيل سيلونتي هوس.

اوچتو سيلونتي جي نگاهہ موهن تي پيئي. سيل جي ديوي پنهنجي سفيد ساڙهيءَ کي يڪدم سنڀاليو، جنهنکي بهار جي هير جي گستاخ جهوٽن سندس سيني کان پري پٽي ڪيو. جهڙوئي ساڙهي جو پلاند تي سنڀاليائين تهڙو ساڙهيءَ جو پلئہ وڃي گلن جي جهڳٽن جي ڪنڊن ۾ اٽڪيو. ڇڏائڻ جي گهڻيائي ڪوشش ڪيائين پر پاڻ وڃي وڌيڪ اٽڪيو. هيڏانهن هوڏانهن گهڻوئي پنهنجي پاءُ لاءِ نهاريائين تہ هجي تہ ڇڏائيس، پر سندس پاءُ بہ ڪٿي پاسي نڪري ويو هو. تنهنڪري وڌيڪ ڇڏائڻ جي ڪوشش ڪيائين پر مرڳو سندس نازڪ هٿن کي ڦهري ڪنڊن هڻي جهوري ڇڏيو.

ايترو سارو وقت موهن ماٺ ڪيو بيٺو هو. بس هينئر هن کان هڪ منٽ بہ ماٺ ڪيو نہ ٿيو. تنهن يڪدم گلن جي جهڳٽن مان سيلونتي جي ساڙهي جو پلاند ڇڏايو ۽ پنهنجي رومال مان پٽي ڦاڙهي سندس هٿ کي وٽڙ هڻ لڳو. سيلونتي شرم کان ڪنڌ هيٺ ڪيو بيٺي رهي. جلدي سيلونتي اُتان هلي ويئي ۽ پاءُ سان وڃي گڏي. موهن نماڻا نيڻ ڪنيو نهاريندوئي رهجي ويو.

موهن باغ ڇڏي گهر ويو، پر پاڻ سان سيلونتي جي صورت کڻي ويو. هو هميشہ سيلونتي جوئي خيال ڪندو هو. هوڏانهن سيلونتي بہ موهن جوئي خيال کڻي ويئي.

موهن عامل نہ آهي، پر هڪ وڏي چڱي باهر واري جو پٽ آهي. هو ايف-اي پڙهندو آهي. پڙهڻ ۾ هوشيار، پروفيسرن ۾ پيارو، ڇوڪرن جو سرتاج اڄ ڳوري ڪنداتي ويو آهي. سڀ پيا عجب کائين تہ موهن کي ڇا ٿيو.

امتحان ۾ باقي ويهہ ڏينهن آهن. سڀڪو پيو خوب پڙهي، پر موهن کان پڙهڻ نٿو پڄي. ميز تي پڙهڻ وهي تہ سيلونتي جي صورت اچيو اکين اڳيان قريس. رڳو خيال ٿي سيلونتي جا پيا پونس. نيٺ امتحان بہ پورو ٿيو ۽ اُنجو نتيجو ظاهر ٿيو. پر بدقسمت موهن ناپاس ٿيو.

سيلونتي هڪ شاهوڪار عامل ڇوڪري آهي. سندس پيءُ هڪ نالي-رو جج آهي. سنڌون درجو پڙهندي سنڌين جو امتحان ڏنائين ۽ ان ۾ پاس ٿي. هينئر سيلونتي اڳي جهڙي بدن ۾

پريل نہ آهي پر گهري ڪنڊا تي ويٺي آهي.

جون جي ويهين تاريخ آهي. ڪاليج ڏانهن، جيڪي ڇوڪرا ۽ ڇوڪريون پاس ٿيا آهن، تن جي پيهه آهي. اُنهن مان هڪڙي سيلونتي بہ آهي.

سيلونتي اچا ڪاليج جي دروازي وٽ هئي تہ موهن کي ڏٺائين. هاڻي سيلونتي سمجهيو تہ موهن کيس انئيڪي پيو ملندو. بس سيلونتي جي خوشي جي حد نہ رهي. هوڏانهن موهن بہ سيلونتي کي ڏٺو ۽ سندس اکين مان خوشي جا لڙڪ وهڻ لڳا.

هينئر سيلونتي ۽ موهن ساڳئي ڪلاس ۾ پڙهن ٿا، پر ڪڏهين بہ هڪ ٻئي سان اکر بہ نہ ڳالهايو اٿن.

آڪٽوبر جو مهنو آهي. ڪاليج جي پهرين ٽرم جو امتحان هلي رهيو آهي. موهن بہ هينئر خوب پڙهيو هو سو پهرين نمبر اچڻ جي اميد اٿس. هوڏانهن سيلونتي بہ پڙهڻ ۾ گهٽتايو ڪونہ آهي. امتحان جو نتيجو ظاهر ٿيو. موهن حساب کانسواءِ سڀني ڪمن ۾ پهريون نمبر آيو، پر سيلونتي حساب ۾ پهريون نمبر آئي. ٻين ڪمن ۾ بہ چڱيون مارڪون کنيا ٿين.

هينئر موهن کي آنند مانڊ ٿي تہ ڏسان ڪٿي سيلونتي کي وڌيڪ مارڪون مليون آهن، سو سيلونتي کان حساب جي ڪاپي گهرايائين. سيلونتي ٻئي ڏينهن تي ڏيڻ جو انجام ڪيس. ٻئي ڏينهن سيلونتي ڪاپي ڏنس ۽ هڪ ڪتاب گهريس، جو موهن ٻئي ڏينهن آڻي ڏنس. اهڙي طرح هڪ ٻئي سان ٿورو گهڻو ڳالهائڻ لڳا.

هڪ ڏينهن ڪاليج سويل بند ٿيو هو ۽ سيلونتي جي گاڏي ڪونہ آئي هئي، جنهنڪري سيلونتي اڪيلي رهجي ويئي. موهن بہ ڪي اخبارون ويٺي پڙهيون جنهنڪري گهر وڃڻ ۾ دير ٿي ويس. اوچتو موهن سيلونتي کي اڪيلو هيڏانهن هوڏانهن ڦرندو ڏٺو. موهن سيلونتي کان هيستائين ڪاليج ۾ هئڻ جو سبب پڇيو. سيلونتي جواب ڏنس. اهڙي طرح ٿورو وقت پاڻ ۾ ڳالهايائون. نيٺ ٻنهي پنهنجو اندرو کوليو ۽ هڪ ٻئي کي هڪ ٻئي جي خبر پيئي.

گهڙيءَ جا گهڙيال آهن. اڄ ماڻهو ننڍو سيان وڏو. اهڙي طرح موهن هينئر بي-اي پاس ڪئي آهي ۽ سيلونتي هڪ سال اندر ۾ نا پاس ٿيڻ ڪري اچا بي-اي ۾ آهي.

هاڻي هوڏانهن موهن کي چڱن چڱن گهرن جون مائٽيون پيئون اچن، هيڏانهن سيلونتي لاءِ بہ گهٽيئي ڇوڪرا پيا واجها ٿين. پر سيلونتي هڪ کي بہ نٿي قبول ڪري. موهن بہ پيو چوي تہ اچا ٿورو سو، جيسيتائين نوڪري ملي. هڪ ڏينهن سيلونتي لاءِ تمام سٺو گهر ۽ سٺي ۽ چڱي ڇوڪري جي مائٽي آئي. سيلونتي جي مائٽن کي قبول هئي،

سيلونتي ته به ناڪار ڪئي. پر سيلونتي جي ماٽن پڪ ڪري ڇڏي ته اُتي سيلونتي مڱا ئيندا سين.

سيٺي کي خبر پئجي ويئي ته سيلونتي مڱي آهي. سيلونتي کي گهٽيئي ساهيڙيون واڌايون ڏيڻ لڳيون. سيلونتي کي هڪ سگهڙ ساهيڙي ڪملا نالي هئي. ڪملا سيلونتي کي ڏک ۾ ڏسي سبب پڇيو. پر سيلونتي ڪٿي اکيون هيٺ ڪيون. نيٺ سيلونتي ڪملا جي گهڻي چوڻ تي کيس دل جو راز ٻڌايو. ڪملا جا سيلونتي جي سڄي سهيلي هئي تنهن سندس ماٽن کي ٻڌايو ۽ سمجهايو ته سيلونتي موهن کانسواءِ ڪڏهين به جالي نه سگهندي. ڪيتري رد بدل کانپوءِ سيلونتي جا ماٽ مڙيا ۽ سيلونتي جو مڱٽو موهن سان ڪيائون ۽ جلدي موهن ۽ سيلونتي جي شادي ٿي. ٻئي پريمي هڪ ٻئي کي مليا.

سيلونتي جو پيءُ هلندي وارو ماڻهو هو جنهنڪري موهن کي چڱي نوڪري ملي. مطلب ته هي ٻئي چڱو وقت گذارڻ لڳا. موهن کي پيءُ جي ملڪيت به ملي.

سچ به پيا چا آهي. انسان ڪڏهين پري ۾ ڪڏهين پاڪر ۾. موهن اڄ اڳي جهڙو سلڇڻو ڇوڪر ڪونهي. هينئر روز جوئا ڪرڻ تو وڃي، جنهنڪري رات جو گهر هڪ بجي تو اچي. ڪڏهين ته اصل اچيئي ڪون

تو. ويچاري سيلونتي سڄي رات اکيون پايو ٿي وهي ته موهن اچهو آيو، پر نيٺ انين ئي رات گذري وڃي ٿي. پر جي به اچي تو ته نشي ۾ ٽمٽار. پوءِ گارگند پيو سيلونتي مٿان ڪري.

هينئر موهن پيءُ جي ملڪيت وارا پئسا سڀ ڪانئي ڪپائي ڇڏيا آهن. باقي رهيس نوڪري جو پگهار سو به هڪڙي ڏينهن آٽي ته ٻئي ڏينهن جوئا ۽ شراب ۾ چٽ. ڪيترو قرض کنيا ئين پر اُهو به تورن ڏينهن ۾ خلاص ڪري ڇڏيا ئين. اهڙي طرح رات مان ڏينهن ڇو به جوئا ڪرڻ لڳو.

سچ جي ديوي سيلونتي اهڙن افعالن هوندي به موهن جي تن من سان شيوا ڪندي هئي. رات جو ايندو هو ته مانئي تمام چڱي طرح سان ڏيندي هيس، تنهنکان پوءِ زور ڏيندي هيس ۽ پوءِ پاڻ سمهندي هئي. هينئر موهن وڌيڪ بد سنگت ۾ وڃي ڦاٿو. هينئر ته چار چار، پنج پنج ڏينهن گهر نٿو اچي. ويچاري سيلونتي روز بروز وڃي جُرندي. نيٺ سيلونتي کي سنهو تپ اچڻ لڳو ۽ ڏينهان پوءِ ويئي پرڪندي، ته به جڏهين موهن گهر اچي ته سندس چاڪري ڪري ۽ سيلونتي وري ڪنهن سان پنهنجي درد جي ڳالهه به نه ڪندي هئي.

اهڙن افعالن ڪري موهن جي نوڪري به ڇٽي ويئي. نوڪري جو

پورو ٿيڻ ۽ موهن جو خالي ٿيڻ. بس سڀ موهن جا دوست جي پٺيءَ هٿڻ مهل چٽ چٽ ڪندا هيس سي پڇي ويس. تڏهين به موهن جو نالو پيو ڪندو هو.

منجهند جو وقت آهي، موهن کي سڀ سنگتي ساٿي ڇڏي ويا آهن، هو ٻن ڏينهن کان بکيو آهي. نيٺ بيو رستو نه ڏسي سيلونتي وٽ اچي ٿو ماني گهرڻس. سيلونتي موهن کي ڏسي خوش ٿئي ٿي ۽ مانـــي ڏئيس ٿي. اوچتو موهن سيلونتي جي ڳريل شڪل کي ڏسي ٻاڻ تي ڦٽڪار ٿو وجهي. اندر جو اندر ۾ چوي ٿو ته مان ئي ڏوهي آهيان جنهن ههڙي سشيل ديوي جي ههڙي نازڪ حالت ڪئي آهي. اهڙا خيال ڪندي موهن جي اکين مان رت روپي ڳوڙها ٽم ٽم ڪري وهن ٿا. موهن جهلجي نٿو جهلجي.

هو يڪدم وڃي سيلونتي جي پيرن تي ڪريو ۽ سيلونتي جا پير هنجن ۽ ڳوڙهن سان پُري ڇڏيا ٿين. موهن معافي طلبڻ لڳو. سيلونتي پنهنجي پتيءَ کي پيرن تي ڪرڻ کان روڪيو. بس پوءِ اچي ٻئي روئڻ ۾ چنڪيا، وري به موهن سيلونتي کان سچي دل سان معافي وٺڻ لڳو. سيلونتي سڀ ڪجهه معاف ڪيس. وري موهن ۽ سيلونتي اڳي وانگر خوش گذارڻ لڳا. موهن کي نوڪري ملي، جنهنڪري سکيو وقت پئي گذرين. هينئر سيلونتي کي هڪ ڪڪو به آهي ۽ ٻاڻ به وري بدن ۾ پري آهي ۽ جو لپ ايندو هوس سو به لهي ويو اٿس.

شل ايشور سيلونتيءَ جهڙيون ديويون اسانجي ڀارت ۾ پيدا ڪري ته ڀارت وري اڳي وانگر سرڳ بنجي.

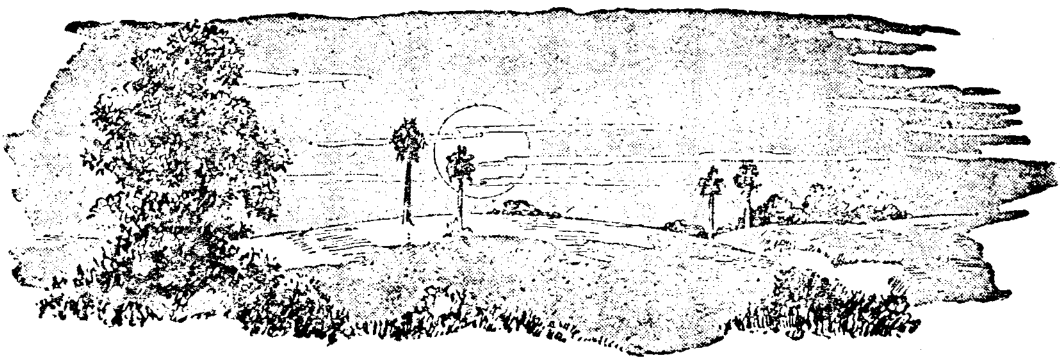

غزل

وزن - مفعول فاعلات مفاعيل فاعلات.

(۱) ساقي پيار سرڪ ته تازو بدن ٿئي،
هيٺ هڏن ۾ منهنجي رطوبت جوبن ٿئي.
(۲) منزل پري ۽ منهنجي هڏن ۾ نه ست رهيو،
سامهون اجل جي سڏ جو ٿو مون سر سمن ٿئي.
(۳) مولا اوهانجو آسرو اوري اجل ڪنان،
دار آلمحن مان منهنجو گذر لو وگهن ٿئي.
(۴) جي فضل ٿي خدا جو، نه بيمار ٿئي سگهو،
اجريو جو گهر سو برسجي چوکو چمن ٿئي.
(۵) ڄمر ۽ مرڻ جي وچ جو سو ڪٿن سکي جٿي،
جنهن جو مڪان دنگ هي دارالمحن ٿئي.
(۶) مخمور ليڙ تنهنجا تا چورين منهنجو چت،
پابوھ تنهنجي تي پرين مون من چکن ٿئي.
(۷) جٿري مرڻ جي وات جو واقف سڃاڻ ٿو
آنند ڌام سو وسي، آجو دکن ٿئي،
(۸) مسلم ۽ هندو شاد جي هو دلنشين ڪن،
مندر مسيت ساڳيو ٿي جلوه فگن ٿئي.
(۹) ڌاتار تنهنجي ذات جو، ڪيڏو ڪيان بيان،
ساري عمر سراهيان نه ڪوته سخن ٿئي.
(۱۰) مخمور تنهنجي حسن ڪيو مست بي خطر،
عاشق پتنگ وانگي فدا سر فگن ٿئي.
(۱۱) محتاج بندو بندي جو، مطلب جو آھ ڪيل،
مطلب ري ڪنهنجو ڪوته تو ڪنهن سان سخن ٿئي.
(۱۲) ڪلرات پڙهن، پاڻ جي برڪت سان چاق چست،
برڪت سان ٻر ٻه برسجي چوکو چمن ٿئي.

سوبراج لوملداس

بيروزگاري

آهه بيڪاريءَ کان بڪ، جي ٻاهه ۾ بيروزگار،
خون جا ڳوڙها ٿو ڳاڙي، هاءِ! شامت جو شڪار.

١- ويو وچولي شخص جو، ورنو پڙهڻ جي پيٽ ۾،
هـــڙ وڃن واري لٽـــي، تعليم لئي ٿيو عملدار.

٢- عملداري ناهه بيڪاري، مرض جو اڄ علاج،
جئن وڌن ڊگريون، تئن ڊگريون وڌي بڪ جو بخار.

٣- جن سچائيءَ ۾ پڙهي، حاصل وڏيون سندون ڪيون،
تن تي آيا ڳن جو پيڇي ٿو، ڪوٽ قرضن کان ڪپار.

٤- هن طـــرح حاصل ڪيل، تعليم ڏيـــوالو ڏنو،
مور موڙيءَ جو نه ڇڏ، ٻر وياج جو لاهي نه بار.

٥- اڄ هنرن ڏاران ٿيو، بد حال آهي علم جو،
سون منڊي آهه هيري، ٽڪ سوا بي زيبدار.

٦- ٿي وڃي طاقت ۽ دولت، مفت ڪاليجن ۾ جا،
سا هنــــر ۾ جي وڃي، آسودگي آڻي اپار.

٧- سنڌ ۾ پوکڻ جي لائق، آهه جا زرعي زمين،
سا جي سالم پوکجي، ڏني اَن جا بيحد ڀنڊار.

٨- هت اُٺيتاليهه لک آدم، نه اڪڙهڪ ڪروڙ،
ٽيڻ آدم سنڌ پالـــي، جي کڄي کيٽي سڌار.

٩- آهه شڪ ڪاڏي نهڻ، جو سنڌ ۾ ڪيڏو ضرور،
جنهن لئي ٻڻ آهي هزارن، جي ڪمائيءَ جو مدار.

١٠- جي اُٿي جاڳي جوانو! ڪرم لئي قبضو ڪريو،
هو نه **بيوس** ڪين ٿئي، بيروزگاريءَ جي ڀڪار.

مسٽر ڪشنچند تيرٿداس کتري [بيوس].

اچرج ڀريون رسمون ۽ رواج

ليکڪ:- مسٽر لعلچند امرڏنومل جڳتياڻي، بي. اي.

روءِ زمين تي اهڙي قوم ڪا ليندي ڪا نه، جنهنجي هڪڙي نه ٻي ريت بهت اچرج ڀري نه هوندي. ٻر اهي قومون، جي اڳاٽيون آهن، تنهنجي ڪا ڪا رسم رسمات اهڙي عجيب ٿي ٿئي، جو ڪڏهن به اسانکي انهي جو ڄاڻ پوي تو ته حال ته اسين دل من پيا هڻون ته اها ڳالهه ويسهه ۾ آڻجي يا نه.

مثلاً سوماترا جي ٻيٽن ۾، هڪڙا شڪاري رهن ٿا، جي سمجهندا آهن ته شراب نوشيءَ لاءِ انسان جي کوپريءَ جهڙو معتبر ۽ خانداني پيالو ٻيو آهيئي ڪونه!

انسان جي کوپري هننجي لاءِ ڪاڳري وٿ آهي.

وڏور ڪنيائن کي پنهنجن سڱن ڇڪيندڙن جي ٻاران ٻي ريجهه رهاڻ ڪپيئي ڪا نه. سڱن ڇڪيندڙ جنهن پنهنجي پياريءَ کي کوپرين جو چڱو موچارو عدد سوکڙيءَ طور ڏنو، لائون هوءَ انهي ساڻئي لهندي.

اهي لوڪ ٻرا ٽا پڪا ڇڏي، لون پيرا به ليستا ٿين ڪين ٿيندا، جيستا ٿين انهن نون جي پيڙهه جي هيٺان ڪو مقرر انداز انسان جي کوپرين جو نه ٻوريو ويندو. اندر ٻٽين جي سينگار لاءِ به مورت يا تصوير هي ٽنگين ٿي ڪا نه. انهي لاءِ به هننکي ويرين جون کوپرين وڻن!

آسٽريليا جي اُتر اولهندي طرف، ٻائوٽن نالي ٻيٽن ۾، جيڪي آدم خور رهنٽا، اُتي ورڃ ڳچيءَ لاءِ رکيا نئون ۽ تعويذ، انسان جي ٻانهن وارين نڙين مان ٺاهين!

اهي لوڪ پنهنجن نينگورين کي ورڃ، ٻوٽي ڪان اڳ ٻاهر نڪرڻ ڪين ڏين. نينگورين پنهنجن کي، کجيءَ ۽ ناريل جي پنن مان پڃرا ٺاهي، انهن ۾ بند رکن، تانجو وري وهانو واري ڏينهن اُٿان سندن موکه ٿئي. انهي وچ ۾، ٽولي جون جيڪي ڇيڙيون هونديون، اهي هننجي مٿان پيون ٻهو ڏينديون. وانڪائيءَ لاءِ اهي ڇيڙيون اُنهنکي، ڏينهن ۾ هڪڙو پيرو پڃرن مان ٻاهر ڪيڻ ۽ نه ته ٻيو سڀ وقت اُنلائون اندرئي پيون رهن.

هوڏانهن اُتر وڏي سمنڊ ۾، جتي ٻارهن ئي مهينا بـرف پئي وسي، جو اُتي جا ايسڪيمو لوڪ پنهنجا گهرئي برف مان

ٿا ھين، اُتي وري ماءُ پنھنجي ابھم جو ھٿ
منھن پاڻيءَ سان ڪانہ ڌوئي؛ جيسان
ڇٺي ٻار کي اچو اُجرو ڪري؛ ڇوتہ انھي
ڪم لاءِ پاڻي اُتي مڪروہ سمجھيو ويندو.

اُتر آمريڪا جي بنـــہ اولھہ ڏس ۾،
ھڪڙا ڪارا پيرا انڊين ٿا رھن، انھن ٿانءِ،
ڪرنل ايٽوئن نالي ھڪڙو ناميارو سيلاني،
چوي ٿو تہ جيڪو منجھائن چاھيندو آھي
تہ آءٌ وڏو سورويرٿيان، انھي کان سندس
ذات ڀائي امتحان بہ جبرو وٺندا آھن.

پھرياٽين تہ اھڙي اميدوار کي پٺ ۾ ڪتل
ھڪڙي اُڀي ٿنڀ سان چوکنيو ڪڍي ٻڌندا؛
۽ ڇاتيءَ جي رڳن ۾ سندس سل ڪري،
انھن مان ڇوڙي جا ڌاڳا لنگھائي، انھن
جون پڇڙيون ھن ٿنڀ سان جڪڙي ڇڏيندا؛
پوءِ کيس چوندا تہ صرف ڇاتيءَ جي زور
سان اھي ڌاڳا ٽوڙي، پنھنجا بند اُتھين
آجا ڪر، تہ اسين بيشڪ توکي مڃرايون
ڏيون!

انھي ويل اُميدوار جيڪا پيڙا ڀوڳيندو
ھو، انھي جو رڳو ٽورڙو تصور ٿو ڪجي،
تہ پاڻ ماڻھوءَ جا لڱ ٿا ڪانڊارجن.

اھو سيلاني لکي ٿو تہ ڪنھن ڪنھن اُميدوار
کي ڇڪين ڏيندي پوءِ بہ، ٽي ٽي ڏينھن
بہ لڳيو وڃن؛ پاڳن پريو ڪو ھوندو آھي،
تہ اُن اھو پھرين اندر اتان پنھنجي جند ڇڏائي
سگھندو آھي.

پوءِ جو وقت اُميدوار ٿنڀ سان ٻڌو پيو
ھوندو، سو وقت زالين مردين سندس
ذات ڀائي وٽائنس پيا لنگھندا. پوءِ جي
پاڻ انھن کان پاڻـــي گھري پيئا ٿين، پا

ڇپائين تہ موٽ توبہ پري، مونکان ھتان
ڇڏايو، تہ ٻنھي حالتن ۾ عمر پر لاءِ سندس
سٽيا ناس، خانو خراب. ڇوتہ انھي ٻچاڻا
جان ھي جيئندو، تان مردانو لباس وري
ھنکي پڪ ڏينداڻي ڪونہ، اُت ٿي پھو
زنانو ويس کيس اوڍيو پيو ھوندو، ۽ ڪنھن
بہ لڙائيءَ يا شوط ۾ کيس وارو ڪونہ ملندو.
زال ذات ڏانھنس ڪانہ نھاريندي؛ ۽
ڪھڙي بہ ڪوجھي، ڪاري، ڪوڙھي
ھوندي، تہ ھن گيديءَ جو ڏس ھنکي
ڪونہ وٺندو؛ عمر لاءِ حق بخشي وھندي،
ھن سان پلؤ نہ اٽڪائيندي!

ڏکڻ آمريڪا منجھہ، برازيل ۽ بوليويا
وارن پرڳڻن ۾، ھڪڙا آڳاٽا لوڪ آھن،
انھن ۾ وري ٻار جمي تہ ٻار جو پيءُ مٿو؛
ٻارھن مھينا سانده ويچارو پيو ڪاڌو چکيئي
کين؛ انھي ڏينھن کان وٺي گذر سندس
ٻاڙن ۽ بادامن تي ٿئي. ھوڏانھن آلوباڻي
بہ پنھنجي لاءِ ڪاڌو پاڻ ڪانہ رڌي. اھو
ڪم سنديس سس ۽ سھرو ڪن. انھي ڏاران
کي مھينا پيءُ ويچارو مٿونہ ڪنھي. ڇوڇي
ٻار مٿان ڦيڻو يا پٽلو اندو يا منڊو، پوڙو
يا گونگو نہ ٿئي!

انھن لوڪن جي ويڄن کي، طبـــابت
سکندي، نو لو، ڏھہ ڏھہ ورھيہ لڳيو وڃن.
سيکڙات پوءِ بہ ٻارھن مھينا اڪيلي سر
وڃي جھنگ بن وسائيندو؛ جتي لنگھڻ
ڪڍي، ڏينھون ڏينھن، رات جا چارئي
پھر ناچ وجھي، پاڻکي بنہ ملنگ بنـــائي
ڇڏيندو؛ شراب پيئڻ سان بہ گھٽائيندوئي
کين؛ لنھن ھوندي بہ اکہ پنھنجي سالم

قدم ٻڌو نہ رکيائين، نہ ڇڪيو ندارد ٿيو.
ٻهرن جا ٻهر ڳرا ڳرا مدگو پيو ڦيرا ڏيندو؛
تماڪ جا سوٽا پيو پيئندو؛ انهي سان شامل
وري اها لياقت نہ ٻڌايا ٿين تہ ٻريان مريض
لي زور سان تڪ ڪٽن اُچلائجي، جو تڪ
وڃي هنجي منهن ۾ لڳي، تہ ٻہ سمجهيو
تہ ڪامياب نہ ٿيو!

وچ ايشيا ۾ جيڪي ڪالمڪ لوڪ رهن
ٿا، انهن ۾ ٻه ٽا وري هٿن ٿين: ڪنوار ڇا
ڪندي، جو گهوڙو پلاڻي، وٺي گهوڙي
کي ٽپال ڪڍائيندي؛ ٻوء جيڪي ٻہ سندس
سگهہ ڇڪيندڙ هوندا، اُهي پٺيانس ڪاهي
ٻوندا. ڪنوار کي هٿ ۾ وري هڪڙو
چابڪ هوندو، جنهن سان جن سگهہ
ڇڪيندڙن کي ٻاڻ نہ گهوندي هوندي،
انهن جون حال اکيون سڃائي ڇڏيندي؛
تان جو هڪڙو ٻاڳن پرٻو مڙيوئي ٻاٽڪي
هنجي سٽڪن کان بچائي، ليڪ اُلس وڃي
غالب ٿيندو. هيءَ ٻوء ڪنوار انهي جي!

هي لوڪ گهوڙيءَ جي کير کي ڪاڙهي
ڪاڙهي، منجهانس اهڙو هڪڙو پيج
تاهيندا آهن، جنهن جي شراب جي نشي
سان جاءِ ڪانهي؛ اهو وري چم جي بوتلن
۾ وجهي، ٻوء هي پيئن؛ جڏن چونڊ تہ آڳاٽن
يهودين جا بزرگ ٻريا مڙس ڪندا هئا!

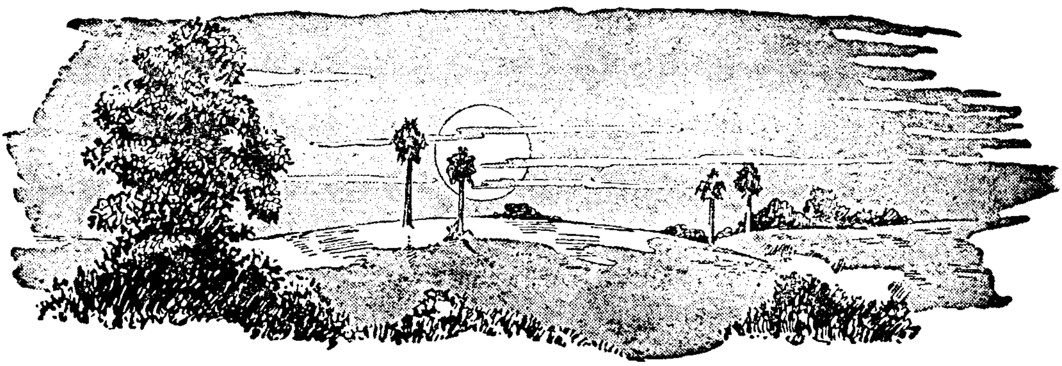

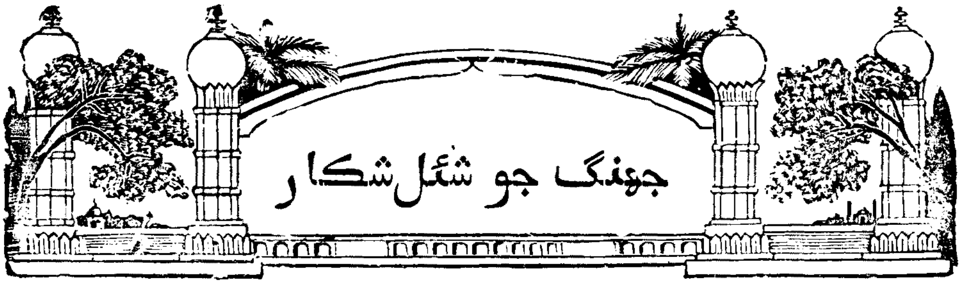

جهنگ جو شڪار

ليکڪ:- مسٽر پرمانند ميوارام، ايڊيٽر ”جوت“.

ٻوٻاريءَ جي مهل هئي. ڪا هئي جهڪ ڪووا، ڪوسيءَ ڪا اُلٽ ۽ ٿڌي، وڻندڙ سيتلتائي هئي. اهڙو مزيدار ۽ نرمل نظارو هو، جو ٻيءَ نيڻ تي نــريا. پوري هيٺ ٿياسين ته آڳي باقي عجيب نماءُ نظر آيو. ساوڻ ٻيرن جا جهڳٽا قطارون لايو بيٺا هئا ۽ اُن بيٺي سندن سبز ۽ ڪومل ٽارين ۾ چڪ هنيا ن. ڳيري جي ڪُو ڪُو پئي ٻيئي، هيڙهن پنهنجا دڳها پڇ پئي لوڏيا ۽ وڻ ۽ ٻت پئي ٽپيا. ڪاٺ ڪٽو ٽپيون ماريندو پئي اُڏامو. ڪار ڪڻڇيءَ وڻن جي چوٽين تي ويٺي پرسويا. چانهه ويڄاري ڊ چٺي، سا اسان کي ايندو ڏسي اُٿي پڳي، تنهن مهل ڪو سندس ڪنپ ڏسي ها ۽ ان جي ٻه جاءِ نه هئي! ٻريان سره، جا ٿيئي ۽ ڪڻڪ جون ٻوڪون هيون. ٻوڪون ڪين هيون، جڻ سبز گلم ۽ غاليچا وڇايا پيا هئا! مٿون بلبل جي ٽڪلو ٽڪلو ته باقي موهت ڪري ڇڏيو. واهه بلبل، تنهنجي مٺڙي لات! ٻرف جا منڪ ڇڏي تون اچين اسان کي پنهنجا مڌر راڳ ٻڌائڻ، ۽ اسين لوڪي پيتيون ڏورا وجهيو ڪنيون بند ڪريون! تو لي ”پوري“ چڱو نالو رکيو اٿن. ٽوريءَ پيٽيءَ تي هرڪيو وڃي ۽ جهنگ جا سڪ ٻه وساري ڇڏين.

اسان کي هو ٻريان ڳوٺ گهمڻو ۽ روڏي جو سما چار لهڻو. اپتري سڌ هئي سين ته ٻئي ۾ قابل ٿي ۽ ٻا جهوريءَ ۾ لاٻارا پيا، ته روڏو پنهنجي ٻچا ساڻ ڪري، اُٿي ٿيندو راهي، ۽ وڃي ٻيون ولايتو وسائيندو. هيل روڏي ڪنهن اوٺاري ۾ اصل ٽربت جي مٿان ڪنڌي جي وڻ ۾ جهڳا ٺاهيا هئا. وڃي ڏسون ته وڻ پـــريو پيو آهي، جڻ جوڳيـــن جون مرليون ٽنگيون پيون آهن. ٻ ڍين جا نهيل هئا. انصاف هن جيتا مڙي پکيءَ جا! ٻ ڊپ جي گاهه کي وڇون چيري، اڌ ڪري، تنهن سان وڃي آکيرو مڙهيندو، جڻ ڪا چوڪري سوئن سان وڃي ٿي گلابند يا جوراب مڙهيندي. اندر ڪوني ٻنيءَ سان ٺاهي ٿو، تنهن ۾ هٿ وجهي ڏسون ته ٻين پکين جا ڪنپ پيا آهن، جي آکيري کي نرم ۽ ڪنڌري ڪرڻ لاءِ روڏو وجهندو آهي، ته مر منهنجا ٻچا آسودا رهن. هڪڙو آکيرو ٻٽو هو يعني ٻه آکيرا هڪٻئي جي لڳو لڳ مڙهيل هئا. ٻن پيترن جا ته ڪين هئا؟ پکين جو ٻه پاڙيم

هڙو سلوڪ ۽ محبت! رڳو انسان آهي جو هڪٻئي کي ڏنو ڪين سهي. ٻيو آکيرو وري ماڙيءَ سان هو يعني هڪڙو ٻئي جي مٿان جڙيل.

ڪي پڇندا ته جڏهن پاڻي ڪونهي تڏهن ربيع جي پوک ڪئن ٿي ٿئي؟ خريف جي لهڻ بعد هاري ٻنيءَ کي ڳئون رلج ڏيئي، زمين ڍڪي ڇڏيندو آهي، ته وٽ ٽاڻي نہ وڃي يعني منجهانئس رلج سڪي نہ وڃي. پوءِ موسم تي هر ڏيئي ڄانيو، سرهہ يا ڪڻڪ پوکيندو آهي. جي پوءِ مينهن جون چنڊون پئجي وڃن ته هيڪاري ملوڪ، ٻني پاڻ پلي ٿيندي.

هينئر آڪٽوبر ۾ جهنگن ۽ ٻنين گهمڻ جو وري ٻيو مزو آهي. هوا موافق آهي، نظارو نرمل آهي، مينهن پيا، تن جهر جهنگ سرسبز ڪري ڇڏيو هو. گاهہ اڃا بہ پٽن ۾ بيٺو آهي. ٻکيءَ پوندي، ڍور ڍڳي، اُٺ ٻڪريءَ کي ڍءُ آهي. ٻنيون بہ لبي رهيون آهن. هڪ ٻنيءَ ٽڪر ۾ هارين ٻاجهري گاهي رکي هئي ۽ رڳي وائڻ ۽ شاهوڪار کي ٽوري ڏيڻ جي دير هئي.

واهہ جو ڪپ ڏيئي نڪتا سين. ڏاڍي فرحت لڳي پيئي هئي! واٽ تي ڪٿي ڪٿي اڃا بہ هرڻ جو رينگٽ پي پيو، جو زمين کي رڃي، هر ڏيئي، سانئو سان ڍڪي ڇڏڻي هين، تہ پلي تہ زمين وٽ جهليو بيٺي هجي، تہ مٿس ڇيٽ پوکجي. واٽ تي ٻير گل جهليو بيٺا هئا، لنڊي هڳاءَ سان هوا واسي پيئي هئي. ڪرڙ گل ڪيو بيٺا هئا، پر سندن منيءَ رس جو چشڪو

مٺو پکين کي وڻندو ڪو نہ ڏٺوسون. چٽن جي چانگار پئي پيئي، ۽ هيڙها پٽ پئي ڦريا. ٽوري گهڻي ٻـــربل جي مٿي ٽڪلو ٽڪلو پي پڌڻ ۾ آئي. تڏ هجي ها تہ ولون جا ولر ڏسڻ ۾ اچن ها ۽ ڪبڙن، ڪرڙن، ڪنڊين ٻيرن ۾ ڏاڍو رنگ لائي ڏين ها. ڳيرن جي گهوُ گهوُ پئي پيئي. ڪٿياڻي اسانکي ڏسي پي ٿهي. سنڌس پڇ جي لوڏ پي پيئي، ۽ ڪنڌ اهڙي طرح ڌوڻي پي پيگي، جو چڻ سلام ٿي ڪيا ٿين. ڪاٽڪتا ڪيترن قسمن جا ٿيـــن ٿا. اسان جيڪو ڏٺو سو چٽڪمرو. سرپل ڪاٺ کي ڪٽي، جيئن کي جا ڳاٺي، خوب ڳوڪا ٿيندو ويندو اٿن. ڪارڪٺي بہ ڇبدي پاڻي هئي ۽ پنيرکي جو وٽن ۾ پوليون ڪندي آهي. هاري چوندا آهن، تہ خدا جو ذڪر ٿي ڪري! چانهہ پکيءَ پنهنجو رنگدار ڏيکہ ڪونہ ڏيکاريو ۽ باقي هد هد، جو پنهنجي سنهي چهنب سان ماڪوڙيون ۽ پيا جيت کائيندو آهي، سو ڏٺوسين. اهو بہ مزيـــدار آهي. سليمان بادشاهہ واريءَ آکاڻيءَ ۾ مکڻياڻي محل ٺاهڻ مهل ٽوڪيو انهي پکيءَ هوس، چي "مرد زال جي چئي لڳي، سو بہ زال." ملهالي بابت واٽ تان لنگهنـــدڙن کان سـندس پڇا بہ گهڻـــي ڪئي سيـــن، پر نہ ڄاڻان ڪاڏي گم ٿي ويو هو ۽ موٽندي بہ ڏسڻ ۾ ڪونہ آيو. ننڍو ٽوٽئي ۽ ننڍن پکين جهڙوڪ جهرڪي، بلبل ۽ چيهي وغيره جو شڪار ڪندو آهي. انهن پکين جون پوليون ڪري، ڪين جهليندو آهي. جئن ڪاساٽي ڪميلي ۾ گوشت ٽنگيندو آهي،

پڻ هئي ۽ ان وقت ۾ ماريل شڪار ٽنگي ڇڏي، ٿنهنڪري انگريزيءَ ۾ ”ڪاسائي پکي“ ڪري چونس.

ٻنيءَ تي جڏهن آيا سين، تڏهن ٻيون هيٺان ڪتولا پٽجي ويا، ويهي ٽڪ پيا سين. پوءِ ڇرچا تيز لڳا، ۽ مزيدار آکاڻيون ۽ ٽوٽڪا ازخود منهن ڏيئي اچي بيٺا، جن سان ٿاڪ وندرايو سين. ڇوڪرن مٽيرا ئي ڇنا، اسانکي ٻه ڇپو ڇوُرو ڪرايائون. پوءِ ٻاجهر جا ڍوڍا ۽ جهڙ اچي ويٺي، سي کائي خوب پيٽ ڪيا سين. سج البت ته اُڀري ڏيکارڻ لڳو، ٿنهن تي ٻيلي جي پير ۾ ڪتولا ڪٽائي ويا سون. ٽورو گهڻو پري هئي، ويا سون ٻيلي جو چڪر ڏيڻ.

مال ئي چريو. تڏي چانءِ لڳي بيٺي هئي. ٻير ۽ ڪنڊو گهڻو هو، ٻيا هئا ولائتي ٻير، سي ته اُسريائي ڪين ٿي. منجهن ٻلڙا هئا، پر جهڙيون سگريون! هاريءَ چيو ته ٻيو مرون ڪونهي، باقي ٻگهڙن جو جوڙو آهي. ٻگهڙ ڏاڍي حرفت سان ڏڻ مان ٻڪري ڪڍندو آهي. هڪڙو ايندو، ڌرار اُنکي ٿاڻ جي ڪندو ۽ اُنجي پٺيان ويندو، ته ٻيو جيڪو لڪو بيٺو هوندو، سو اُمالڪ لوهه ڏيئي ٻڪري ڪڍي اُتي پچندو!

سهو ٻه جتي اُتي ضرور هوندو. هو جنهن ٻر ۾ رهي ٿنهنکي ”ڪوڏ“ چون. سهو ڊوڙ جو تکو آهي. ڪولي ماڻهو ڪمان جهڙي ڪاٺي، جنهنکي ”ڪانڙ“ چون، سا ويڍي اهڙيءَ تجويز سان اُڇليندا آهن، جو سهي جون ڄنگهون پچيو پون، ۽ پوءِ وڃيو جهليندس. اُتي ڳيرن جي گهوُ گهوُ پئي پيئي، ۽ نر، ماديءَ سان، ڳُٽڪليون پئي ڪيون. نانگن ۽ ٻلائن جي ڳالهه ڪيتي. جهنڊ واري ڪوراڙ ٻلا جو ٻه ذڪر ڪيتو، ته ڪيئن ماڻهوءَ جي پٺيان پوندي آهي، ٿنهنڪري ماڻهو جي هوا کي پٺ ڏيئي پچندو، ته ٻچندو، نه ته ٻلا کائيندس. هوا جي سامهون ڊوڙڻ ڪري ٻلا جا وار پٺتي ڪجي ويندا آهن، ۽ ڏسي سگهندي آهي، جنهنڪري ماڻهوءَ کي اچي پچندي آهي. روڏو پکي، جو مرليءَ مثل آکيرا ناهيندو آهي، ٿنهنجا عمدا گهر وڃي ڏناسون. هاري هوند وقت تي چڙهي لاهي اچي ها، پر اُتي ککرين جو شاهي مانارو هو، ٿنهنجو خوف ٿيس. پوءِ ته موٽي آياسون پنهنجي ماڳ تي.

ڳائڻ وديا

ليکڪ:- ٺهلرام آسودومل وڪيل.

ڳائڻ وديا هڪ عجيب قسم جي وديا آهي. ساري سرشٽي ڳائڻ وديا جي آڌر آهي.

هندو قوم کي شاعري ۽ ڪوتا جو هڪ قدرتي ورثو مليل آهي. هندن جا سڀ پراڻا پستڪ مهاڀارت، رامائڻ آدڪ ڪوتا ۾ لکيل آهن. سندن ٻيا به انيڪ شاسترُ شاعري ۾ سان ڀريل آهن.

سڄي دنيا ۾ وڏي ۾ وڏو نظم ۾ لکيل ڪتاب پرسڌ اتهاس مهاڀارت آهي. جن کي ڪوتا لاءِ اهڙو شوق هو، سي ڀلا ڳائڻ وديا ۾ پوئتي ڪيئن پوندا؟ شيام ويد ۾ ڳائڻ وديا جو ذڪر چڱيءَ طرح سان ڪيل آهي. ڳائڻ وديا، وديائن جي وديا آهي. هرهڪ قوم ڳائڻ وديا جي وسيلي پنهنجي روح جون لاتيون ۽ سرتي ظاهر ڪري. هر هڪ قوم جي رچيل ڪوتا سندس ماڻهن جي دلين جو دروازو ۽ من جي موجن جو نظارو آهي.

هندو بيشڪ اهاهام هٺي سگهن ٿا ته ڪائنات اڳ ڪنهن به ٻيءَ قوم ڳائڻ وديا تي پستڪ نه لکيا آهن. سڀ قومون ڳائڻ وديا جا اصول هندن کان سکيون آهن.

هندن ۾ ڳائڻ وديا جو پستڪ گندرو ويد رچيل آهي. ان گندرو ويد جو ذڪر ڪيترن اوائلي سنسڪرت پستڪن ۾ اچي ٿو. گندرو ويد هن وقت هٿ نٿو اچي سگهي. تنهنڪري ڳائڻ وديا کي گندرو وديا ڪري سڏبو آهي. اوائلي، هندو ڳائڻ وديا ۾ ماهر هئا. هنن جي رڳ رڳ ۾ راڳ ڀريل هو. هرهڪ مند لاءِ، بلڪ ڏينهن رات جي هرهڪ ڪلاڪ لاءِ خاص قسم جو موافق راڳ مقرر ڪيل آهي. هندن وٽ راڳ ۽ راڳڻيون بي انداز آهن. انهن جو هڪ ٻئي کان ڀيد سمجهڻ ٿي مشڪل آهي. يورپ جي هوشيار گوئين کي اهو ڀيد سمجهه ۾ نه ايندو آهي. يورپ جي گوئين لاءِ هندن جا سمورا راڳ ۽ راڳڻيون ڳائڻ ناممڪن آهي. يورپي گوئين پنهنجن راڳن ۾ سا، ري، گ، م جي ستن سرن سان گڏ فقط پنج اڌ سر ڪم آندا آهن، يعني ڪل ٻارهن سرن جي سڌ آهي. هندو گوئين نه فقط سر ۽ اڌ سر، پر چوٿائي سر، بلڪ سرن جا انيڪ حصا پنهنجن راڳن ۾ استعمال ڪيا آهن. يورپي گوئين وٽ راڳن سکڻ جو هي نمونو آهي، جو هڪ

سُر لاءِ نشان ٺهيل آهن. راڳ لکڻ ۾ ان راڳ جي لفظن لکڻ بدران ان ۾ هڪڙن پنيان جي سُر ڏنا آهن، تنهن فقط نشا نيون لکندا آهن. يورپين وٽ سُر گم ۾ ١٢ سُر آهن. پر هندن سُر گم ۾ ٢٢ سُر ڪتب آندا آهن. تنهنڪري هندن جون راڳڻيون يورپين لاءِ يورپي نمونی لکڻ مشڪل ٿي پيون آهن. يورپي ماڻهن ۾ اسان جي راڳڻين سمجهڻ جي ليا قت نه آهي.

جن جن ودوانن هندو گائن وديا جو ابياس ڪيو آهي، تن اُن جي چڱي مهما ڪئي آهي. انيڪ يورپي گائن وديا جا ودوان، هندو گائن وديا جو يش ڳائي رهيا آهن. سچ ڪري پڇو ته يورپي لوڪن کي سڌ ئي ڪا نه آهي، ته هندو گوئين جو راڳ ڪهڙو نه مڌر ۽ مٺو ٿيندو آهي.

مسلمان گوئين کي به اوائلي هندو گائن وديا جو پورو ڳجهو ڏسڻ ۾ آيو هو. پر سندن راڳن ۾ هندو گائن وديا جي بدران ايراني راڳن جي بوءِ اچي ٿي. مائي انني بيسنٽ ١٩١١ع ۾ مدراس شهر ۾ هندوستاني گندرو وديالیہ کوليندي، هڪ سٺي تقرير ڪئي هئي. مائي صاحب هندو گائن وديا جا مکيه گڻ بـــڌايا هئا. هندو گائن وديا ۾ آدميءَ اندر فرشتن جي جذبن پيدا ڪرڻ جي خاصيت آهي. جڏهن ڪو سندر هندو راڳ ٻڌبو آهي، تڏهن سرير پلجي ويندو آهي ۽ من اُن راڳ ٻڌڻ ۾ اهڙو نه مگن ٿي ويندو آهي، جو انسان انساني درجي کان چڙهي روحاني طبق جو سير ڪرڻ لڳندو آهي.

هندو گائن وديا ۾ ڇهه مکيه راڳ مڃيا ويا آهن. هرهڪ راڳ جون ٣٦ راڳڻيون آهن. وري هڪ هڪ راڳڻيءَ مان ٽي ٽي ننڍيون راڳڻيون نڪتيون آهن. انهن ننڍين راڳڻين کي وري پنهنجو پنهنجو اپترو اولاد آهي. هرهڪ راڳ جو گويا پنهنجو ڪٽنب آهي. پر هڪ راڳ جي ڇٽيهن راڳڻين ۽ راڳڻين جي ننڍين راڳڻين ۾ ساڳي اُن راڳ جي خاصيت موجود آهي. اهي راڳڻيون اصلي راڳ جي خصلت، جنهنجو هو اولاد آهن ظاهر ڪن ٿيون. پر ان سان گڏ هڪ هڪ راڳڻيءَ يا ننڍيءَ راڳڻيءَ کي پنهنجون پنهنجون خاصيتون ۽ لاڏيون آهن. هوشيار گوئيا هڪ هڪ راڳڻيءَ کي جدا جدا سڃاڻي سگهن ٿا. سچ پڇو اٿن ته هندن جا راڳ ۽ راڳڻيون اپتـــرا آهن، جيترو پون سمنڊ ۾ لهريون. هرهڪ وقت ۽ هرهڪ جاءِ لاءِ خاص راڳڻي مقرر ٿيل آهي. هوشيـــار گوئي کي انهي ڳالهه تي ڌيان رکي هرهڪ سر، موقعي تي ڳائڻو پوي ٿو. مکيه ڇهن راڳن جا نالا هيٺ ڏجن ٿا.

(١) **هنڊول راڳ** - هي راڳ دل تي بهار جي تازگي ۽ ميٺاج پيـــدا ڪرڻ لاءِ ڳايو ويندو. هي راڳ ماڻهن ۾ جهڙو مٺو ۽ هزارين گلن جي خوشبوءِ ۽ ٽهڪار ڏيندڙ آهي. روح کي آنند ڏيڻ لاءِ هنڊول راڳ ڳايو وڃي ٿو. چوندا آهن ته هن راڳ جي ڳائڻ سان بيٺل هندوري کي هلائي سگهجي ٿو.

(٢) **سري راڳ** - تماشام جي وقت جهڙي چپ چاپ ۽ شانتي پيدا ڪرڻ لاءِ سري راڳ ڳائبو آهي. جڏهن سانجهيءَ جو

سج جي اڀرڻ سبب بادل گلابي رنگ سان پيا مرڪندا آهن، تنهن سري راڳ جي ٻڌڻ سان انسان جي خيالن ۾ هڪ عجيب قسم جي شانتي اچي ويندي آهي.

(٣) **ميگهه ملهار يا سارنگ راڳ** - هن راڳ جو دل تي اهڙو اثر ٿيندو آهي، جهڙو آسمان ۾ بادلن جي گجگوڙ ڪري ٿيندو آهي. چوندا آهن ته جي ڪٿي برسات جو ڪوبه نالو نشان آسمان ۾ نه هجي، ته به هوشيار گوئيا ملهار راڳ ڳائڻ سان بادلن کي ڇڪي گهرائي، جهٽ برسات وسائي سگهن ٿا. سارنگ راڳ ڪو پوريءَ ريت ڳائي، ته جهٽ برسات وسڻ شروع ٿئيٿي.

(٤) **ديپڪ راڳ** - هن راڳ جو ڳائيندڙ اڄ ڪلهه دنيا ۾ ڪو نه ليندو. چون ٿا ته ديپڪ راڳ ڳائڻ سان ڏيئا پنهنجو پاڻ ٻري پوندا آهن. ديپڪ راڳ ڳائڻ سان انسان جي سرير مان اهڙا اُلا اچي نڪرندا آهن، جو سرير اُتي جو اُتي سڙي خاڪ ٿي ويندو آهي. جنهن اهو راڳ ڳايو، سو سڌو سرڳ ۾ پهتو. هن راڳ ڳائڻ جو رواج هاڻي بند ٿي ويو آهي.

(٥) **ڀيروي راڳ** - هن راڳ جو دل تي اهڙو اثر آهي، جهڙو پره ڦٽيءَ جو. جڏهن سج اُڀرڻ کان اڳ پکين جون لاتيون ٻڌبيون آهن، جڏهن هوا خوشبوءِ ۽ هٻڪار سان ڀريل هوندي آهي ۽ جڏهن صبح جو ماڪ سبب سڀ وڻ ٽڻ ۽ ٻوٽا تازا توانا بيٺا هوندا آهن، تهڙيءَ طرح ڀيروي راڳ جي ٻڌڻ سان ماڻهوءَ جي دل تازي ۽ نئين بڻي ٿي پوي ٿي.

(٦) **مالڪوس راڳ** - هن راڳ ٻڌڻ سان دل ۾ تورو گهڻو جوش پيدا ٿئي ٿو.

هندوستان ۾ ڳائڻ وديا جي هن وقت درگتي ٿي رهي آهي. اڪبر بادشاه جي وقت ۾ هندوستان اندر ڳائڻ وديا جو پرچار ٿيڻ لڳو. اڪبر بادشاه جي ڪچهريءَ ۾ ٻه وڏا گوئيا نائڪ گوپال ۽ تانسين هوندا هئا. نائڪ گوپال جي ڳالهه ٿا ڪن ته اڪبر بادشاه هنکي ديپڪ راڳ ڳائڻ جو حڪم ڏنو. نائڪ گوپال اڪبر کي ٻڌايو ته ديپڪ راڳ ڳائڻ سان مونکي سڙي ڀسم ٿي وڃڻ جو خوف آهي. پر اڪبر بادشاه هن تي ديپڪ راڳ ڳائڻ لاءِ زور ڪيو. نائڪ گوپال پلا حڪم جو ٻڌو، سو جمنا نديءَ ۾ ڳچيءَ جيتري پاڻيءَ ۾ بيهي ديپڪ راڳ ڳائڻ شروع ڪيو، پر نديءَ جي پاڻيءَ به کيس نه بچايو. ديپڪ راڳ جي اُلن هنکي ساڙي ڀسم ڪري ڇڏيو. تانسين نالي وري چون ٿا ته اڪبر بادشاه جي حڪم پٽاندر هن منجهند جي وقت سري راڳ ڳايو. اُنجو اهڙو اثر ٿيو، جو تماشام جهڙي اونده ٿي ويئي. تانسين اڪبر بادشاه جي دربار جو هيرو هو. هو پنهنجي وقت ۾ گندرو وديا جو لاثاني پنڊت هو. سرڳواسي وشنو ڏگمبر کي ڳائڻ وديا جو گهڻو شوق هو. ڳائڻ وديا جو پرچار وشنو ڏگمبر ڀارت اندر چڱي قدر ڪيو.

دنيا جون سڀئي قومون ڳائڻ وديا، هندن کان سکيون آهن. سرگم جو طريقو اصل هندوستان ۾ چالو هو. اهو طريقو ٻوڌن کان ايراني سکيا، ايرانين کان

عرب ۽ عربن کان يورپ جون جدا جدا قومون سکيون. سڪندر بادشاهه جي زماني ۾ يونانين، هندن کان ڳائن ودّيا سکيا هئا. يوناني تواريخ نويس لکن ٿا ته ڳائن ودّيا شروع ٿي هندن وٽان ٿي. ڪرنل ٽاڊ لکي ٿو ته يوناني ڳوئيو ٽموٿيس سڪندر بادشاهه سان گڏ هندوستان ۾ آيو هو. هو پنجاب مان ڳائن ودّيا سکي يونان ويو هو. اوائلي هندن ڳائن ودّيا ۾ بيشڪ ڪمال ڪيو هو. ايتري قدر جو اڄا تائين به اسان جي جهوني ڳائن ودّيا يورپ جي نئين راڳ ودّيا سان ٽڪر هڻي سگهي ٿي. ساڳي طرح ٻين ودّيائن، وگيانن ۽ هنرن کي به اوائلي هندن پنهنجي اوج جي زماني ۾ اهڙي اوچي حد تي پهچايو هو، جو اُن وقت جون ٻيون قومون اڪثري هندن جي سڀني ودّيائن کي عزت ڏينديون هيون. هو اُهو زمانو گذري ويو.

گذريل ٻن هزارن ورهين کان اسين سمهي پيا آهيون. انهن وچ ۾ يورپي قومون سڀني ودّيائن ۾ اسان کان گهڻو اڳتي وڌي ويون آهن. يورپي قومن اسان جا شاستر پڙهي ايتريون ته نيون ڳالهيون ڳولي ڪڍيون آهن، جو هاڻ اسانکي اُنهن کان گهڻو سکڻو آهي. هاڻي اُهو زمانو اچي ويو آهي، جو اسانکي يورپي راڳ ودّيا جون خوبيون ڏسڻ ۽ سکڻ گهرجن. اسانکي آکاڻيءَ واري کوهه جي ڏيڏر وانگر ائين نه سمجهڻ گهرجي ته هن کوهه کان وڏيڪ وري سمنڊ ۾ ٻيو ڇا هوندو. گندرو وگيان راڳ وگيان کان جدا ڳالهه آهي. هنوقت گندرو وگيان جو هندوستان اندر نالو نٿو ٻڌجي. گندرو وگيان نسبت ڪيترن قسمن جا هيٺيان سوال اُٿن ٿا.

ڪن ٻڌي ڪئن ٿو، نڙيءَ ۽ وات مان آواز ڪئن ٿو نڪري؟ جيڪڏهن سر ذرو بگڙيل هوندو آهي ته راڳ ڪونه وڻندو آهي. مرداني ۽ زناني آواز جو ڇو فرق آهي؟ انهن سوالن جا جواب گندرو وگيان ڏيئي سگهندو. اُنکي گندرو وگيان ڪري ڪوٺجي ٿو. گندرو وگيان اسانجي اوائلي شاسترن ۾ ڏسڻ ۾ اچي ٿو. گندرو ويد هن وقت غائب ٿي ويو آهي. يورپي وگيانين گندرو وگيان ۾ چڱي ترقي ڪئي آهي. يورپي ساز ٺاهيندڙ ڳائڻ جي سازن ٺاهڻ ۾ نه فقط راڳ ودّيا ۽ ڳوڻين جي تجربي جي مدد وٺندا آهن، پر گندرو وگيان جي به مدد وٺندا آهن. فونوگراف، ٽيليفون ۽ ڳالهائيندڙ سنيما فلم گندرو وگيان جا ڦل آهن.

ويچار ۾ سک

نه ٿورڙي ۾ سک آهي نڪي پرورت ۾ پائي ،

ملي ويچار مان ٿو سک گروءَ ايءَ رمز سمجهائي .

١- ملي تلوار آهي هٿ دشمن کان بچائڻ لءِ ،

گلي پنهنجي تي جي هڻبي ته آڻيندي موت جي ڪاتي .

٢- سون سڪو تي ڏئي اگني سچي اوءَ ڏيوتا آهي ،

ٽپي جي ڪو پوي اُن ۾ ته آڻيندي ساڙ دکدائي .

٣- زهر قاتل ڏسو شنگرف تنهي حڪمت سان ٿو امرت ،

ڪري ٿي درد کي دم ۾ منجهه دارون ڪڻن ته داناهي .

٤- آئين ڌرتيءَ مان ٿا پيدا سڳندي پشپ سونهن پريا ،

سمجهه سان سخت ڌرتيءَ مان تنهي ظاهر ٿي نرمائي .

٥- جڳت جي دور درنگي ۾ سهي ٿو جيوَ سوين صدما ،

هلت ويچار جي هلندي هلاڪيءَ ۾ به هلڪائي .

٦- پيئڻ ، کائڻ ، سمهڻ ، ٻولڻ ۾ رکه ويچار جي رهڻي ،

جڳت ۾ جيونَ نهنجي لڏهن تنهي موکه قلدائي .

٧- منجهائن ٿا سدا من کي پدارٿ شان ۽ شوڪت ،

بنا ويچار جي اصلي نه ايندي من ۾ سرهائي .

٨- ڏنو مون ٻوڌ هٿ کوجي لڌم دکه سکه سندو ڪارڻ ،

ڏئي دکه بي ويچاري ٿي آهي ويچار سکدائي .

سوامي ٻوڌراج صاحب چداڪاشي.

پورڻ برهمچاري ٿيڻ ممڪن آهي؟

ليکڪ:- مسٽر ڏرمداس ريلومل ڪٽري، بي-اي ۽ مسٽر پوڄراج هوتچند ناگراڻي، بي-اي.

اڄ ڪالهه اهو غلط خيال گهڻن جي دلين ۾ اثر ڪري ويو آهي ته برهمچريه رکڻ ڪن سورمن جو ڪم آهي ۽ هر ڪنهن لاءِ رکڻ محال آهي. هيءُ تمام غلط خيال آهي. جيڪڏهين خراب سنگت ۽ خراب وايو منڊل جنهن خراب سنسڪار پيدا ٿين ٿا انهن کان ڪو به انسان پاسو ڪري ته ضرور برهمچريه ۽ پوترتائي جو آدرش حاصل ڪري سگهندو. برهمچريه پالن ڪرڻ آهي قدرت جو قاعدو مڃڻ. انسان جي هٿ ۾ آهي قدرت جو قاعدو مڃڻ يا ٽوڙڻ؟ هر هڪ ٿنهنڪري جيڪڏهن چاهي ته پوتر انسان ٿي سگهي ٿو. سکديو جي ڳالهه ڪندا آهن ته جڏهن دنيا، تمام سندر استري، کيس ڀلائڻ آئي ته هيءُ ذرو به ڪين ڀلجي ويو. دنيا جڏهن خوب عطر ۽ خوشبودار ڪپڙا پهري پنهنجي سونهن جي ساک ڪرڻ لڳي، انهيءَ مراد سان ته سکديو مٿس موهت ٿي وڃي، تڏهين کيس جواب ڏنائين ته دنيا! جيڪڏهين تون اهڙي سوڀيا واري آهين ته مونکي اڳ ڇو نه پٽي خبر پئي، ته جئين آءٌ ٿنهنجي گرڀ مان اچي جنم وٺان ها. ٿنهن تي دنيا شرمندي ٿي ۽ سکديو جي پوترتائي ڏسي سندس پيرن تي ڪري پيئي.

شاه عبداللطيف جي ڳالهه ڪندا آهن ته کيس آزمائڻ لاءِ ڪن ماڻهن هڪ ڪڃري موڪلي جنهن خوب ڪوشش ڪئي ته هن کي رنگ ۽ ناچ سان موهيان. پر شاه سڀ تماشو ڏسي پڇاڙيءَ جو هڪ بيت چيائين:

ڪاڪ نه چڙهيا ڪاپڙي،
موهيا ڪنهن نه مال،
جي ڇوريئن ڏنا ڇال،
تن به لاهوتي لنگهي ويا.

بنگال جي مشهور سنت سري رامڪرشن ۾ ايتري پوترتائي هئي جو پنهنجي استري کي به ماتا سمان ڪري سمجهندو هو. سندس سنگ ۾ سندس استري پڻ وڏي روحاني درجي تي وڃي پهتي.

اهڙا مثال گهڻا ئي ليندا اُهن ماڻهن جا جن ڪام کي چئلينج ڪيو آهي ۽ سموري حياتي پوتر گذاري اٿئون. شنڪر آچاريه، ويڪانند ۽ ديانند ڪانسواءِ پڻ ڪيترا مثال تواريخ مان ملي سگهندا جن قدرت جي قاعدي موجب زندگي گذاري،

ٻوڙتائي جو آدرش اختيار ڪيائون ۽ سچو سک پراپت ڪيائون. جيڪا موج برهمچريہ ۽ قدرت جي قاعدن جي پيروي ڪرڻ ۾ آهي سا خراب زندگي رهڻ سان ٿي نٿي سگهي. گهڻو کاڌو کائي تندرستي بگاڙڻ اُنهيءَ ۾ اهڙو مزو نہ آهي جهڙو قدرت جي قاعدي جي پيروي ڪرڻ يعني ٿورو کائڻ ۽ تندرستيءَ جي نعمت حاصل ڪرڻ ۾. ساڳيءَ طرح برهمچريہ جي آنند جي موج اُنهن کي ٿي اچي ٿي جي اهو نيم پالن ڪن ٿا ۽ انهيءَ نموني جي حياتي گذارين ٿا.

پيارا نوجوانو! دل نہ هاريو، اوهان مان هڪ هڪ پورن برهمچاري ٿي سگهي ٿو. انسان جي همت ۾ آهي ٻوڙو زندگي گذارڻ. ٻلجي اُهي ٿي ويندا جنجا گيڊي خيال هوندا. مضبوط خيال وارا ڪڏهن ڪين ٻلبا. ٻڙ ڪو بہ نہ هئڻ گهرجي. ٻوڙتائي انسان جو حق آهي. منڍ کان ٿي انسان ٻوڙو آهي. ٻالڪ اوستا ۾ تہ ٻوڙتائيءَ جو سروپ آهي. اهڙي ٻوڙتائي هميشہ لاءِ رکي سگهجي ٿي. بيمار ۽ ڪمزور ڪندڙ خيال ڪڍي ڇڏجن، ڇا ڪاڻ جو ٻوڙتائي جو آدرش هر ڪنهن انسان جي همت ۾ آهي ۽ هر ڪنهن انسان لاءِ ممڪن آهي جنهن تہ اهڙا سوين مثال اسان جي اڳيان ٿي گذريا آهن جي ٻوڙتائيءَ جي درجي تان ساري عمر ۾ هڪ دفعو بہ ڪونہ ڪريا.

اڄ ڪالهہ تہ جنهن تنهن جي وات ۾ اها ئي ڳالهہ آهي تہ ڪام ڏاڍو پربل آهي جو وشوامتر جهڙا بہ ٻلي ويا. افسوس ڪهڙا نہ گيڊي خيال! انهن خيالن تہ اسان جي من کي ڪمزور ڪيو آهي. جيستائين اهي غلط خيال اسان جي اندر ۾ هوندا تيستائين پاڻ ۾ اعتقاد اچي ڪيئن سگهندو؟ هزارين ۽ لکين انسان ليندا جنجو هن طرف ٻاٽتي ظاہر طور آهي ۽ سکي بہ اُهي آهن. جي انسان من جي وڪارن اڳيان آڻ مڃي وهندا سي ضرور قدرتي نيم جي ڀڃڪڙي ڪري ڪا سزا ڀوڳيندا. پر جن جو چت شانت آهي يا جي پنهنجي ڪوشش سان انهن وڪارن مٿان غالب پيا آهن سي سکي ٿيا آهن. جهڙيءَ طرح لوڀ يا موهہ يا وڏائي ڪن انسانن ۾ گهٽ آهي ۽ ڪن ۾ وڌ آهي، جهڙي طرح ڪوشش ڪرڻ سان لوڀ موهہ يا وڏائيءَ کي ناس ڪري سگهجي ٿو تهڙي طرح ڪام کي بہ ناس ڪري سگهجي ٿو، ۽ اهو انسان جي همت ۾ آهي تہ ساري عمر ٻوڙو حياتي گذاري سگهي ٿو. ڪي چوندا آهن تہ رشي ۽ ديوتائون بہ ٻلجي ويا. رشي ۽ ديوتا جو نالو اُنهن کي ڏيئي ٿي ڪونہ ٿو سگهجي جيڪڏهين هو ذري مار بہ ٻلجي سگهن. ڪهڙا نہ گپوڙا ڪن ڪتابن ۾ لکيل هوندا آهن! اُنهيءَ مهل پنهنجي اڳيان سکديو، گوتم ٻڌ، وسشت، جنڪ، رامڪرشن ۽ ٻين ڪيترن اعليٰ انسانن جو مثال اڳيان رکو، جن مان ثابت آهي تہ ڪام تي غالب پوڻ هر ڪنهن انسان جي همت ۾ آهي، جهڙوڪ ڪنهن بہ قدرت موجب هلڻ هر ڪنهن لاءِ ممڪن آهي. بلڪ ائين سمجهڻ گهرجي تہ نہ فقط ڪام تي غالب

ٿيڻ ممڪن آهي پر ڪام جو من مان ٻج **ناس ڪرڻ** بہ هر هڪ انسان جي هٿ ۾ آهي. سنت چئبو ٿي اُن انسان کي آهي جنهن من جا تتو ڪام سميت ناس ڪيا هجن. اهو سنت جو درجو انسان ڀـــو ڀل ڪوشش سان حاصل ڪري سگهي ٿو ۽ جنهن ڪري سچو سک پراپت ڪري سگهي ٿو. اڄ ڪالھ جا لباسي سادو ڏنـــو وڃو آهي تہ عام ماڻهن کان بہ وڌيڪ ڪامي هوندا آهن، تنهنڪري سنت ٿيڻ هڪ من جي اوسٿا آهي ۽ نہ ٻاهريون لباس يا ڀيک. سنت ۽ ٻالڪ ۾ ڪو ڀيد ڪونهي. سنت ۾ ساڳئي پوترتا ٿي آهي جهڙي ٻالڪ ۾. ٻالڪ پوتر ۽ اگياني ٿئي ٿو. مگر انسان جڏهن سنت جو درجو حاصل ڪري ٿو تہ من ۾ گيان ۽ پوترتا ٻئي ٿين ٿا.

برهمچاري يا پوتر بڻائڻ لاءِ سڪول ڪهڙا هئڻ گهرجن؟

اڄ ڪالھ شڪولن ۾ جيتريون خرابيون آهن اوتريون ٻين هنڌ ڪين آهن. شڪولي ۽ ڪاليجي شاگردن ۾ جيترو برهمچريہ نشٽ ٿيل آهي ۽ جيتري اُنهن جي چال خراب آهي اوتري چمار جي پٽن ۽ ڪمين ڪاسٻين ڪڙمين جي ٽينگرن جي بہ خراب نہ هوندي. ٽئين يا چوٿين درجي انگريزيءَ کان مٿي يعني ۱۳ ورهيہ کان پوءِ سؤ مان ۹۰ شاگرد خراب ٿيندا. ۱۶-۱۷ ورهيہ تائين تہ سؤ مان ۹۹ شاگرد سپن دوش يا سپني ۾ ويرجہ نيڪال ٿيڻ جي مرض کان مبتلا هوندا. ڇا اهڙن شاگــردن مان ڪهڙي قوم ٿي سگهندي! هاڻوڪا ۴ يا ۵ ڪلاڪن جا شڪول ئي گهڻن خرابين جو ڪارڻ آهن. شڪولن ۾ شاگرد هڪ ٻئي جي سنگت ۾ گهڻيون خرابيون پرائين ٿا. هڪ بہ خراب شاگرد ڪنهن ڪلاس ۾ هئــڻ سان ٻين ڪچڙين دلين تي اثر ٿو ٿئي ۽ ٻيا بہ خرابيون سکن ٿا. گاريون ڏيڻ تہ ڪو شڪولي شاگردن کان سکي! شاگرد تمام بد فضليت ڳالهائڻ، خراب مطلب ڪڍڻ، گارين ڏيڻ ۾ ڪين گهٽائيندا آهن. اهڙا شاگرد يا اهڙا شڪول ۽ ڪاليج اسانجي قوم لاءِ هڪ داغ آهن. اُها تعليم ڪهڙي ڪم جي جنهن اسان جو سدا چار نہ سڌاريو؟ هن ۾ ڏوھ نڪي ماٽن کي نڪي شڪولن يا ڪاليجن کي ۽ نڪي شاگردن کي ڏيئي سگهبو. ڏوھ سمورو اڄ ڪالھ جي تعليمي سرشتي جو آهي. اهو سرشتو ئي خراب آهي جنهن موجب اڌ جوابداري ٻالڪ جي ماٽن تي ۽ اڌ ماسترن تي آهي. شڪولي ماستر سمجهندا تہ اسان چوڪر کي پڙهايو سي تہ پنهنجو فرض پاليو سي؛ ماٽ سمجهندا تہ في ڏني سي تہ سڀ ڪجهہ ڪيو سي. ماٽن کي وقت ڪو نہ هوندو آهي جو ٻالڪ جي خبرداري لهي سگهن. ماٽرن کي خبر ڪا نہ پوندي آهي تہ سندن ٽينگر ڪنهن جي ڪسنگ ۾ خراب تہ ڪين ٿي پيو آهي. هو پنهنجي ٻار کي هميشہ سنو ڪري سمجهنديون آهن. نتيجو اهو ٿو نڪري جو ٻار جي خبرداري يا جوابداري ڪنهن هڪ جي مٿان نہ آهي. جيڪڏهن ماٽ سياڻا هجن ۽ ٻار کي ڪيڏانهن وڃڻ نہ ڏين ۽ پنهنجي نظر هيٺ رکن ۽ شڪول

مان اچڻ شرط سندن خبرداري لهن ته ٻار ورلي ڪي خراب ٿين، ٻيو ڏٺو ويو آهي ته نه هوندو اتي وقت ۽ نه هو ڪا خبرداري وٺندا آهن. انهيءَ سبب ٻار جي حياتي هڪ بي جوابدار حياتي ٿي گذري. ڪوبه ڪونه آهي جو مٿانس سموري نظر رکي. مائٽن ۽ ماسترن جي بي خبرداريءَ سبب ٻالڪ ڪنهن نه ڪنهن اثر هيٺ اچي يا سنگ ۾ ڦاسي پنهنجي حياتي برباد ٿو ڪري.

فقط هڪڙوئي رستو آهي جنهن جي وسيلي ڳڻوان ۽ پورن ٻرهمچاري شاگرد پيدا ٿي ٿا سگهن. اهو آهي آشرمن کولڻ جو. آشرمن ۾ سمورو وقت ٻالڪ رهن جتي سندن حياتي قدرتي قاعدن ۽ نيمن پٽاندر گذارڻ گهرجي. پروگرام اهڙي طرح رٿيل هجي جئن منٽ به اجايو نه وڃي، ڇاڪاڻ جو سستي ۽ اڪمائي ۾ ئي خرابين جو واسو ٿئي ٿو. سوير اٿڻ، ڪسرت ڪرڻ، پرارٿنا، ست سنگ هٿ جو پورهيو ڪرڻ، سڪول جا ڪم ڪرڻ ۽ انهن سڀني لاءِ وقت اهڙو نيم موافق ٺهيل هجي جئين سڪول ۾ جدا ڪمن پڙهڻ جو وقت ٺهيل هوندو آهي. انهيءَ قسم جا گروڪل ۽ آشرم جتي جا وديا گرو پوتر آتمائون هجن ۽ پنهنجن شاگردن کي سداچاري نموني ۾ نيم پٽاندر زندگي رهڻ سيکارن اتي ئي پورن ٻرهمچريه پالڻ ٿيڻ ممڪن آهي. اهڙي قسم جا سڪول ۽ آشرم پوتر انسانن جي همٿ هيٺ رکي برپا ڪرڻ جي ڪوشش ڪجي. اُهي هر هنڌ کلڻ گهرجن.

ماسترن لاءِ هدايتون

ماستر جيترو هن ٻاري ۾ شيوا ڪري ٿا سگهن اوترو ٻيو ڪو ورلي ڪري سگهندو. شاگرد ڪلاس ماسترن جي ويجهو ٿا اچن جن جو اثر مٿن تمام گهڻو ٿي سگهي ٿو. جيڪڏهن ڪلاس ماستر شاگردن ۾ ٻرهمچريه ۽ چڱيءَ چال بابت سٺا خيال ڦوڪيندا رهن ته ڪيترو نه انهن جي خيالن ۽ حياتيءَ ۾ ڦيرو اچي. هر ڪنهن ڪلاس ماستر جو فرض آهي ته ڏسي ته جئين سندس ڪلاس مان هڪ ڇوڪر به خراب نه ٿئي. ڪي شاگرد جاچ لاءِ رکي جي ڪيس سڄي ڪلاس جي شاگردن جي هلت، چال ۽ چلگت بابت خبر ڏيندا رهن ۽ پوءِ اُنهن کي سنئين رستي تي آڻڻ جي ڪوشش ڪري. اهڙن جاچ لهندڙ شاگردن سان هر هفتي ميٽنگ ڪري ۽ سموري خبرچار لهي. ٻيا ڪرڻ ڪانسواءِ جهڙا ماٺت اونده ۾ رهندا اهڙا ماستر. اهڙي طرح ٻيا ڪري اٿيا ڻ ۽ گمراهه ٿيندڙن کي سمجهائي، مثال ڏئي يا سٺا ڪتاب هٿ ۾ ڏيئي، ڪيتري نه پنهنجن ٻچن جي اصلاح ڪيا ڪري ٿا سگهن. افسوس جي ماستر هيءَ خسيس شيوا به نٿا ڪري سگهن ته آهي ماستريءَ جي اوچي پدويءَ جي ڪوٺا نڻ لائق نه آهن ۽ اُنهن کي بهتر ته ٻيو ڪو ڌنڌو ڪرڻ گهرجي!

هيڊ ماستر به تمام گهڻو شاگردن جي چال چلگت سڌارڻ ۾ ڪري ٿا سگهن. اول، سڪول جا ماستر بلڪل لائق ۽ ڳڻوان ۽ سٺي چال ۽ آدرش جا رکڻ گهرجن.

چا ڪاڻ جو اُنهن جي معرفت ئي ڇوڪرا سڌاري سگهبا. ماستر اهڙا رکڻ گهرجن جي شاگردن جي چال سڌارڻ ۾ خوب ڀرو وٺن.

بدمعاش شاگرد جي ٻين کي ڪاوائيندا آهن يا پوءِ ڏيندا آهن اهڙن لاءِ هيڊ ماستر نه ڪال هڻڻ گهرجن. ڪنهن بدمعاش ڇوڪري کي همت نه ٿئي جو شڪول ۾ يا شڪول کان ٻاهر ڪنهن اشراف ڇوڪري کي ڪجهه چئي سگهي يا همت ڪٽي سگهي. ڪي ٻه چٽا ماستر يا هيڊ ماستر وڏن ماڻهن جي ٻچن کي ڪجهه نه چوندا آهن. افسوس اهڙن ڪانئرن جي حال تي! بدمعاش ڇوڪرن جي ٻاڙ بلڪل ٻنڻ گهرجي. خراب ڇوڪرن جو ٻج اصل ناس ڪرڻ گهرجي ڇا ڪاڻ جو اهي ئي شڪولن جي لباهي ۽ شڪولن ۾ خرابين جو ڪارڻ آهن. ڇا جي ڪري شڪولن ۾ اچڻ سان ڪيترا ڇوڪرا ڪوندا آهن؟ ڇا ڪاڻ جو اُنهن ۾ خراب ڇوڪرا اڳيئي هوندا آهن. جيڪڏهن هڪ خراب ڇوڪرو شڪول ۾ هوندو نه ساري شڪول کي ناس ڪندو ۽ هنجي خرابي ويندي ڦهلبي. ننهنڪري مان زور سان چوان ٿو نه اهڙي کي يڪدم بنا ڪنهن دٻو جي سڌو ڪرڻ گهرجي يا جي نه سڌري سگهي ته ڪيدي ڇڏڻ گهرجي ڇا ڪاڻ جو متان ٻين کي نقصان نه پهچائي! پليگ يا ڪالرا يا سلهه جو هڪ مريض هوندو نه ٻين پاڙيسرين کي به ساڳيو مرض لڳائي ڇڏيندو. ساڳيءَ طرح هڪ خراب ڇوڪر. ماسترن ۽ هيڊ ماسترن جو اهو ڀهوڙن فرض آهي نه هو خراب ڇوڪرن جو ٻج ناس ڪن، ڪسنگ ۾ قاتلن کي باز آڻين، ٻالڪن ۾ سنا سنسڪار وجهن ۽ گار گندا شڪول مان لڙي ڪڍن. گارين ڏيڻ سان ئي ڇوڪرا سڀ خراب ٿيون سگهن ٿا. شڪول جو شاگرد ٿي ڪري گار ڏئي؟ ڪهڙي نه اونڌي هلت! افسوس جو اڄ ڪالهه شڪولن ۾ گاريون ڏيڻ نه شاگردن جو هڪ ڌنڌو آهي. هاءِ اهڙن شڪولن تي، اهڙن شڪولن جي ماسترن ۽ هيڊ ماسترن تي! شڪول هڪ مندر آهي جنهن ۾ گار گند، خراب ڳالهيون ۽ بدمعاشيءَ جي بوءِ به نه هئڻ گهرجي. ٻالڪن کي اُها سکيا ملڻ گهرجي نه شڪول کي هڪ پوتر مندر ڪري سمجهن.

ٻيو آزار آهي شهر جي بدمعاشن جو. هيڊ ماستر جي همت ڪن نه ڇوڪرن کي شهر جا بدمعاش همت به نه لائي سگهن. اهڙن بدمعاشن کي پوليس جي همت ۾ ڏيڻ گهرجي. ٻيو نه شڪول جي وڏن شاگردن جو مجموعو يا ٻڌي هئڻ گهرجي جنهن شهر جي ڪنهن به اچ لفنگي کي همت نه ٿئي جو شڪول جي شاگرد کي همت لائي سگهي.

ماٽن لاءِ هدايتون

ماٽن کي گهرجي نه پنهنجن ٻالڪن کي ٻرهمچرءِ ۽ ويرتا جا ننڍي هوندي کان سنسڪار وجهن. هميشه هنن کي راماڻ مهاڀارت ۽ ويرن ۽ بهادرن جون آکاڻيون ٻڌائين نه جئين هنن جي اندر ۾ ٻرهمچرءِ ۽ پوترتا لاءِ سڪ جاڳي. ننڍي هوندي جي شادي نه ڪڏهين به پلي پلائي نه ڪرڻ

گهرجي. اهي مائٽ مهان پاپي ۽ دشمن آهن جي ٻالڪن کي ننڍيءَ وهيءَ ۾ شادي ڪرائين ٿا. گهڻو مارڻ به اهڙو وڏو پاپ نه آهي جهڙو ننڍي هوندي شادي ڪرائڻ. اهڙا انسان پورا تما وٽ ضرور نرڳ ۾ واسو ڪندا ڇاڪاڻ جو هن کان وڌيڪ ٻيو پاپ ٿي نٿو سگهي، جو هٿ وٺي ٻار جي حياتي ناس ڪن ٿا.

مائٽن کي کپي ته ننڍي هوندي کان ئي ٻارن کي لانگوٽو پهرائين ۽ ڪسرت ڪرائين. ڪيترن کي اها به خبر هوندي آهي ته ڪين ٻالڪن جي منهن تي خراب لفظ نه ڪڍڻ کپن. ٻالڪ جڏهين خراب ڳالهه يا لفظ ٻڌندا آهن ته جهٽ هنن تي اثر پيدا ٿيندو آهي. ڪيترا بيوقوف مائٽ انهن جي منهن تي تمام فاحش ڳالهيون ڪيندا آهن يا ٻالڪن سان شاديءَ جون ۽ زال جون ڳالهيون ڪيدي وهندا آهن. انهن خسيس ڳالهين جو ٻالڪن جي دلين تي تمام اونهون اثر وهي ٿو. مائٽن کي لنهڪري ٻاڻ تي ظابطو رکڻ گهرجي ۽ تمام خبرداريءَ سان هلت ڪرڻ گهرجي ته متان ڪو خراب اثر ٻالڪ جي ڪچڙيءَ دل تي ويهجي نه وڃي.

اسان جا ٻالڪ ڇا نينگر ڊڄڻا ڇو ٿيا آهن؟ ڇاڪاڻ جو سنڌن مائرن ننڍيءَ وهيءَ ۾ ڪين "سپاهي" يا "پٺاڻ" يا "هائو" يا "جن" جا ڀؤ ڏيئي ڪين ڪائر يا بزدل ڪري ڇڏيو آهي. اهوئي سبب آهي جو هو وڏي هوندي گانڌوءَ لغور ٿي ٿا نڪرن. انهيءَ جو ڪارڻ اسانجون بيعقل مائرون ۽ مائٽ آهن جي اهڙا ڀؤ ڏيئي اسان جي ننڍي ئي هوندي دل ڪمزور ڪري ڇڏي آهي. ٻالڪن کي اونداهيءَ ۾ خوفائتين جاين ڏانهن جهڙوڪ مساڻن، قبرستان، جهنگلن ۽ ڦاسيءَ جي جاءِ وغيره هنڌن تي موڪلڻ گهرجي جئين سنڌن ڀؤ لهي وڃي ۽ دل جا بهادر ٿين. ڀؤ جي ڪين خبر به نه هئڻ گهرجي ته ڀؤ ڇا ٿيندو آهي. ڇپان ۾ به ساڳي ئي سکيا ڏني ويندي آهي.

شاگردن ۽ ٻالڪن کي ننڍي ئي هوندي ڪشتي، لٺ ڦيرائڻ، ڇپائي جوءُ جتسو، گتڪو، تلوار، باڪسنگ ۽ ٻيون ٻاڻ کي بچائڻ جون ۽ بهادريءَ جون رانديون سيکارڻ گهرجن ته جئين وڏي هوندي سچا وير ۽ برهمچاري ٿي نڪرن. مائٽن کي کپي ته پوري جاچ رکن ته سنڌن نينگر ڪهڙن جي سنگ ۾ آهن. انهن سنگتين جي ٻين ڇوڪرن کان خبر لهڻ گهرجي ته ڪهڙي قسم جا آهن. ٻين ڇوڪرن جي سنگت ۾ ڪين گهڻو وقت ڇڏڻ ئي چوڪ آهي. يورپ ۽ آميريڪا جي وڏن گهرن ۾ ٻالڪن کي مائٽ سڀئي ڏينهن جو پروگرام ٺاهي ڏيندا آهن، جي پروگرام موجب نه هلن ته ڪين سخت سزا ملندي آهي. جي شاگرد هميشه رڌل رهندا ته نه فقط هو ڇڱي چال جا ٿي نڪرندا پر پنهنجو بدني، مانسڪ ۽ آتمڪ واڌارو ٿوريئي عرصي ۾ تمام گهڻو ڪري سگهندا. شڪول يا شڪول جي راندين کان موٽي اچڻ ۽ وڃڻ جو وقت پڪي ڇڏڻ گهرجي. جي سويرو وڃي يا مقرر ڪيل وقت کان دير سان اچي ته پنهنجي ٻار کي سزا ڏيڻ گهرجي. جتي مائٽ

انهيءَ باري ۾ سخت هوندا آهن اُتي ٿي شاگرد سڌرندا آهن، پر جتي خوب آزادگي مليل هوندي آهي يعني جنهن وقت وڃي يا جنهن وقت موٽي، اُتي پڪ سمجهو ته اُهو نينگر ضرور ڪرندو ۽ خراب ٿيندو. جيڪڏهين مائٽ ايتري ٻارن جي خبرداري نٿا ڪري سگهن ته اهڙا ٻار ڄڻين ڇو ٿا؟ جيڪڏهن پنهنجن ٻارن جي ڪا ڏي پيٽي ۽ تندرستي جو اوهين مائٽ خيال ٿا رکو ته اُنهن جي چال چلگت جو به ته ڪو خيال رکو جو سڀ کان ضروري آهي. جتي به مائٽ ٻارن جي وقت تي - رلڻ پنڻ ۽ سنگت يا وقت تي گهر اچڻ يا پوري جاچ ته ٻاهر ڇا ٿا ڪن - انهن ڳالهين تي خبردار يا سخت نه آهن اُتي ورلو ڪو هزارن مان هڪ چڱو نڪرندو نه ته سڀ بگڙيل نڪرندا. جهڙي طرح پنهنجين ڇوڪرين جي ٻاهر اچڻ ۽ وڃڻ تي سخت روڪ ۽ نظرداري رکبي آهي ساڳي طرح ڇوڪرن تي رکڻ گهرجي، تڏهن ئي ڪو سڌارو ٿيندو. ڇوڪرين جي ستيا يا پوترتا ئي رکي سگهيا آهيون ڇا ڪاڻ جو اُنهن تي روڪ آهي. جيڪڏهن ڇوڪرين کي شاديءَ کان اڳ آزاد ڇڏي ڏيون ته پوءِ ڏسون گهمڻ ڦرڻ ۽ مرضيءَ موافق جنهن تنهن جي گهر وڃڻ ته اهڙيون ڇوڪريون بگڙڻ ۾ وقت ئي نه

ڪا ٿينديون. ننهنڪڙي اها گهر جي مائٽن جي، ڇوڪرين خواه ڇوڪرن جي اچ وڃ تي سخت نظرداري، تمام ضروري آهي. اُهي ڇوڪرا وڏي هوندي مائٽن کي دعائون ڪندا جن تي مائٽ اچڻ وڃڻ تي سخت هوندا ۽ ٻاڻ سان ئي ٻاڻ پيا ڪين گهما ٿيندا. باقي جنهن کي ننڍيءَ وهيءَ ۾ پورو دنيا جو آزمودو نه هوندو آهي ۽ ڪيس ڇڙواڳ ملندي آهي ۽ جو ڪسنگ ۾ اچي چال چلگت وڃائي ٿو ڇڏي سو ته وڏي هوندي مائٽن کي پيو پٽيندو. ننڍي وهي اهڙي آهي جهڙو ننڍو ٻوٽو، جنهن جي چوڌاري نظرداريءَ جي ڪنڊ يا لوڙهو ضرور ڏيڻ گهرجي. جي نه ڏبو ته پوءِ جانور ٻوٽي کي کائي ڇڏيندا. شاگرد جڻ انجڻ موافق آهن ۽ مائٽ ۽ ماستر جڻ انجڻ ڊرائيورن وانگر. هڪ انجڻ ڊرائيور ويندو آهي ته پيو اچي سنڀال وٺندو آهي، ساڳيءَ طرح اسڪول مان ماسترن جي نظر مان نڪتا ته مائٽن کي يڪدم سنڀال شروع ڪرڻ گهرجي. جڏهن وري ٻئي هنڌ موڪلين يا راند تي ٻارن کي موڪلين ته پڪ هجين ته ڪو سنڀال وارو هوندو. اهڙي طرح پورن خبرداري وٺڻ سان ئي ٻارن کي خراب رستي کان باز رکي سگهندا. (پوتر زندگيءَ تان ورتل)

سچي سڪ

١- سڪ نه آهي سٿري مشڪل گهڻي سڪ،
عاشق اُسري آئيا ڪري لوڪن لڪ،
مٽيا مڙيا نه مٽي ڪون دَر جي جهلي ٽڪ،
ڏيئي سر سٽ ۾ تا پيئن ٻوڙن ۾ ٻڪ،
ٻڌو پيتا وون هٿون حبيبن جي ٿان پي هيڻن هڪ،
عاشق لڪي ٽڪ دلپت لونس لن ۾.
٢- سڪ نه آهي سٿري جي لڳي هووي نه لاءِ،
گهڙي عشق آڙاهه ۾ جيرو جي ۾ جلاءِ،
سو سپرين ڏي سچي سڪ سنيپاهه،
تا تو نينهه لباهه دلپت ويهي دَر دوستن جي.
٣- لوڪن ليکي سڪ سٿري ٻر سڪڻ آهي تکو تير،
لڳي جنهن جي جيءَ ۾ سوئي جاڻي پير،
دل کي اچي نه ڌير دلپت ڌارون دوست جي.
٤- لوڪن ليکي سڪ سٿري سڪڻ وڏو ٿوڪ،
سچن ملائي سٿري مٽي محبت موڪ،
سڌڙيا دَر ساقي ڪون وريا وڃن ڦوڪ،
طالبن وڌو تن ۾ ٻرڻ ۾ طلب طوق،
تن وسيءِ وٺي نه ڪا بي جي وينا جانب ذوق،
جي چيريا چشمن چوڪ سي ٻرڻ ۾ چيٽي چڱا ڪيا.
٥- سڪ نه آهي سٿري سڪڻ وڏي وٿ،
عاشقن جي اندر جو ٻيٺي رڳو رت،
طالبن کي تن ۾ ٿي ڏيکاري لت،
اندن ۾ ڪاڻن جو ٿي پڇي مذهب مت،
سچا ڪري سٽ **دلپت** مليا دوست کي.

ديوان دلپت رام صوفي

ڌرم ۽ نيتي

ليکڪ:- مها تما گانڌي.

عام خيال ته اهو آهي ته ڌرم نيتيءَ کان بنهه ڀيو آهي، پر آءٌ اهڙي تفاوت سان شامل راءِ ڪونه آهيان. انهيءَ لاءِ مونکي شايد اُهي ڏوهي ٺهرائين جي سمجهن ٿا ته ڌرم نيتيءَ جو انگ نه آهي يا جي سمجهن ٿا ته ڌرم کي اخلاق سان تلانجلي ڏيئي سگهجي ٿي. آءٌ فقط ٻنهين جي وچ جو مکيه سنبنڌ آهي اُن تي زور ڏيندس. عام خيال موجب انهين ڏسڻ ۾ ايندو ته ڌرم نيتيءَ کان نرالو آهي. اسان کي ڪيترا بداخلاق ماڻهو ملندا، جي پنهنجي دينداريءَ جو ڏايو دم هڻندا آهن پر پنيان وٽن بد فعل ڪندا. ٻئي طرف اسانکي مرحوم مسٽر برئڊلا جهڙن ماڻهن جا مثال آهن جي نهايت گڻوان ۽ نيڪ اخلاق آهن پر پاڻکي ناستڪ چوائڻ ۾ فخر وٺن ٿا. مٿيان ٻئي غلط فهميءَ جا خيال آهن، پهرئين قسم جا ماڻهو ته سماج لاءِ نقصانڪار آهن، ڇاڪاڻ ته اُهي پنهنجا پاپ ۽ ڪکرم ڌرم جي پوش هيٺان ڪنيو ڍڪين. ڌرم ۽ نيتيءَ کي هميشه همدست هئڻ کپي.

پراچين سمي ۾، ماڻهو رڳو پنگتي لاڳاپن ڪري پاڻ ۾ پوتل هئا يعني ته اُهي گڏيل زندگيءَ يا سماج جي گهرجن ۽ احتياجن تي هلندا هئا. ڪجهه وقت کانپوءِ ڏٺائون ته ڌرم جي پاپ تي سداءِ جيءَ تي ٿئي، ۽ ڪکرمي هميشه انت ۾ پنهنجو ناس پاڻئي تي آندو. نتيجو اهو ٿيو، جو سؤرکيا جي سرت ماڻهن ۾ اخلاقي سرت وڌائي. ڌرم جا خيال رڳو اسان جي دل جي مٿاڇري تي ترڻ پيا. رڳو تڏهن ٿا اُنهن جو گنڀيرتا سان ويچار ڪريون جڏهن ڪا اسان تي ڳري مصيبت ۽ آپدا ڪڙڪي ٿي. پر جنهن دينداريءَ جو بنياد ڀ ڀ تي ٻڌل آهي سا دينداري نه چئبي. اُهو وقت ماڻهوءَ جي حياتيءَ ۾ ايندو جڏهن هنکي سچ ۽ ڪوڙ جي وچ چونڊ جو وجهه ملندو، پوءِ هو پاڻيهي ڪنهن به نتيجي جي پرواهه نه ڪري، بديءَ کي ترڪ ڪري، نيڪيءَ کي اختيار ڪري. تڏهن ئي چئبو ته هن اخلاق جي معنيٰ برابر سمجهي آهي. اُها نيتي جڏهن ڌرم کان الڳ ڪئي

وچيتي سان ضرور تڏهن باطل ۽ بيهودي آهي.

ٻين کي نقصان رسائڻ سان جيڪڏهن ڪٿي اسان جو فائدو به ٿئي ته به اسان کي ائين نه ڪرڻ گهرجي، ڇاڪاڻ ته اهو فائدو جو اسان کي ٻين کي نقصان رسائڻ سان ٿئي ٿو سو ڇڙو ڏسڻ ۾ ائين اچي ٿو، پر درحقيقت اهو سچو فائدو ڪونهي. اهو ڪو فائدو چئبو جو هڪ طرف ڪٿي سڄو جهان ملي ۽ ٻئي طرف روح وڃائجي ويهجي؟ **بسمارڪ**، جرمنيءَ کي شاهوڪار ڪرڻ لاءِ ڪيترائي پاپ جهڙا ڪم ڪيا. پوءِ تڏهن اهي عمدا پندنامان وساري وينو جي هو ڇوڪرن کي رواجي موقعن تي ڏيندو هو؟ ڇو ته جيڪي وعظ ڪيائين سي عمل ۾ آندائين؟ هن جو صفا جواب اهو آهي ته هن جي نيتي سچي ڪا نه هئي، ڇاڪاڻ ته اها ڌرم کان جدا هئي. ڌرم، نيتيءَ لاءِ اهڙو آهي جهڙو زمين ۾ ڇٽيل ٻج لاءِ پاڻي. جهڙيءَ طرح پاڻيءَ کان سواءِ ٻج زمين ۾ سڙي ويندو آهي، تهڙيءَ طرح، نيتي جا ڌرم جي آبدار تاثير کان محروم آهي سا سڪيو سڙيو آخر ناس ٿيو وڃي.

انهيءَ مان صفا ظاهر آهي ته سچو ڌرم ۽ سچي نيتي پاڻ ۾ ٿا جيءَ پيٽي وانگر ڳنڍيا پيا آهن، يعني ته نيتي ڌرم کان ڌار ٿيل نلهو نڪر آهي.

اسين ڏسون ٿا ته دنيا جي وڏن ڌرمن جا نيتيءَ ۽ سداچار جا نيم گهڻو ڪري ساڳيا آهن. پڻ دنيا جي وڏن ڌارمڪ پرچارڪن به ائين فرمايو آهي ته ڌرم نيتيءَ تي ٻڌل آهي. جنهن ڪا عمارت، پيڙهه جي لڏڻ ڪري، ڪري پوندي آهي، تنهن سبب ڌرم نيتيءَ جي پايي لوڏڻ سان ڪري پوندا.

جيڪي مٿي چيو ويو آهي تنهن مان تڏهن ثابت ٿئي ٿو ته سچو ڌرم درحقيقت نيتيءَ سان همساز آهي. سچ ۽ ستيا کان سواءِ مٿي ٻيو ڌرم ڪونهي. جيڪڏهن اسين وات سان ايشور جو نالو وٺي پاپ ڪنداسين ته ڌڻيءَ جي ٻاجهه جو آسرو اسين ڪيئن رکي سگهنداسين؟ سمجهو ته ڪو ماڻهو ايشور جي هستيءَ ۾ اعتبار آڻي ٿو، پر سندس جيوت ڪوڙ ۽ پاپ سان ڀري پيئي آهي. ٻيو آهي جنهن کي ايشور جي نانءَ جي سڌ به ڪانهي پر سچ ۽ سداچار جي جيوت گذاري ٿو، پوءِ انهيءَ ڳالهه ۾ ڪو شڪ آهي ته انهن مان سچو ديندار ۽ نيڪ اخلاق ڪير آهي؟ اهو جو ڌڻيءَ جي عبادت سکڻي زبان سان ڪري ٿو سو ناستڪ کان به ڀري چئبو. باقي ٻيو نهايت ئي نيڪ اخلاق ۽ دين دار ماڻهو ليکبو ڇاڪاڻ ته هو ڌڻيءَ جي انادي ۽ اٽل حڪمن پنيان هلي ٿو. ڌرم اڏهي نيتيءَ جي پابنديءَ جو ثاني آهي.

”ڊارون ۽ نيتي“

سچي نيڪ اخلاقي خود به خود نيڪيءَ ڪرڻ ۾ آهي. انهيءَ کي مرد چئبو،

جو حرص ۽ حوس جي جهوڳن ۽ جهوٽن سان گهلجي نٿو وڃي، ۽ جيڪي سچ سمجهي ٿو، تنهن تي هلڻ جي اِڇا شڪتي ۽ سمرٿي ڌاري ٿو. انسان کي خبر آهي ته اسين ڪو هر ڪنهن ڳالهه ۾ پنهنجا خاوند ڪونه آهيون. انسان کي بعضي بعضي حالتن پٺيان هلڻو پوي ٿو. هاڻي سوال آهي ته انسان کي، حالتن پٺيان هلڻ ۾ اخلاق جي قانون جي پيروي ڪرڻي آهي يا انسان کي حالتن جو غلام ٿيڻو آهي؟

هن سوال جي نسبت ۾ انسان کي **ڊارون مت** جو ويچار ڪرڻو آهي. ڊارون مت موجب "نهايت لائق جي بقا ٿـــي" (survival of the fittest) - قدرت جو قانون آهي؛ يعني ته ماڻهو ۽ ٻيا جانور سؤرکيا جي جهد ۾ لڳا پيا آهن، نتيجو اهو ٿو نڪري جو ٻچن رڳو اُهي ٿا جيڪي نهايت لائق آهن، باقي ٻيا صفحه هستيءَ تان ميٽجيو وڃن. جيڪڏهن اها لائقي جا جيڻ جو هٿڙ آهي، رڳي جسماني يا دماغي هجي ته پوءِ ماڻهو جي ڪم ڪار ۽ ڳڻ ڳوت ۾ اخلاق جو واسطو ٿي ڪونهي. پـر سچ پچ ائين آهي ڇا؟ **ڊارون** پاڻ ٿو اشارو ڪري ته هن ٻاهرين دنيا ۽ اخلاقي دنيا جي وچ ۾ گهاٽو سنبنڌ آهي. ماڻهو شاريرڪ بل ۾ رڇ يا مينهن يا ٻين جانورن کان گهڻو گهٽ آهي، تڏهن به عقل ۽ دماغ جـــي زور تي اُنهن کي وس ۾ رکيو وينو آهي. ساڳيءَ طرح ماڻهن جي پاڻ ۾ جنگ جي حالت ۾ به گهڻي تعداد وارا هر ويرو ڪون ٿا ڪٽن. جنهن ڌر کي دماغ جي جهجهي مؤجودات ميسر آهي سا ٻيءَ ڌر جي گهڻن ماڻهن سان سامهون پٽي کين سولائيءَ سان شڪست ڏيئي سگهي ٿي. تنهنڪري دماغي طاقت جسماني طاقت کان مٿي چئبي.

پر جئن **ڊارون** پاڻ ٿو قبول ڪري ته اخلاقي طاقت، دماغي طاقت کان به مٿي آهي؛ ته جيڪو اخلاقي طور لائق آهي سوئي انت ۾ رهي سگهي ٿو ۽ نه ٻيو. ڪي ماڻهو انهيءَ غلط فهميءَ هيٺ آهن ته **ڊارون** رڳو پرڪرتيءَ جي نيمن جي پرڌانتا سيکاري آهي ۽ تنهنڪري نيتڪ ڪرم کي سرشٽيءَ جي ڪاروبار ۾ ڪا جاءِ ئي ڪانهي. پر اهو سچو غلط خيال آهي. دنيا جي تواريخ انسان کي اهو هڪ وڏو سبق ٿي سيکاري ته "اخلاقي قانـــون، هميشگيءَ جي ٿرهيءَ تي لکيل آهي" ته حق ۽ انصاف ئي جا ليندا ۽ باقي رهندا؛ ناحق ۽ بي انصافي ڪري ڪجهه وقت ٽڳندا، پر اُنهن جو ناس، فرينچ انقلاب يا ڪنهن ٻئي اهڙي ٻيا نڪ نموني ۾ اوس ٿيڻو آهي.

روزمره جي حياتيءَ مان ئي ڪيترا مثال، اخلاقي قانون سرفرازيءَ ڏيکارڻ لاءِ ڏيئي سگهجن ٿا. حليمائي يا نمرتا دراصل هڪڙو اخلاقي گڻ آهي. جو ماڻهو مغرور ۽ سرڪش آهي سو

کٽڻي ٿوري وقت لاءِ ڪئنڊو پر آخر ۾ هنکي دکي ٿيڻو پوي ٿو. حرام ۽ حرص کان پرهيز ڪرڻ هڪڙو بيو اخلاقي گڻ آهي. انگن اکرن مان معلوم ٿئي ٿو ته انگلستان ۾ جيڪو ماڻهو ٽيهن پنجٽيهن جي ڄمار کان وٺي شراب پئي ٿو سو سراسري ٽيهن يا چوڏهن سال، ان کان پوءِ مس جي سگهي ٿو. پر آهي جيءَ اُنهيءَ کان پري آهن سي ستر وهين تاءِ جيئرا رهي سگهن ٿا. تنهن کان پوءِ ويچار تمام هڪڙو وڏو اخلاقي گناهه آهي ۽ ڏسون ٿا ته جيڪي انهيءَ جا ڏوهي آهن سو سگهوئي مريو وڃن ۽ جيڪڏهن ڪي ڪين بار به آهن ته اُهي نوبل ۽ نپوسنڪ آهن ۽ هو پاڻ به وڃن ڏينهون ڏينهن، تن توڙي من ۾ ڪمزور ٿيندا.

اسين بين قومن جي به مثالن مان ڏسي سگهون ٿا ته اخلاق جو قانون ڪهڙو نه اڻ گس آهي. مثلاً انڊيا مان ۾، ماڻهو پار جي ڄمڻ بعد، پنهنجن زالن کي ڇڏيو ڦتو ڪن ۽ يعني ته اهي رڳو سوارت جا بيلي آهن ۽ تنهنڪري ليتڪ نيم جي ورڌ وڃن ٿا. نتيجو اهو ٿيو آهي جو اُها جاتي وڃي جلد صفحه هستيءَ تان ميٽبي. جڏهن **ڊارون** ٿو چوي ته اخلاقي سرت بنه جانورن ۾ به آهي، جو ڏسبو آهي ته تمام دڄڻا جانور پنهنجي ٻچن جي جان بچائڻ لاءِ پنهنجي جان ڏيڻ کان به ڪين گسندا آهن. سچ آهي ته جيڪڏهن سڀ ساهه وارا جانور، انهيءَ اخلاقي قانون سان بڌل نه هجن ته هڪڙو ساهه وارو جيڪر ڪون بچي ۽ هوند دنيا بيابان ٿي پوي. ماڻهو جو بين جانورن کان مٿي آهي سو به هن ڪري جو هن ۾ اخلاقي سرت بين جانورن کان تيز ۽ گهڻي وڌيل آهي ۽ پنهنجي عيال يا ڪٽنب يا ملڪ لاءِ پنهنجي جان جو صدقو ڪري سگهي ٿو. تنهنڪري اسين ڏسون ته **ڊارون** جي اصول "نهايت لائق جي بقائيءَ" (survival of the fittest) موجب به ماڻهوءَ کي هر ڪنهن ڪم اخلاق جي ڳڻ ڳوت سان هلڻو پوي ٿو. هن جي وڏائي نڪا گڏ کيل ڌن تي آهي نڪا فوجي اسباب تي آهي پر رڳو ڌرم ۽ ستيه تي آهي.

"نيڪ اخلاقي ۽ عالمگير فيض"

جيڪي اڳي چيو ويو آهي تنهن مان ثابت آهي ته مخلوقات جي ڀلي جو دارومدار اخلاق جي پيروي تي آهي. جيڪي به وڏا اخلاقي گڻ آهن جهڙوڪ پريم، پچ، احسانمندي، حب الوطني، تن سڀني جو مقصد مخلوقات جي خير خواهي آهي. درحقيقت اهڙو هڪڙو به گڻ ڪونهي جنهنجي مراد جي حد رڳو اڪيلي سر جي خير خواهيءَ تي هجي. ساڳيءَ طرح اهڙو هڪڙو به اخلاقي گناهه ڪونهي جو سڌيءَ يا اڻ سڌيءَ طرح گنهگار کي ته ڇڏيو پر بين ڪيترن کي نقصان نٿو پهچائي. تنهن

ڪري ماڻهو چڱو آهي يا خراب آهي تنهن ۾ رڳو هن هڪڙي جو واسطو نه آهي پر درحقيقت سڄي ڪٽنب يا نيات بلڪ سڄي دنيا جو واسطو آهي.

رڳو ماڻهو ڪٿي پنهنجي ابي ڏاڏي جي پر ڪين مڃيندا آهن ته به اُن جو اثر سندن نيات پاڻ تي ٿئي ٿو. چاڪاڻ ته خيال جي دنيا کي ڪي حدون ته آهن ئي ڪونه. جڏهن ماڻهوءَ کي پوري پڪ جمي وڃي ٿي ته ڪا رسم خراب آهي تڏهن هو ضرور اُها ڇڏيندو پوءِ ڪٿي هن جي اها ڳالهه ٻين کي پسند اچي يا نه. هن جو پهريون فرض آهي ته جيڪي بداخلاق آهي تنهن سان پنهنجو تعلق توڙي ۽ پوءِ ٻين کي پنهنجي مت جي پاسي آڻي. سڀ سورما، رشي ۽ اوتار انهيءَ قسم جا ماڻهو ٿيا آهن؛ جنهن ڪري ئي هو رڳو پنهنجي خالص خلوص سان حق جي پختيءَ پيرويءَ سان ماڻهن جي خيالن جي واٽن ۾ هيتريون تبديليون آڻي سگهيا.

تيستاءِ ماڻهوءَ مورنءَ کان پري ڇٽبو جيستاءِ هو خود غرض آهي ۽ ٻين جي سک جو خيال نٿو رکي. هو جيوا ان جي درجي کان تڏهن چڙهي مٿي ٿئي ٿو جڏهن هو پنهنجي ڪٽنب جي هت چاهي ٿو. هو انهيءَ کان به مٿي تڏهن ٿو چڙهي جڏهن پنهنجيءَ سڄيءَ نيات يا جاتيءَ کي پنهنجو ڪٽنب ڪري ٿو سمجهي. اڃا به انهيءَ کان اوچو تڏهن ٿو وڃي جڏهن هو جنگي اسين اناري قومون ٿا چئون تنکي ته پنهنجي ڪٽنب جو پاتي ٿو سمجهي. غرض ته جيتري قدر هو پنهنجن پاڻن جي ڀلي لاءِ پورهيو ڪري ٿو اوتري قدر هو وڏو ۽ بلند ٿئي ٿو.

جيستاءِ اسان کي پنهنجن پاڻن لاءِ همدردي ۽ محبت نه هوندي تيستاءِ ائين ڪڏهن ڪونه چئبو ته اسان نيتي ڌرم سمجهيو آهي. سريشٽ نيتي عالمگير آهي. ائين سمجهي ته هر هڪ برادر جو مولتي حق آهي، اسان کي هر طرح سان دنيا جي خدمت ڪرڻ کپي. جيڪي ائين سمجهن ٿا ته اسين رڳو پاڻ ڏي جوابدار آهيون سي ڪي وڏي اخلاق وارا ماڻهو ڪونه هوندا. اُهو ته هڪڙو بيوقوفيءَ ۽ خطري جهڙو خيال آهي ته جيڪو پنهنجا حق پاڻ نٿو سنڀالي سگهي سو جي ڪونه سگهندو. ايشور ڪڏهن ڪونه اُنهن کي وساريندو، جي پنهنجي جيوت پوتر ٿا ۽ هڪ ٿي پاو سان ٻين جي شيوا ۾ ارپڻ ڪري ڇڏين ٿا.

آدم ذات هڪ آهي؛ چاڪاڻ ته سڀ هڪڙيئي اخلاق جي قانون جا برابر پابند آهن. ڏٺيءَ جي نظر ۾ سڀ ماڻهو هڪ جهڙا آهن. برابر قوميت ۽ مولڪي جا سنڌا سيڙها آهن. پر جنهن ماڻهوءَ جو مرتبو مٿي آهي تنهن سنڌس جوابداري به وڌيڪ آهي. جيڪڏهن اسين ڪري ڪا وڏي اوچي پدوي حاصل ڪريون ته اسان کي پنهنجي

سرفرازيءَ جي لباڙ نه هڻڻ کپي ۽ نڪي ٻيا جي اسان کان هيٺ آهن تن کي نفرت جي نگاهه سان ڏسڻ کپي. جئن اسين ٿا پنهنجو ڪم ڪريون تئن هو به ٿا پنهنجو ڪم ڪن ۽ سڀ هڪ ئي عام مدعا يعني انسانيت جي ڀلي لاءِ ٿا ڪم ڪن. جيستائين اسان اهو سڌانت نه گرهڻ ڪيو آهي تيستائين اسين نيڪ اخلاق نه چئبا سين.

انهيءَ مان اهو پرڻام ٿو نڪري، ته هڪڙي قوم ۽ ٻيءَ قوم تي پنهنجي خود غرض مطلبن لاءِ حڪمراني ڪري سو اخلاق جي نقط نگاهه وٽان ناحق آهي. جيڪڏهن ڪنهن ترقيءَ ڪيل قوم جي تعبيداريءَ هيٺ ڪا ٻي قوم آهي جنهن انهيءَ جهڙي ترقي نه ڪئي آهي ته انهيءَ قوم جو پرم ڌرم آهي ته پنهنجي تعبيدار قوم کي پنهنجي برابر ڪرڻ ۾ هر ڪا ڪوشش ڪري. اخلاقي قانون موجب راجا کي کپي ته پاڻ کي پرجا کان مٿي نه سمجهي، ڇاڪاڻ ته دراصل هو پرجا جو شيوڪ آهي. اختياري وارن ماڻهن کي کپي ته اُهي پنهنجن ياٿرن جي ڀلي لاءِ پنهنجي اختياري هلائين. جا لوڪ شاهي اخلاق جي بنياد تي ٻڌل ڪانهي ۽ جا اسوارٿي ۽ نشڪام استرين توڙي پرشن جي جڙيل ڪانهي سا راڄ شاهيءَ کان به خراب آهي.

اخلاقي قانون جي پڻ اها تقاضا آهي ته ڪڙم يا قوم جي زوردار ماڻهن کي گهرجي ته جيڪي مظلوم ۽ ضعيف آهن تن جي حفاظت ڪن. جيڪڏهن سڀ ماڻهو لوڪ شيوا پنهنجو پرم ڌرم ڪري سمجهن ته ڌن ميڙڻ هوند پاپ ڪري سمجهن ۽ پوءِ جيڪر ڌن جي بي برابري ٿئي ڪانه، جنهن ڪري وري نڪو ڏڪار نڪا بک ٿئي.

دنيا ۾ گڻ اُلٽ آهي ۽ اسين پاڻ ڪاسي ۾ ڪٺا آهيون، انهيءَ خيال کان نيتيءَ جي مارگ تي هلندڙ کي دل لاهڻ نه کپي. اُنهن جو وڏو فرض آهي سچ تي هلڻ ۽ ٻيو سڀ ڌڻيءَ تي ڇڏڻ. انهن کي ڪڏهن پنهنجي ڪرمن جي ڦل جو ويچار نه ڪرڻ کپي، ڇاڪاڻ ته چڱي ڪم جو انعام آهي اُن جو ڪرڻ.

نا اُميد

ليکڪ :- سي. ايل. منگهاڻي.

تمنائن کي مون ثبوت ڏيئي سچ جي صورت ۾ آندو. خيالن جي مرڪز کي مون خوبصورت خواهش جو ديرو ڪيو. انهن سڳنڌيءَ ڀريل ٻوٽا جوڙيم. چمڪندڙ گلن تي چلڪندڙ ڪنب ڌريم. اڏامندڙن جيتامڙن خوشيءَ جي واڇٽ وڇائڻ جي ڪوشش ڪئي، ليڪن ...... سندن زبانن تي خاموشيءَ جي چادر وڇايل رهي.

رات جي صفيد چادر لي، شمش جي ترڪي لي جهلڪندڙ برف وانگر، ٻهڪندڙ بنگلو ڏٺم. منجهس جا ٻچا هٻڪار ۽ خوشيءَ جو واس هو. راحت ڏيندڙ گانا هئا. اکين لاءِ وڻندڙ ديد هئي. دل لاءِ وڻندڙ خوراڪ هئي. سڄڻ سپنن لاءِ مٺو پلنگ هو. منهنجي دل جي تمام خيالن جي شڪل هر هنڌ قائم هئي. ڪنڌ ڪنڌ ۾ منهنجو نالو هو. منهنجا عضوا نرم چادر تي زور سان ڇهڻيا .... دل جي اڏامندڙ خواهش منهنجي همت تي ويٺي. مون اٿڻ جي ڪوشش ڪئي ليڪن ......
منهنجا پير جڪڙيل رهيا.

لعل رت سان ڀريل لبن تي هڪ ننڍڙي ڀوندي مون ڳولي ڪڍي. صرف سارنگيءَ جو مڌر آلاپ هو. تارن کي حرڪت ۾ رکڻ لاءِ سندس نازڪ آڱريون هيون. هواءَ لهرين جي خطر کان جل آجو هو. سندس اکين ۾ نشيلو چمڪاٽ هو جنهن پٺيان اڻ مٽيل اونها نيڻ هئي. هن قرباڻتا نيڻ کڻي مون ڏانهن نگاهه اڇلائي. مون مشڪي ڏانهنس وڌڻ جي ڪوشش ڪئي ليڪن ...... وچ ۾ بي انت نير هو.

پري پري اُفق ۾ مون پنهنجي دل جو گهر سمجهيو. ان ڏانهن جڏهن پري نظر ڪيم. اتي صفيد واريءَ ڀريل ڪنارو هو. ساگر جو دل بهلائيندڙ آواز هو. ڦڙدار برج هئا. لعل رت لي چلڪندڙ اک جي ڇايا هئي. خوبصورت ديويءَ "اڪيلائيءَ" سڳنڌيءَ ڀريل پساهه تي ڪنيا. سندس آڪار ۾ سچو مٽدان وڇايل هو. مون دل کي قابوءَ ۾ آندو. قدم کڙو ڪيم ليڪن ...... ڪيترو نه ويڇو هو.

ان طوفان پري ڪارڻهن ۾ هڪ پيگل جهوپڙي تي نظر تي ٻوڙيم. منجهس ٻوڙيم. منجهس اجها مندڙ ڏئي تي جهڪيل شڪل جو عڪس ٿي پيو. ڏيري ڏيري صفيد ريش زاهد جي شاندار شڪل اک جي تاري تي چلڪي. پاسي کان ڪوند و شراب جو رکيل هوءِ هٿ ۾ نظم جو دلڪش جلد هوس. چپن جا چٽ مان مٺا خيالات پريل آواز تي آيا. پٺ ۾ ڪبوتر جو آکيرو هو. صرف سانت جو چوڌس قبضو هو. مون اونهو ساهہ کڻي سندس دامن پڪڙڻ جي ڪوشش ڪئي ليڪن... هن هٿ سان نانهن واري.

پوءِ ڦٽي باک ۾ ستار جي سيتل تارن جي مٺي جهڻ جهڻ هوا ۾ وڃيا لتاڙڻ لڳي. سا سانت پريل سمي ۾ سندس آواز چوطرف گونجائڻ لڳو. ڪنهن نا اُميد جي ورلاپن جو ذڪر هو. سندس هٿ ڏيرج سان لاهي چاڙهي اڪرڻ لڳو. سندس اڳيان ڪشادو ميدان ۽ ماٿري وڇايل هو. مٿان پاري نيلو گنبذ هو. اڪ جي چيڙي وٽ برف - پ ڪيل شاندار پهاڙ هو. مون ساز تي زبان ملائڻ جي ڪوشش ڪئي ليڪن... منهنجي آواز کي هوا وسٽو نہ ڏنو.

اوچتو للڪاريندڙ آواز مٿي ۾ گونجڻ لڳو. ديد پنيان ورايم. آخرين پساهہ واري روشنيءَ وقت سو تجلو تي ڪيو. سندس وٽ ڪاري هٿي، تيل ختم تي چڪو هو. حياتيءَ جي پي نئي منزل شروع ٿيڻ جو نقش سندس نراڙ تي صاف هو. تيل جو وٽو دور نہ هو. مون هٿ ٻ گهيڙيو. دل ڦرڪڻ لڳي ليڪن نا اُميديءَ توڙ تائين سچو سات ڏنو. ڏڪندڙ هٿن مان باقي اميد زمين جي سوراخن ۾ غائب ٿي ويئي.

ڪافي

رب رضا پر راضي هون - هيءُ رب راضي تو مين راضي،
پي پيالا مست هون ٻٽنون - ڪيا ڪري ملا ڪيا قاضي،
ڪسي لئي تسبيح ڪس مالا ڪو - آنکين مندني ۾ راضي،
رب راضي اُس پر هي - جو ٻي راضي ڪو ڪرتا راضي،
هر ڪي رضائي پر راضي هو - اب چوڙ مکر دنيا سازي،
رام نام ۾ ليــن هو بابا - ڪــر نہ دروغ دغا بازي،
هر گهٽ رام رمئيا ديکڪي - ياد نهين ڪرتــا ماضي،
هوني پر راضي هو رهہ - هو راضي جس مين هر راضي،
سب راضي تو مئن راضي هون - مئن راضي تو سب راضي،
هي بهاري صورت سين راضي - تو صورت آگي هين راضي.

(بهار) ديوان صورت

شاردا ائڪٽ

ليک:- مولائي شيدائي

شاردا ائڪٽ اِنڪري عمل هيٺ آندو ويو ته هندستان جا نوعمر جوان شباب جي عالم کي پهچڻ بعد شاديون ڪن ۽ ننڍپڻ ۾ شاديون ڪرائڻ جي رسم کي بند ڪيو وڃي. هن ائڪٽ مان اها معنيٰ نڪري ٿي ته هندستاني ٻالڪ برهمچريه رکي سگهن، ويريه جي حفاظت ڪن تاڪه ٻلوان ٿين ۽ سندن صحت چڱي رهي، سندن عمر ۾ اضافو ٿئي ۽ تندرست سنتان پيدا ڪن وغيره. ائڪٽ واقعي ڪارائتو آهي پر سوال آهي ته موجوده زماني ۾ ڪارگر ٿي سگهي ٿو يا نه؟ اُن سان گڏ ٻيا ڪهڙا اُپاءَ وٺڻ گهرجن جنڪري نوجوانن جي تندرستي بحال رهي سگهي ۽ ۱۸ ورهين جي عمر تائين شانتيءَ ۾ رهي سگهن ۽ برهمچريه جي پالنا ڪري سگهن. پراچين ڀارت ڪنڊ ۾ نوجوانن جي زندگي سادي هئي. غريبن توڙي راجائن جا ٻار وديا پراپت ڪرڻ لاءِ سون ڪوهن جي مسافري جهاڳي شهرن کان دور جهنگن ۾ وڃي رهندا هوا، ڇاڪاڻ جو اُن سمي ۾ ڀارت ورش جون يونيورسٽيون سندر ٻنن اندر رکن جي ڪٽيائن ۾ هونديون هيون. سندن روزمره جي زندگي ليمن پٽاندر گذرندي هئي. يوگ ابياس اُن زماني جي تعليم سان لاڳو هو. وديارٿين کي سمورو ڪاروبار هٿن سان ڪرڻو پوندو هو. ايشور جي ڀڳتي ڪرڻ ۽ اُستاد جي آگيا ۾ رهڻ سندن مکيه فرض هئا. شهري آبادين کان پري رهڻ ڪري هو شور ۽ غل کان آزاد ۽ شانتيءَ ۾ رهندا هوا. کليءَ هوا ۾ رهڻ ۽ سادي غذا ورتائڻ ڪري سندن صحت قائم رهندي هئي. اهڙي ايڪانت ڪري هو ويريه جي رکشا ڪري سگهندا ها. سندن تفريح طبع لاءِ انيڪ قدرتي ڏيک ويک موجود هئا. جهنگلي وڻن ٻوٽن جي سڳنڌي هوا، جبلن جون سبز ماٿريون، چشمن جي رواني دل کي آنند ۽ سک پهچائڻ لاءِ ها. مٿين ڪٽيائن جي وديارٿين مان ڪي مها پرتاپي ٿي گذريا. جي راجائين جا مالڪ ٿيا سي پرجا پال ٿي گذريا. ڪي ٻلوان ٿي گذريا. کليءَ سڀا ۾ ڌنش موڙڻ ۽ وڏن ڪشالن کي منهن ڏيڻ لاءِ سندن ٻانهن ۾ شڪتي هئي. آهي منش تي قبضي رکڻ ۾ قادر هوا. ڊاڪٽر انني بيسنٽ ڪتاب "انڊيا فري آر بانڊ" ۾

پراچين ڀارت جي تعليم تي هڪڙو خلاصو باب ڏنو آهي. اُن سمي ۾ غريبن توڙي دولتمندن کي شد کاڌو ميسر هو. ڀارت ديش ۾ کير ۽ ماکيءَ جون نديون وهنديون هيون. غذا جو اثر روح تي پوندو. اِنڪري شد کاڌي کائڻ ڪري ايشور پراپتا ڪرڻ ۾ دلين کي سچو آنند نصيب ٿيندو هو. پورن برهمچريه رکڻ ڪري نوجوانن جي دلين ۾ پريم جو ساگر موجون هڻندو هو. ڀارت جي ڪنيائن جي سندرتا جي ايتري هاڪ ڦيل هئي جو سوئيمورن ۾ نوجوان قسمت آزمائي ڪندا هئا. اهڙي يگ ۾ هندواسين جو سنتان به سوڀياوان هوندو هو. جيڪڏهن ست يگ کان وٺي دواپر يگ تائين ڀارتواسين جي اوستا جا انگ اکر ڏيکاربا ته مضمون وڌي ويندو. مسٽر هربلاس راءِ شاردا پنهنجي ڪتاب "هندو سپيرآرٽي" ۾ هر هڪ ڳالهه کولي بيان ڪئي آهي. مٿيون بيان پراچين ڀارت جي اتهاس جو هڪڙو سونهري باب آهي. موجوده زماني ۾ ملڪ مٿان وڏي اِها مصيبت اچي پئي آهي جو وڏن شهرن جي هوٽلن توڙي ٻين دڪانن تان سٺو کاڌو ملي نه ٿو سگهي. جنهن سون ملڪ مان نڪري ويو آهي تنهن شد گيهه به ملي نه ٿو سگهي. هزارن نمونن جا ولايتي تيل بطور گيهه جي بازارن ۾ وڪامي رهيا آهن. دڪاندار ٿوري نفع جي لالچ ۾ مٿين نقلي گيهه جو وکرو ڪن ٿا. اُهي دراصل ديش سان ٺڳي ڪري رهيا آهن. ڪن ڪن ملڪن ۾ ميونسپالٽين نقلي گيهه جي بندش لاءِ جوڳا قدم کنيا آهن پر اڃا به في صدي ۹۰ ماڻهو نقلي گيهه تي گذران ڪن ٿا. ميون ۽ ٻين ڦلن جون قيمتون ايتري قدر چڙهيون آهن جو دولتمندن کانسواءِ غريب طبقي کي نصيب ٿي نه ٿا سگهن. اِنڪري برهمچريه ۾ رهڻ ته درڪنار پر تندرستي به ميسر ٿي نه ٿي سگهي. روزمره بيمارين ۾ اضافو ٿيندو ٿو وڃي. شهرن ۾ چپي چپي تي ڊاڪٽرن جا دوڪان کليل آهن. اهڙي ويساهه گهاتي ۾ جڏهن هندوستانين کي شد کاڌو ميسر ڪونهي تڏهن ويريه ڪهڙو پيدا ٿيندو. هندوستان ۾ هر سال گهڻا ماڻهو بيمارين وگهي مرن ٿا. جيڪڏهن دکي ديش جي ان باري ۾ ٻين ملڪن سان ڀيٽا ڪري ڏسبي ته انگ اکر ظاهر ٿي پوندا.

موجوده تعليم گاهون وڏن شهرن ۾ آهن. چوطرف بيڙي، تاڙي جا دوڪان، شراب جا گُتا ۽ رنڊي خانا کليل آهن. سئنيما جي ٿيٽرن ۾ جيڪي به تصويرون ڏيکارجن ۾ اچن ٿيون تن ۾ فسانهءِ عشق جي رازن ۽ نيازن کي ڏسي خود بخود نفساني جذبات ڀڙڪو کائي اٿن ٿا. مٿين قسم جا دوڪان سڀني لاءِ کليل آهن. هرڪو منجهن آزادي سان وڃي سگهي ٿو. هاڻي ديش جي اڳوڻي حالت

۽ موجوده حالت جي پيٽا ڪري ڏسو. ڇا موجوده زماني ۾ ڀارت جا نوجوان برهمچاري رهي سگهن ٿا؟ اڇا ڀارت جا نونهال شباب جي بهار جي منزل کي پهچن ئي ڪين ٿا تہ اڳيئي خزان سندن ايندڙ گلشن کي ويران ڪري ڇڏي ٿي. اُستادن جي آ گيا جو هي حال آهي جو ڪاليجن جا وديارٿي اسٽرائيڪن لي سندرو ٻڌي بيٺا آهن. جهٽ اسٽرائيڪ ٿيو ۽ ڪاليج بند. وري جيڪا تعليم ملي ٿي سا پيٽ جي ڏاڏي جي پوراڻي ڪرڻ لاءِ. جي نوڪري نہ ملي تہ نوجوان بيڪار. وري موجوده تهذيب جيڪو غضب برپا ڪيو آهي تنهن تہ دکي ديش جي حالت قابل رحم بنائي ڇڏي آهي. نوجوانن ۾ سادگي بدران عيش پرستي ۽ آرام طلبي وڌندي ٿي وڃي. نت شت ۽ ٺاٺ سينگار جو شوق وڌندو ٿو وڃي. مٿين قسم جي فضول خرچي ڪانسواءِ سندن آرام طلب طبيعتون محنت ڪرڻ کان ڪيٻائن ٿيون. اهوئي سبب آهي جو ڪي نازڪ مزاج نوجوان بي روزگاري جي ڪري همت هاري آپ گهات ڪرڻ تي مجبور ٿين ٿا. اڳي خوبصورتي جو دارومدار ويري تي منحصر هو. پورن برهمچاري رهڻ ڪري ڪنيائن توڙي بالڪن جي چهرن تي ويري جي جوهر ڪري روشني هئي. اُها حقيقي سوڀيا من کي موهيندڙ هئي. اڄ اُهي ڪنول جهڙيون مکڙيون بہ اڇا ٽڙيل

ڪين آهن ۽ مرجهايل نظر اچن ٿا. نقلي سينگار ڪرڻ لاءِ هر هڪ نر توڙي ناري وٽ سينگاردان ۾ مغربي پائوڊر ۽ ڪريم ۽ صابڻ موجود نظر اچن ٿا. اُردوءَ واري سچ چيو آهي:-

پهول تو دو دن بهار
حسن جا انغزا د کهلا گئي
حسرت هي اُن غنچون په
جو بن کهلي مرجها گئي

پتورتا استرين لاءِ سوامي جي سک ئي سينگار آهي. ڀارت ۾ استرين لاءِ جيڪا عزت آهي سو هنن لاءِ سورگ جي مثال آهي. اڄ گهرو ڪاروبار ڪشت جي برابر آهي. ڪلبن، ٿيئٽرن ۽ عام تماشگاهن ۾ زالن جي اچڻ وڃڻ جي معنيٰ آهي جاڳرتا. حسن جي نمائش ۽ گرم بازاري ڪرڻ جي معنيٰ آهي تهذيب. اهڙي تهذيب ۽ تعليم جي زماني ۾ شاردا اُڪت ڪاغذ جي ٻيڙي جي مثل آهي جو نيرنگ زماني جي باريڪ لوڏي سان فنا ٿي سگهيٿو. موجوده تهذيب جا ڪرشما ۽ غذائون ايتري قدر شر انگيز آهن جو خود بخود نفساني خواهشات ۾ اضافو پيدا ٿئي ٿو. ڀارت کنڊ جا بالڪ هڪ اهڙي آب و هوا ۾ پرورش وٺي رهيا آهن جو سندن دلين کي شانتي ميسر ٿي نہ ٿي سگهي ۽ برهمچاري رهي نہ ٿا سگهن. وواهہ ڪرڻ ڪا نپوءِ سنتان بہ ڪمزور پيدا ڪن ٿا. انڪري ڪلجگ ۾ انساني اوستا بہ گهٽجڻ لڳي

آهي. ناليٰ طور اوستا جو عرصو هڪ سؤ ورهيه ليکجڻ ۾ اچيتو ٿو سراسري گهٽجي وڃي ٽيويهه سالن کي پهتي آهي. شارٽا انڪت جي معنيٰ آهي انساني خاڪي پتلي جي ابتدائي بنياد کي مضبوط ڪرڻ، پر هن نئين تهذيب ۾ ٻالڪ پنهنجي بنياد کي مضبوط رکڻ کان عاجز آهن. اُهي خالي تقليد ۽ نقلي آرائش کي ڪاميابي سمجهن ٿا. ڪين ياد رکڻ گهرجي ته جيڪڏهن سندن عمارت جي پهرين منزل جو بنياد ڪمزور رهجي ويو ته پوءِ اُها عمارت گهڻو وقت جٽاءُ ڪري نه سگهندي. ضرورت آهي ته هن بيداري ۽ آزادي جي يُڳ جي زماني ۾ ڀارت جا نونهال ٻڌيمان ۽ جفاڪش بڻجن جئن سندن جگر فولاد جا ۽ اکيون عقاب وانگر تيز ٿين ته ڪ مغربي تهذيب جي طلسم خاني جي آئيني ۾ پنهنجي نفع ۽ نقصان کان واقف ٿين. اهڙي شعور ۽ هوش پيدا ڪرڻ لاءِ ڪين دماغي ۽ جسماني قوت جي ضرورت درپيش آهي. مٿين قوت هو ويرئه جي سهائتا سان حاصل ڪري سگهن ٿا. ڀارت جي رشين ۽ منين ويرئه جي حفاظت ڪرڻ لاءِ ڏاڍا جتن ڪيا. دنيوي عيش ۽ آرامن کي ڇڏي جهنگلن ۾ انڪري وڃي بسيرا جوڙيئون ته ڪ شانتي ۽ ايڪانت ۾ رهن. اوهان مان جيڪي ٻه پريمي ٻوگ. اپياسن مان ٿورو به واقف هوندا سي تسليم ڪندا

ته ويرئه اڳيان سڀ لطافتون هيچ آهن. منهنجي لکڻ جو اهين مطلب ڪين آهي ته توهين دنيوي ڪاروبارن کي ڇڏي وڃي جهنگ وسايو. هرگز ڪين. ڀارت جون اُميدون توهان سان ٻڌل آهن. ڀارت ماتا کي پنهنجن ٻالڪن کان خدمت وٺڻي آهي انڪري توهانکي ديش جي شيوا ڪرڻي آهي اهڙيءَ طرح ڪنياٺون اڳتي هلي قومن ۽ نسلن جون مائرون سڏبيون. توهانجو جنم ڀوڳ ۽ قلدانڪ تڏهن ٿي سگهندو جڏهن توهانجون دليون ۽ دماغ سالم رهندا. مٿين تعميري پروگرام ۽ آتم سنتان پيدا ڪرڻ لاءِ وديا پراپت ڪرڻ سان گڏ ويرئه جي حفاظت ڪرڻ لازمي امر آهي. ڀارت جي غلامي جو وڏو سبب هي آهي جو ڀارت جا ٻالڪ اڄاڪ مس پٺين ٿا ته موجوده تهذيب جي اُچرج ۾ ڦاسيو پون. موجوده تهذيب ۾ وڏي اها خامي آهي جو انسان پنهنجن قدرتي شڪتين کان محروم رهجي وڃيتو. اهڙي طلسم کي ڀڃڻ لاءِ ويرئه هڪڙو ڪارگر هٿيار آهي. ڇاڪاڻ جو ويرئه ۾ اُها طاقت آهي جو انسان جي اندر ۾ هڪڙي قسم جي جوت پيدا ڪريٿو جنهن جي پرڪاش جي وسيلي انسان پنهنجي روم روم مان گهوري اندروني ڀيدن ۽ اسرارن مان واقف ٿئي ٿو. ويرئه ڪيس سندس شڪتين جو پيغام پهچائي ٿو. پس جڏهن جوت جو اندر ۾ چشمون

پيدا ٿئي ٿو تڏهن ظاهري ۽ روشني
ڀڄي ٿي. پوءِ ڪوبه طلسم اثر ڪري
نه ٿو سگهي. خودي جي پيدا معلوم
ڪرڻ ڪا نپوءِ جڏهن آتما سجاڳ ٿئي
ٿي تڏهن پاڻ مراد و خبر پوي ٿي ته
پائدار زندگي ڪهڙي شيءِ جو نالو
آهي ۽ هن سرشتي ۾ اچڻ مان ڪهڙي
مراد آهي. مٿين بيان مان معلوم ٿيو
ته پنهنجي رازداني لاءِ ويراڳ ضروري
آهي. هي اهو دولت آهي جا فاقيءَ
مست ڪنگالن کي حرص ۽ هوس کان
بي نياز ڪريو ڇڏي. اها شڪتي آهي
جو تپسيا ڪرڻ وقت سچو آنند نصيب
ٿئي ٿو. هي اهو جوهر آهي جو خاڪي
مورتين ۾ سندرتائي پيدا ڪري ٿو. اهو
مينگهه آهي جنهن جي هر هڪ بوند
ويران دل کي آباد ۽ ڪروڙ کي ڪيدي
سيتل ڪريو ڇڏي. سندس سوز ۽ ساز
جي ڪري دل جي مندر ۾ پريم ڀڳتي
جو نظارو پسجي ٿو. هن وستو جي
ڪري سڀ چنتائون مٽجن ٿيون ۽
منش کي شانتي ملي ٿي. ويراڳ پريم ساگر
مان جيڪي موتي ڪڍون ٿا تنهن جي پرک
آهي جوهري ڪري سگهندا جن وٽ
ويراڳ جو قدر آهي.

ڪافي

مٺا ن ٿين تون ماندي نال وٺي توکي ليندا

۱- عاشق رکج آسرو وره کان ٿيندي ۽ واندي
اڄ اڱڻ تنهنجي ايندا

۲- اڄها ٿيندي ۽ وسگهڙي ميان هوتن سان هيڪاندي
ڳل پاڻهون تنهنجي ڏيندا

۳- خبر خوشحالي جي ميان اڄ ايها اسان آندي
هڪ اچي توسان ٿيندا

۴- وهندا ويڙهي تنهنجي ڪاڻ پنهنجن پاندي
ڪين وري پوءِ ويندا

۵- سچو اڄهو آئيو ميان دوست ڏسي درماندي
سڀ بديون بخشيندا.

(سهل سرمست)

پرين سندو پيچرو

ليکڪ:- مسٽر ليلارام پريمچند واڌواڻي بي-اي.

مشهور صوفي فريدون عطار منطق الطير (پکين جي گفتگو) نالي هڪڙو عجائب نظمي ڪتاب لکيو آهي، جنهن ۾ پرين جي پيچري جي حيرت انگيز تصوير چٽي اٿس. ڇا ڇا تان تصوير ۾ ڏسون؟ پکين جو ميڙ اچي مڙيو آهي، سندن شاهه "سيمرغ" جو ڪوهه قاف ۾ رهي ٿو، تنهن جي ديدار جي سڪ سڀني جي دلين ۾ جاڳي آهي؛ ڇي "جان بي جانان ڪجا آيد بڪار" يعني محبوب کانسواءِ حياتي ڪهڙي ڪم جي؟ اٿي خبر پيئي اٿن ته ڪوهه قاف ڏي وڃڻ جي وات ڏاڍي اڻانگي آهي. رڻ مٿو، رائو ٽنو لڳو پيو آهي. ويچارا پکيئڙا دهلجي ويا آهن. پر هڪ ڏاهو ۽ همت پريو پکي هد هد نالي منجهن آيو آهي.

"شاهه جو آگاهه سارو هو جنهين،
ليڪ بد جو آزمودو هو تنهين."

چوي ٿو:

مون سان جي همراهه هيڪر ٿيو پکي،
شاهه کي لوچي لهون لعلن لکي.

پر پکي چوڻ لڳا ته اسين ضعيف ۽ ناتوان آهيون، ڪنهن ڪتل اٿئون ۽ پر بي ڪار؛ نتا اڏري سگهه سارئون جو سيمرغ جهڙي بلند پرواز شاهه کي پهچي سگهون. هد هد تنهن تي شرمائين ٿو، ۽ عجيب فسانا ٻڌائي، عشق جو اُلو نئين سر سندن دلين ۾ اٿاري ٿو. همت جو سندرو ٻڌي، هد هد کي هادي بنائي، سفر جي تياري ڪئي اٿن. تري وڳي آهي، بگل لڳو آهي، ڪوچ شروع ٿيو آهي.

رستي ۾ سندن پيشوا کين همٿائيندو، آکاڻيون ٻڌائيندو هلي ٿو ۽ سندن مشڪلاتن جا جواب ڏيندو ٿو وڃي. ڪو پڇيس ٿو ته هن مشڪل راهه جي شروعات ۾ ئي اسين ماندا ٿي ويا آهيون، سو هن هيڻي حال ۾ ڪئن سڀ منزلون لتاڙي سگهنداسون. ان کي ٻين ڳالهين سان گڏ بيبي رابعه جي ڳالهه ٻڌائي ٿو ته ڪئن ست سال رڙهيون پائي ڪعبه ڏانهن هلي هئي، ۽ چوين ٿو ته هن راهه ۾ رابعه واري عاشقي کپي ۽ سچي مردانگي هئڻ

گهر جي جا منزل مقصود کي خيال ۾ رکي، تڪليفن پڻ نہ ڀڄي.

جيو پکي عذر آڻي ٿو تہ اسين گنهگار آهيون، سو ٻندا گندا ڪئن شاهہ جي نزديڪي حاصل ڪري سگهنداسين؟ تنهن کي وري ٻڌائي ٿو تہ ڪئن هڪ ماڻهو هڪ ٻہ اڳيان زارزار آزي نيزاري وينو ڪري ۽ تنهن کي ڌڻي تعاليٰ پاڻ جواب ڏئي ٿو. تنهن تي فرشتو جبريل عجب ۾ پئي ڌڻي تعاليٰ کان پڇي ٿو تہ ٻت کي خطاب ڪندڙ ماڻهو کي، اي بي نياز، تون پنهنجي لطف سان جواب ڏين ٿو! ڌڻي تعاليٰ فرمايو تہ اڻ ڄاڻائي کان هنجي دل تي پردو چڙهيل آهي، پر مونکي تہ ڄاڻ آهي سو منهنجي لطف جو در کليل آهي.

وري ٻي ڳالهہ ۾ ٻڌائي ٿو تہ قارون جنهن حضرت موسيٰ تي خوفناڪ بدي رکي ۽ جو هن جي پٽ سبب زمين ۾ غرق ٿي ويو، تنهنجي حق ۾ پڻ ڌڻي تعاليٰ حضرت موسيٰ کي عتاب ٿو ڏئي تہ اي موسيٰ! قارون توکي ست ڀيرا زارزار پڪاريو پر تو هن کي معاف نہ ڪيو. مونکي جيڪڏهن اهڙي زاري سان هڪ وار پڪاري ها تہ شرڪ جي شاخ هن جي جان مان ڪڍي دين جي خلعت هنکي پهرايان ها.

ٽيون پکي وري چوي ٿو تہ مان دنيا جي عشق ۽ دنيا جي دولت جي عشق ۾ غلطان آهيان. تنهن کي ٻيجي رابعہ جي ڳالهہ ٻڌائي ٿو تہ ڪئن هڪ وقت هن کي ٻہ رپيا مليا هئا، جي هڪڙو هڪ هٿ ۾ ٻيو ٻي هٿ ۾ ڪري سمهي، متان ٻہ گڏ جهلڻ ڪري آواز ٿئي ۽ ڪو اچي ڦري. انهيءَ ڦرڻ وچان سڄي رات ڄڳندي پوڳيا ٿيس. تنهن تي خيال آيس تہ دولت جنهن ۾ ايترو خطرو ۽ ايترو انتظار تنهن کي ترڪ ڪرڻ گهرجي.

حضرت عيسيٰ ڪنهن شخص کي غار ۾ سمهيل ڏسي کيس چيو تہ اي بي خبر، اٿي ڪم ڪر تہ توشو مليئي. هن شخص جواب ڏنو تہ مان پنهنجي جهان جو ڪم ڪري رهيو آهيان ڇو تہ دنيا منهنجي نظر ۾ هڪ گاهہ جو پن آهي ۽ دنيا جي نعمت، دنيا جي حرص ۽ هوس کان آجو آهيان. تنهن تي حضرت جن چيو:

”چون ز دنيا فارغي آزاد خسپ،
خواب خوش بادت بخسب وشاد خسپ“

يعني جي دنيا کان فارغ آهين تہ ڀلي آزاد ۽ خوشيءَ سان سمهي پئہ. هد هد خبردار ٿو ڪري تہ دنيا جو هڪڙو هڪڙو تعلق اوهان جي لاءِ سو ليز باهين جي برابر ٿيندو!

”هرڪو تعلق جو تون دنيا ۾ رکين،
آهہ باري باهہ جنهن ۾ تون ٻڏين.“

انهيءَ قسم سان هوش پريو هد هد انيڪ قسمن جي سوالن جا جواب ڏيندو، هنن جا شڪ شبها لاهيندو هلي ٿو. هن ننڍڙي مضمون ۾ انهن جو سارو وستار ڪري نٿو سگهجي. سو

رڳو ٻهراڙي جي سوال تي اچون ٿا، جتي ٻڪي ويچارا ٽڪ ۾ ماندا ٿي پڇن ٿا ته "هن راهه ۾ ته اسان جهڙن اکيون ٿي ڪارائجي ويئيون آهن. اي اسانجا رهبر ۽ رفيق! مهرباني ڪري ٻڌاء ته باقي پنڌ ڪيترو آهي" هد هد چوي ٿو ته پرين جي پيچري ۾ ست واديون يا منزلون آهن، جي لنگهي پار پوندا تڏهن شاهه جي درگاهه تي ايندا. انهن منزلن جو ذڪر هيٺين ريت ڪري ٿو:

(١) وادي طلب يا ڳولا جي

هن واديءَ ۾ لهي هيٺ ٿيو ٿي ڪين ته ٽپ ٽپ تي مشڪلاتون ڏسڻيون پونديون، قدم قدم تي بلائن کي منهن ڏيڻو پوندو، درندا ۽ پرندا ويڙهي ويندا، جيڪي نفساني خواهشون هونديون سي زور وٺنديون ۽ انهن کي ڪڍڻ لاء ويهن ٿي تهن جو زور لڳائڻو پوندو. دنيوي مال متاع هت سڀ ڦٽا ڪرڻا آهن، بلڪ ٻنهي جهانن تان دل ڪٽڻي آهي. محبوب جي ڳولا ۾ جهد ۽ جفا ڪجي، هڪ لحظو به ماٺ ڪري وهڻو نه آهي، تڏهن تنهنجو پيرو هلبو. انهي وات ۾ آتش ڏسي به منهن نه موڙبو، مگر پرواني وانگر مچ ۾ ٽپي پئبو. جڏهن مجنون مٽي پئي ڇاڻي ته من ليلي اتان لڀيم، تڏهن ڪو به هند طلب کان خالي نه ڇڏڻو آهي، ۽ نه دل شڪستو ٿيڻو آهي. اهڙي مڙسيءَ سان طلب ڪبي ته بيشڪ ڪاميابي حاصل ٿيندي.

(٢) منزل يا وادي عشق جي

عشق جي واديءَ ۾ اچڻ باهه ۾ ٽپو ڏيڻ آهي. عاشق اُهو ٿئي جو خود باهه وانگر هجي، باهه ۾ پيو پچي ۽ ڳاراڻي ۾ پيو ڳري؛ عاقبت جو انديشو نه ٿو ڪري، ٻئي جهان تتل مچ ۾ وجهو ڇڏي. اهڙو نه هن جو جوش آهي، جو هر وقت جان نثار ڪرڻ لاء تيار بيٺو آهي. عشق جي آتش ۾ عقل جو دونهون پيهي نٿو سگهي، سو عاشق کي نه پنهنجو سماء رهي ٿو نه ٻئي ڪنهن جو. تفاوت ۽ فرق هو وساري ڇڏي، پٿر ملي ڇا، گوهر ملي ڇا. نه ايمان قبولي ٿو نه ڪفر؛ نه سڃاڻي شڪ، نه يقين. نيڪ ۽ بد هن کي هڪجهڙا آهن. ٻيا رحمت جي طلب ڪن ته هو ابليس وانگر لعنت گهريو وٺي، جئن شاهه لطيف چيو آهي "عاشق عزازيل ٻيا مڙيئي سڌريا، منجهان سڪ سبيل لعنتي لعل ٿيو." جئن مجنون ٻڪريءَ جي کل پهري، چوپاين وانگر سرنگون ٿي، ليلي جي گهٽي ۾ ويو، ته من ليلي جي بوء حاصل ڪريان ۽ پوء اها کل ئي پهريندو رهيو، ڇو ته هن کل ۾ محبوب جي بوء ورتي اٿم، سو سواء هن کل جي ڪا پوشاڪ نه پهريندس؛ تڏهن عاشق ڪنهن به حالت ۾ رهڻ کان عار نٿو ڪري ۽ سر جو سانگو ڦٽو ڪري، ننگ وڃائي نانگو ٿي رهي ٿو، ۽ سواء محبوب جي ٻيو ڪو آسرو نٿو رکي. اهڙي طرح جڏهن عاشق نفس کي عشق جي باهه ۾ ساڙي

پاڻ کي پاڪ ڪري ٿو، تڏهن ٻين وادين ۾ گهمڻ لاءِ تيار ٿئي ٿو.

(٣) منزل يا وادي معرفت جي

هيءَ وادي اهڙي آهي، جنهنجو منهن نه مٿو. هتي هرڪو پنهنجي ڪماليت جي درجي آهر سير ڪري ٿو. هتي پانڌيڙوءَ کي پنهنجي ذات جي راز جي خبر پوي ٿي، ۽ کل اندر مغز ڏسي ٿو. پاڻ کي جسم نٿو سمجهي ۽ جسماني حرص کان نڪري ٻاهر ٿئي ٿو. هنجي اندرين اک کلي ٿي ۽ ۽ سواءِ محبوب جي ٻيو ڪي نٿو ڏسي، هر جاءِ، هر هنڌ، اهوئي هڪ پيو پسي. سو هزار اسرار پردي هيٺان نڪري نروار ٿين ٿا. دنيا جا ڏک هو سک ڪري سمجهي ٿو، ڇو ته هن کي چڱي طرح ذهن نشين ٿئي ٿو تہ هر حال ۾ حڪمت آهي.

(٤) وادي يا منزل بي پرواهيءَ جي

هڪڙي ماڻهوءَ جي نظر اڳيان جو پردو هو سو دور ٿيو ۽ عالم اسرار جي خبر پيس. هڪ غيبي آواز آيس ته جيڪي گهرڻ سو گهر، يڪدم ملندءِ. مرد ڇيو ڏسان ٿو ته خود نبي بلا ۾ مبتلا آهن، پوءِ مون غريب پيرسن کي راحت ڪٿان رسندي. جڏهن هيڏن وڏن کي رنج حاصل آهي ته ننڍڙن کي وري گنج ڪٿان نصيب ٿيندو؟

مٿين مرد وانگر هن منزل وارو بي پرواه آهي، ڇو ته دل جي شاهوڪاري اٿس. هن کي ڇا جي مٿي ڇا جو جبل، ڇا جو درياءُ، ڇا جو فلڪ، هن منزل ۾ ست سمنڊ هڪ ننڍڙو چشمو نظر اچي ٿو، ست بهشت هتي مثل ڏسجن ٿا، ست دوزخ جميا ٻج ٿيا پيا آهن. هت ماڪوڙي کي سؤ هاٿين جي طاقت آهي. هن منزل تي هلندڙ ظاهري طرح زمين جي سطح تي آهي پر باطني طرح حقيقت جي عرش تي آهي.

(٥) منزل يا ماڳ

توحيد يا وحدت يعني ايڪتا جي

قضا سان هڪ معشوق درياه ۾ ڪري پيو، ۽ عاشق پڻ هڪدم پنيانس ٽپو ڏنو. جڏهن وڇي گڏيا ۽ ٻڏا ٿي تڏهن معشوق پڇيس ته اي بي خبر، مان ته اتفاق سان ڪري پيس، پر تو ڇو پاڻيهي پاڻ کي پاڻي ۾ اڇلايو. ڇي ڪيترن ڏينهن کان مونکي شڪ آهي ته "تون" "مان" آهين يا "مان" "تون".

"چون تو من باشي و من تو بردوام
هر دو تن باشيم يڪ تن والسلام"

جڏهن "تون" "مان" ٿئين ۽ "مان" "تون" ٿيس، ته ٻئي تن هڪ تن ٿي پيا سين ۽ سلام. ائين چئي سرن درياه ٿيا. دئي وڃائڻ ۽ محبوب ۾ گم ٿي وڃڻ آهي توحيد. وري شاعر چوي ٿو ته "گم شدن گم ڪن" بلڪ گم ڪرڻ کي بہ گم ڪريا جئن شاه لطيف چوي ٿو "ترڪ ڪر ترڪ کي، وڃڻ ڪنان وڃ" هن منزل ۾ پانڌيڙو پاڻ

وڃائي ٿو ۽ سڄو ئي عالم هنکي هڪ
ئي هڪ محبوب نظر اچي ٿو. جڏهن
اهو هڪ خدا عدد کان ٻاهر آهي،
جئن شاهه لطيف فرمايو آهي "لوچان
ٿي لاهد ۾ هاديءَ لهان نه حد"،
تڏهن پانڌيڙوءَ کي نه آد نظر اچي
ٿي ۽ نه انت ۽ جي آد ۽ انت گم ٿي
ته پوءِ وري "وچ" ڇا جو رهيو. پوءِ
ٽپو ڏيئي گهري ٿو حيرت جي واديءَ ۾.

(٦) منزل يا وادي حيرت جي

پلا هتي جي ازل، ابد ۽ وچ گم ٿي
ويا آهن سو ويچاري پانڌيڙي جو
پيچرو گم ٿيو وڃي، منجهيو پوي ۽
حيرت ۾ پئجو وڃي. جيڪي توحيد
واري منزل ۾ سکيو هو، سو وسريو
وڃيس. پڇنس ٿا ته هستيءَ ۾ آهين،
يا نيستيءَ ۾؛ ڪناري تي آهين يا وچ
درياهه ۾؛ لڪل آهين يا پڌرو آهين؛
فاني آهين يا باقي آهين، يا ٻئي آهين،
يا ته ٻئي نه آهين، يا خود تون ئي نه
آهين؟ چوي ٿو ته مان ڪي نٿو
ڄاڻان، نڪي خبر ٿي پويم ته ڪي
نٿو ڄاڻان. عاشق آهيان، پر ڪنهن
تي، سا خبر ڪانه اٿم؛ نڪي مسلمان
آهيان، نه ڪافر؛ پر پوءِ ڇا آهيان
سا خبر نه اٿم. خود عشق جي آگاهه
ڪانهيم ڇوته عشق سان دل پر به اٿم،
خالي به اٿم.

هتي ويچارو پانڌيڙو دک ۽ درد ۾
پيو ڳري. آهون اندر مان نڪرنس
ٿيون. هڪڙي هڪڙي وار جي پاڙ
مان، سواءِ تلوار جي، خون ڳاڙيندو
رهي ٿو؛ پر جڏهن درد ۾ پچي راس
ٿئي ٿو، تڏهن گهلجواڇو ستينءَ منزل ۾ پوي.

(٧) منزل يا وادي فنا جي

انهيءَ منزل جو احوال سمجهائڻ لاءِ
شاعر هڪڙي آکاڻي ٿو ٻڌائي ته هڪ
رات پتنگن گڏهه ڪيو ته پنهنجي محبوب
شمع کي هلي ملون ۽ نهاريون. ڪيائون
ته اول هڪڙو منجهائن وڃي شمع
جو احوال وٺي اچي. اهو هڪڙو
محلات ۾ ويو جتي ٻري ڪان شمع جو
نور ڏسي موٽيو ۽ سنگتين کي معلوم
ٿيل حقيقت ڏنائين. پر سندن وڏيري
چيو ته هنکي شمع جو سماءُ نه آهي،
سو ٻيو ڪو وڃي. اهو اندر وڃي شمع
سان لڳو لڳ بيٺو، پر انجو تاءُ مٿس
غالب پيو، سو موٽي آيو، ۽ اچي شمع
جي وصال جو احوال ڏنائين ۽ ڪجهه
راز ٻڌايائين. وڏيري چيس ته تو
البت نشان ڏنو آهي، پر اڃا راز
جو پورو واقف نه ٿيو آهين. تنهن تي
ٽيون اٿيو ۽ مستي ۾ ڀرپور ٿي، نچندو
ٽپندو اچي مچ جي مٿان وينو ۽ ان کي
ياکر پائي پاڻ کي منجهس گم ڪري
ڇڏيائين. پريان ڏسنس ته باهه واڱر
ڳاڙهو ٿيو پيو آهي. وڏيري جڏهن
ڏٺو ته هي يار شمع جي نور سان هڪ
ٿي ويو آهي، تڏهن چيائين هيءُ ئي
سڄو ڄاڻو آهي، ٻيو مڙيوئي بس.
"غيبئون غيب غيوب ۾ ويڙا، ڄاڻ
انهن وڃي ڄاتو آهه" جيڪو بي خبر

۽ بي اثر ٿيو ٿنهن کي سارو سماءُ پيو. جيئن جسم ۽ جان کان بي خبر ٿيا آهيو، تيئن محبوب جي خبر ڪٿان لهندا".

اهڙي طرح هن: ماڻيءَ ۾ پنڌ ڪندڙ کي پنهنجو پاڻ به وسري وڃي. جانيءَ جي جمال جو جلوو جو هو پسي ٿو، سو سندس پردا ۽ پوش يعني جسماني حرص ۽ هوس، جسماني خواهشون ۽ خيال وساريو ڇڏي ۽ رڳو محبوب ئي محبوب وڃيو بچي. دنيا جي تعلقات کان فارغ ٿيڻ، بلڪ پنهنجو پاڻ وڃائڻ سو آهي فنا ٿيڻ، نابود ٿيڻ. پر جئن شاهه صاحب چيو آهي "جيلان ٿيا نابود، ٿيلانهن گڏيا بود کي"، سو پاڻ وڃائڻ آهي صاحب پائڻ، بي خود ٿيڻ آهي با خدا ٿيڻ، فنا ٿيڻ آهي بقا لهڻ.

ستين وادين جو ذڪر ٻڌڻ بعد ڪيترا پکي دلشڪستا ٿي پيا ۽ اڳتي هلڻ کان منهن موڙيا ئون. پر جن جي سڪ سچي هئي سي ٽپو ڏيئي متي مهراڻ ۾ گهري پيا. سالها پي ڏونگر ڏوريا ئون ۽ جهر جهنگ جهاڳيا ئون ۽ منجهائن هزارها وات جا ڪشالا ڪيندي مري ويا، ڪي درياهه ۾ غرق ٿي ويا، ڪي ٽڪ ساٽا ڪيا ۽ ڪي بک ماندا ڪيا. گهڻا ته وري اهڙا به هئا جي عجيب ۽ غريب نظارو ڏسڻ ۾ غلطان ٿي، اتيئي پيهي ويا، ۽ ڪيترا هئا جي بعضي ڪٺي ڪٺي

کو تماشو ۽ طرف ۽ ڪي عيش ۽ خوشيون هيون ته انهن ۾ ئي اٽڪي پيا. جڏهن سڀ واديون لتاڙي منزل مقصود تي وڃي پهتا، تڏهن ڏسن ته باقي ٽيهه پکي وڃي بچيا آهن. اتي به گهڻي مئاڪت ڪرڻي پيس تڏهن سيمرغ جو ديدار نصيب ٿين. پر ديدار ڪندي حيرت ۾ ٻڏي ويا، چوته-

چون نگه ڪردند آن سيمرغ بود-
بي شک آن سيمرغ آن سي مرغ بود
در تحير حمله سر گردان شدند-
مي ندانستند ايـــن يا آن شدند
خويش را ديدند سيمـــرغ تمام-
بود خود سيمرغ سي مـــرغ تمام

مطلب

جڏهن سيمرغ ڏانهن نگاهه ڪيا ئون ڏنائون ته ماڙاهو سيمرغ بيو نه آهي. پر ٣٠ پکي (سي معنيٰ ٣٠ ۽ مرغ معنيٰ پکي) جي پاڻ آهن. حيرت ۾ حيران ٿي ويا، جو خبر نٿي پين ته پاڻ هي آهن يا هو. وري پاڻ ڏي نظر ڪن ته ڏسن ته ساڳيا ٣٠ پکي هڪ ئي سيمرغ آهن. اتين پاڻ ۾ سيمرغ ۽ سيمرغ ۾ پاڻ ڏٺائون "جي اسيـــن سڪون جنکي، سي تان اسين پاڻ."

سورج ۾ جانو گم ٿئي ٿي، پاڻي موٽي سمندر سان ملي ٿـــو، "اسان" ۽ "توهان" جو راز معلوم ٿئي ٿو.

عجيب ليلا

هر چيز ۾ عيان ٿي لالن ٻو ڇو لڪائين ؟
هڪ ٿي ورِي انيڪون واسيون ٻو ڇو رچائين ؟
۱- جڳ ڦولوار سهڻي تون ناز سان نپائي،
غنچه و ٿا ر گلڙا تنهن جا ٻو ڇو ڇنائين ؟
۲- عادل عدل جو صاحب سڀ آدڪان چون تو
ڪي شاهه ڪي گدا جي گهر ۾ ٻو ڇو نپائين ؟
۳- شب روز هڪ گهڙي تو پورو نه ٻيٺ پالي،
ٻي وٽ ذري ادم سان لڇمي ٻو ڇو ليٽائين ؟
۴- سر پاو- سر درشٽي ساڄن سنده سدائين
* موسو ٻلي و ٻڪري شينهن کان ٻو ڇو ڪپائين ؟
۵- آنند سروپ تنهنجو اعلي امن جو عاشق
فتنا فساد جهيڙا موهن ٻو ڇو مچائين ؟
۶- ڪرتا ندان ڪرپا ساگر سڀا جهو ٿي چئه
پو نڪمپ مرض جنگيون قهري ٻو ڇو ڪيرائين ؟
۷- سچيار ۽ سخي جي پرما تما پسند تو
لوفر ليچا و موذي احمق ٻو ڇو اپائين ؟
۸- اعلان آهه تنهنجو ”پڳتن سان پاو منهنجو“
سورن ۾ تن ستائي سوريءَ ٻو ڇو چڙهائين ؟
۹- ناچوءِ جيان نچائي سارو جڳت هٿن سان
سڀ جو ٻڌي تون ڪرٽاري سنگه ٻو ڇو سڏائين ؟
۱۰- کن ۾ ملڻ جو واعدو ويدن اندر ڪيو تو
مستان ڪي مدت کان ساڄن ٻو ڇو سڪائين ؟
منگهارام شيوڪرام (مستان)

---

* موسو = ڪئو.

درسي ڪتابن جون چوڪون

سنڌي ڇهون ڪتاب

ليکڪ:- عبدالله عبدالواسع [عبد]

درسي ڪتاب، ڪنهن به ملڪ جي تعليمي حالت ناهڻ ۽ ٻڌائڻ ۾ هڪ خاص اهميت رکن ٿا ۽ دنيا جي نقشي تي هن وقت ڪوبه اهڙو ملڪ ڪونهي، جنهن درسي ڪتابن کان بيپرواهي اختيار ڪئي هجي ۽ پوءِ به انهي ملڪ جي ايندڙ نسلن ۾ زندگي ۽ جوانمردي، ادب ۽ سياست جا ساڳيا جوهر موجود رهيا هجن. درسي ڪتابن جي اهميت رڳو هن مان ئي معلوم ٿي سگهيتي جو چين ۽ جپان جي هلندڙ جنگ شروع ٿيڻ کان اڳ، جپان جيڪي آخري شرط چين کي قبول ڪرڻ لاءِ ڏنا هئا، تن ۾ هڪڙو هي به هو، تہ چين لاءِ درسي ڪتاب جپان وارا تيار ڪندا ۽ جپان جي تيار ڪيل ڪتابن ڪانسواءِ، ٻيا ڪتاب چين جي سڪولن ۾ پاڙهيا نہ ويندا. سڌريل ملڪن ۾ درسي ڪتابن جي سٺا ۽ تياري لاءِ جيڪو بندوبست ڪيو ويندو ۽ جنهن خبرداري سان اهي ڪتاب ڇاپيا وڃن ٿا، سا ڪا لکل ڳالهہ ڪانهي. اڄ-وڪا ٻار، سياڻي جا ابا ٿيڻا آهن، تن جي تعليم ۽ تربيت کان بي پرواهي ڪري، ڪوبہ ملڪ اها اميد ڪئي رکي سگهيتو، تہ اهي ٻار سياڻي وڏا ٿي، ٻين ملڪن جي مقابلي ۾ سنڌس مان ۽ شان وڌائيندا ۽ سنڌس عزت قائم رکندا. يورپ ۾ سيڪنهن سال ٻارن لاءِ نوان ڪتاب ٺهن ۽ ڇپجن ٿا، جن ۾ ڪين ٻولي، سا هتي، هنرن ۽ راڄنيتي ڳالهين بابت سيڪنهن قسم جي نئين واقفيت ڏني وڃيتي ۽ اهڙي طرح انهن کي نہ رڳو سنڌن ملڪ، پر ٻين ملڪن جي هلندڙ ڳالهين کان به باخبر رکيو وڃيتو. پر اسانهي سنڌ سونهاري جون ڳالهيون ئي اور آهن.

اسان وٽ جيڪي درسي ڪتاب آهن سي پنجاهہ سالن جا پراڻا آهن اڄوڪا ماستر، جڏهن خود پاڻ شاگرد هئا، تڏهن انهن به اهي ساڳيا ڪتاب پڙهيا هئا. جنهنجي معنولي هيءَ ٿي تہ پنجاهہ سالن ۾ سنڌ اندر حالتون پنهنجي جاءِ تي ڇپ هڻي ويٺيون آهن ۽ انهيءَ عرصي اندر جڏهن زماني ۾ ڪيترن ئي قسمن جا انقلاب اچي چڪا آهن، تڏهن سنڌ ۾ ڪا بہ قيو گهير ڪانہ ٿي آهي. نہ رڳو ايترو پر هاڻوڪا درسي ڪتاب قسمن قسمن جي چوڪن سان بہ پريل آهن. منجهن غلط واقفيت، گرامر ۽ ٻوليءَ جون ڪيترو ٻو نئي چوڪون تہ آهن، پر صورلفظي جون غلطيون بہ موجود آهن هيٺ اهي چوڪون

آءٌ ڏارڏار سون هيٺ ڏيان ٿو، جنهن مان معلوم ٿيندو ته هي ڪتاب جي اسان ڪيترن ئي سالن کان پاڙهي، پنهنجن ايندڙ نسلن جي تعليمي حالت کي پاڻ خراب ڪري رهيا آهيون، سي ڪين نه چوڪن سان داغ ٿيا پيا آهن. مونکي اميد آهي ته سڪول بورڊ ڪاميٽي جا ميمبر ۽ ٻيا تعليمي آفيسر هن پاسي خاص توجه ڪندا ۽ سنڌ جي درسي ڪتابن کي سڌاري جلد سنڌ کي ٻين پوئتن سان ٻيهڻ جهڙو ڪندا.

صورتخطي جون چوڪون

درسي ڪتاب ۽ انهن ۾ صورتخطي جون چوڪون! درسي ڪتاب جنکي ڏسي ٻار لکڻ سکن ٿا تن ۾ ئي جيڪڏهن صورتخطي جون چوڪون هونديون، ته ڪئن انهن ڪتابن کي پڙهندڙ ٻار، صحيح ڳالهائڻ ۽ صحيح لکڻ سکندا؟ اهوئي سبب آهي جو اڄ ٩٥ سيڪڙو پڙهيل، صحيح سنڌي ۾ لکپڙه ڪري نٿا سگهن. ٻيو ته ٺهيو، پر خود ڪيترائي ماستر به، جن وِچارن انهن ڪتابن کي ڏسي پڙهڻ ۽ لکڻ سکيو آهي، سي به صحيح صورتخطي ۾ خط پٽ لکي نه ٿا سگهن. تنهن ڏينهن هڪ دوست ڳالهه ٻڌائي ته ماسترن جي هڪ ميٽنگ ختم ٿيڻ کانپوءِ، ڪن ماسترن کي جڏهن مون آزمائش طور ڪي لفظ لکايا، تڏهن ڪوبه اهڙو ماستر ڪونه هو، جنهن جون ٽن کان گهٽ چوڪون نه ٿيون هجن، لوڙي انهن ۾ ٽرينڊ ۽ جهونا ماستر به هئا. ڇهين ڪتاب جي ٻهرين ڀاڱي مان ڪي مکيه چوڪون هيٺ ڏجن ٿيون:-

(١) جنهن کي نشست برخواست جي خبر نه آهي. (سبق نائون). "برخاستن" جي معنيٰ آهي اُٿڻ، تنهنڪري "واو" سان برخواستن لکڻ غلط آهي. خواستن جي معنيٰ آهي گهرڻ.

(٢) مدد جو همت ڀڳهڙ - [سبق ٽيرهون]. ١٩٣٥ع واري ڇاپي تائين، ڇهين ڪتاب جا جيڪي به ايڊيشن نڪتا آهن، تن ۾ "ر" بدران "ڙ" جي چوڪ ساڳي طرح هلي اچي. هتي آءٌ هڪ لطيفه بيان ڪرڻ کان رهي نٿو سگهان ته جڏهن گذريل سال مئٽرڪ جو نتيجو ڪجهه سخت نڪتو، جنهن ۾ شايد ٧٥ سيڪڙو شاگرد نا پاس ٿيا، تڏهن هڪ حيدرآبادي اخبار ڏاڍي جوش وچان لکيو:- صلاح پري ڳالهه هيءَ آهي ته مئٽرڪ جا پيپر وري ساڙجن. آءٌ حيران، ته هي اگني سنسڪار ڪنهن جو ٿو ڪيو وڃي ۽ پيپر ڇو ٿا ساڙيا وڃن. پوءِ سڌ پيئي ته پيپرن جي وري تپاسڻ جي صلاح ڏنل هئي.

(٣) هنن جي اکرن جون ڪناريون، پني جي سطح کان مٿي اٿيل هونديون هيون، جنهن لي آگر رکڻ سان هو حرف صحيح ڪري سگهندا هئا. [سبق پنجٽيهون]. "سهي ڪرڻ" معنيٰ "معلوم ڪرڻ" بدران "صحيح" لکڻ ڪيڏي نه وڏي چوڪ آهي.

(٤) جڏهن اسين پنهنجو وات کولي "آ" جو اچار ڪندا آهيون، تڏهن هوا نهي چرپر کي صحيح ڪري ساڳيو آواز ڪڍندا آهن. [سبق پنجٽيهون]. ساڳي "سهي" بدران "صحيح" جي چوڪ هتي نه ڪئي وئي آهي.

غلط واقفيت

اهڙا ڪتاب جن ۾ غلط واقفيت ۽ اڻ پوري معلومات ڏنل آهي، ٻارن جي رهبري ڪرڻ بدران اُلٽو کين گمراهه ڪيو وڃو آهي، سي هڪ منٽ لاءِ به اسڪولن ۾ هلائڻ جا لائق آهن؟

(١) ايترو نه اصلوڪي ٻولي گم ٿي ويئي آهي، جو هينئر سنڌي گرامر جا ڳالهائڻ جا لفظ سڀ پارسي آهن [سبق چوٿون] ظاهر آهي ته ڳالهائڻ جا لفظ يعني اسم، فعل، صفت، ضمير وغيره سڀ عربي آهن ۽ نه پارسي.

(٢) ڪعبي شريف جي زيارت ڪرڻ کي حج چوندا آهن. [سبق پندرهون] ڪعبي جي زيارت کي حج ڪو نه چوندا آهن، پر هڪ خاص وقت ۾ مقرر ڪيل جاين تي وڃي، خاص رسمون ادا ڪرڻ کي حج چوندا آهن.

دمن جو غلط استعمال

(١) مرجان گهڻن رنگن جا ٿيندا آهن، ڪي ڳاڙها، ڪي پيلا، ڪي صاف اڇا، ۽ ڪي وري تمام ڪارا ٿيندا آهن. [سبق ڇهون] "ٿيندا آهن" کان پوءِ رنگن جو تفصيل ڏنل آهي، تنهنڪري دم جو نشان (:-) ڏيڻ گهرجي نه ٿوري دم جو. "صاف اڇا" کان پوءِ ٿوري دم جو به ضرور ڪونهي.

(٢) ڌن، دولت، مال متاع، ۽ گهر ٻار [سبق ستاويهون]

ڌن ۽ دولت جي وچ ۾ متاع کان پوءِ ٿوري دم جو ضرور ڪونهي،

زائد لفظ

بنا ضرورت، وڌيڪ لفظ آڻڻ ڪري، مضمون جي سونهن سو پيا مٽيءَ ۾ ملي وڃي. درسي ڪتاب جي ٻارن اڳيان مضمون نويسي سکڻ لاءِ هڪ نمونو آهن، تن ۾ به جيڪڏهن زائد لفظن جو استعمال ڪيو ويو، ته شاگردن جي مضمون نويسيءَ جو جيڪو حال ٿيندو، سو سيڪو سمجهي سگهيتو. زائد لفظن ڪم آڻڻ جا به ٿي مثال انهي ڪتاب مان ڪڍي پيش ڪجن ٿا.

(١) هڪڙي سکر واپاري کي ڪو منشي اڳيان ڪم ڪار لاءِ کپندو هو. [سبق نائون] "اڳيان" لفظ آڻڻ ڪري، جملو ڪيترو نه قبيح ٿي پيو. هتي اهو لفظ بنهه بي ضرورت ۽ بي معنيٰ آهي.

(٢) انهي زماني جي ڪتابن جي نه هجڻ ڪري. [سبق چوٿون]

ڪنهن لفظ کي هر هر ساڳئي جملي ۾ ڪم آڻڻ سان، جا ٻاتائي هن ڪتابن وسيلي پکيڙي ويئي آهي ۽ پکيڙي پيئي وڃي، تنهنجا مثال ڪنهن بي هند ڏنا آهن. هتي رڳو ڏسو ته مٿئين جملي ۾ ٻيون "جي" بنا ڪنهن ضرورت ڪم آڻي، جملي کي ڪيئن نه برباد ڪيو ويو آهي.

(٣) ديوان گل جي ڪتاب ۾. [سبق چوٿون] "ديوان" کان پوءِ "جي ڪتاب" لکڻ نه رڳو غلط پر ڪل جهڙو آهي. "ديوان" ۾ ڪتاب جي معنيٰ پيل آهي. "ديوان" جي معنيٰ ئي آهي 'غزلن جو ڪتاب'.

(٤) مرجان گهڻن رنگن جا ٿيندا آهن، ڪي ڳاڙها، ڪي پيلا، ڪي صاف اڇا، ۽ ڪي وري تمام ڪارا ٿيندا آهن. [سبق ڇهون]

پيو ن ’ ٿيندا آهن ‘ بنهہ زائد ۽ غلط آهي. جيڪڏهن اهڙا نمونا شاگردن اڳيان پيش ڪبا ته شاگردن جو خدا حافظ.

(٥) شايد ماڻهو پا ڻيندا ته نشانين جي ٻولي سمجهائڻ ۾ ۽ سمجهڻ ۾ گهڻي دير لڳندي هوندي. [سبق ٻارهون]

ڇهون ”۾“ وڌيڪ آهي.

(٦) قيمتي شين ۾ موتين جهڙيون مهانگيون ڪي ٿوريون شيون هونديون. [سبق سورهون]

”شيون“ زائد آهي.

(٧) هو جيڪي ڪريٿو سو خاص نيڪ ارادي سان. [سبق سترهون]

”خاص لکڻ جو ضرور ڪونهي. خاص نيڪ ارادو يا عام نيڪ ارادو ڪو نه ٿيندو.

(٨) نه ته ٽيهہ يا چاليهہ ورهيہ اڳ جيان ڪي پڇندو به ڪو نه هو. [سبق سترهون]

’يا‘ جو ضرور ڪونهي.

حرف تاڪيد جو استعمال نه ڪرڻ

ڪيترين ئي جاين تي تاڪيد ۽ زور ڀرڻ لاءِ ’ئي‘ جو استعمال ڪيو آهي. انهن جاين تي جيڪڏهن ”ئي“ نه وجهبو، ته جملو ڦري سوال جي صورت وٺي بيهندو. مثلاً:- ”ڪالهہ رامباغ ميدان ۾ ڪيترائي ماڻهو هئا،“ چوڻ بدران، ”ڪالهہ رامباغ ميدان ۾ ڪيترا ماڻهو هئا“ چئبو، ته جملو بيانيءَ مان ڦري سوالي صورت اختيار ڪندو، جنهن جو مطلب ٿيندو ته ڳالهائيندڙ پڇڻ ٿو گهري ته ماڻهن جو انداز ڪيترو هو. انهي قسم جون غلطيون هن ڪتاب ۾ بي انداز آهن.

(١) هو ڪيتريون ٻوليون ڳالهائيندا هئا. [سبق ٽيون]

”ڪيتريون ئي“ لکڻ گهرجي.

(٢) جي ٻين ڪيترن ٻـوا ڪوئي ٻولين مان نڪري ويون آهن. [سبق ٽيون]

(٣) موجان گهڻن رنگن جا ٿيندا آهن. [سبق ڇهون]

”گهڻن ئي رنگن جا“ ٿيڻ کپي.

حرفن جو غلط ڪم آڻڻ

حرف جو جي پوري جاءِ تي ڪم آڻڻ ۾ سيڪڙا ت پلجي ٿو ن ته ڪٿي چشم پوشي ڪجي، پر درسي ڪتاب، جي ايندڙ نسلن لاءِ سنئي ۽ آدرشي ٿيو جا هڪ نمونا آهن، تن ۾ به جي اهڙيون چوڪون هجن ته ڪيڏا نهن وڃجي؟

(١) ٻوءِ انهي تي آگر ڦيرائڻ کان جيڪي هوندو، سو سهنجائي سان پڙهي سگهبو. [سبق ٻارهون]

ٻار به چوندا ته ”کان“ بدران ”سان“ اچڻ کپي.

(٢) گلا خورن کي هن جاءِ ۾ گهڙڻ کان منع آهي. [سبق سترهون]

”گهڙڻ جي منع آهي“ وڌيڪ ٺهيٺو.

بي معني تڪرار (ساڳئي لفظ جو هڪ ئي جملي ۾ ورائي ورائي ڪم آڻڻ)

ساري دنيا جي سڌريل ٻولين ۾ ساڳئي هنڌ، ٻيا ڪنهن خاص مطلب جي، هڪڙي لفظ کي ورائي ڪم آڻڻ ٻاٽائي سمجهيو ويندو آهي، پر سنڌ سونهاري جو ٻاٻو آدم ئي جدا. هن ڪتاب جي سبق لکندڙن شايد ٻاٽائي کي ڪا وڏي خوبي سمجهيو آهي، جو ويا آهن انهيءَ جو اجايو سجايو استعمال ڪندا. مثال ڏسو:-

(١) انهيءَ زماني جي ڪتابن جي نه هئڻ ڪري. [سبق چوٿون]
هڪ ئي جملي ۾ ٻه ڀيرا "جي" ڪم آندو ويو آهي.

(٢) بنارس جي مهاراجا جي محلات جي پوسان [سبق اٺون]
ٻه ڀيرا "جي" جو استعمال.

(٣) سمجهائڻ ۾ ۽ سمجهڻ ۾ - [سبق ٻارهون]
"۾" ٻه ڀيرا.

ٻيون چوڪون

(١) هڪڙي دفعي مان هاٿوڪيون ڏٺيون ٻوليون لکيون آهن، جئن نه سنڌي، مرهٽي ۽ بنگالي ۽ ٻي مان. [سبق نئون]
"ٻي" بدران "ٻئي" اچڻ کپي، ڇو نه پنيان دفعي لکل آئس.

(٢) هن پنهنجي ڪانڻ واري ڪوٺي جي دروازن تي وڏن اکرن ۾ هيٺين ٻئيءَ تي لکائي ڇڏيو هو. [سبق سترهون]
دروازا گهڻا هئا ته ضرور ٻئيون به گهڻيون هونديون، تنهنڪري يا ٻئي جمع کپن يا ٻئي واحد.

(٣) زهر گڏيل ڳالهيون.
موصوف سان هروپرو صفت جي به جمع ۾ اچڻ جو ضرور ڪونهي. زهر گڏيل ڳالهيون هئڻ گهرجي.

(٤) اوکيءَ ويل هو ساه تري تي رکيو- [سبق ستاويهون]
سري تريءَ تي رکي سگهبو، ساه ڪئن تريءَ تي رکبو؟ البت ساه مٺ ۾ اچي سگهي ٿو.

(٥) ملڪ جي خدمت لاءِ هو ڪجهه به پنهنجي سر تي وسائيندا آهن [سبق ستاويهون]
"ڪجهه به" جي بدران "سڀ ڪجهه" هئڻ گهرجي.

(٦) سمجهه جي ڪيتري نه زيادتي ٿئي ٿئي ٿي. [سبق ٻٽيهون]
'زيادتي' جي معنيٰ آهي ظلم، وڌاري جي معنيٰ ۾ ڪم آڻڻ غلط آهي.

(٧) هنن جي اکرن جون ڪنارين ٻني جي سطح کان مٿي اڀريل هونديون، جنهن تي آڱر رکڻ سان - [سبق پنجٽيهون]
'جنهن' بدران 'جن' گهرجي.

(٨) ٻوڙن گنگن لاءِ ٻه نشانين جي هڪ ٻولي جڙيل آهي - [سبق ٻارهون]
'ٻوڙن ۽ گنگن' هجڻ کپي.

(٩) قديم زماني جي راڄ سياڻن جي بيان جي - [سبق ٻارهون]
'بيان' بدران 'بيانن' اچڻ کپي.

(١٠) جڏهن آڳاٽي زماني جي شاعرن، مصنفن جا ڪتاب ٿا پڙهجن - [سبق ٻارهون]
'شاعرن ۽ مصنفن' لکڻ کپي.

مون ڪوشش ڪئي آهي ته پنهنجي مضمون کي جيترو ٿي سگهي اوترو مختصر ڪريان، نه ته ڇهون ڪتاب ته اهڙن رنگين داغن سان گل وگلزار لڳو پيو آهي. چوڪون ۾ ڪوشش ڪري اهي بيان ڪيون اٿم، جي موٽيون موٽيون ۽ اهم آهن. هن کان پوءِ جلدي ستين ڪتاب جون چوڪون عرض رکندس. مونکي اميد آهي ته تعليمي خيرخواه هن پاسي جوڳو ڌيان ڏيندا.

شاه عبد اللطيف جا چونڊ بيت

1- ڪڇ ڪمايم ڪوڙ، ٻچم عبد الله جا،
ٻيڙو جو ٻاڻن جو سو چوٽيءَ تائين چڙن،
معلوم اٿيئي مور ڳوڙها انهيءَ ڳالهه جا.

(فصل ٻهريون سر سراڳ)

سچ ڪين ڪمايم، ڪوڙ ۽ ڪچ ڪمايم يعني ڪيم ڪوٽ ۽ ڪو سڪرت ڪو نه ڪيم ۽ پنهنجي خاوند سان جيڪي قول ڪيم سي نه پاڙيم. انهنڪري هي ڏيهه روٺي گهڙو ٻاڻن سان پر جي چٽ تي پيو آهي. اي پريتم پيارا، انهيءَ جي حقيقت ڪا توکان ڳجهي نه آهي. توکي سڀ معلوم آهي.

2- ساري رات سبحان جاڳي جن ياد ڪيو،
انجي عبداللطيف چئي مٽيءَ لڌو مان،
ڪوڙين ڪن سلام، آڳه اچيو اُن جي.

(فصل ٻيو سر سراڳ)

شاه صاحب چوي ٿو ته جن ساري رات جاڳي پوتو ايشور کي ڏيايو تنجي مٽيءَ وڏو مان پاتو ۽ مراد نه اهڙا پرش جيڪري خواه مٽي وڏي پد کي رسيا ۽ انهن جا سوين سلامي اچيو ٿين.

3- ڏوري لهه ڏاتار جم وهين وسرو،
هڪيو هيج هشيار ڪوڙ ڪوندءَ او چتو.

(فصل ڇهون سر سراڳ)

ادا اٿي ڳولي لهه پنهنجي ڏاتار کي متان ري غافل ٿي وهين. ڪجانءَ ڪا هشياري ۽ رهج ٻهري سڄاڳ، سو ڪو نه ڪال رهاءِ وڃ اچانڪ ساڙي نه چڏ ٻٽي.

4- ٻاٽي مٿي جهوپڙا مورکه اڄ مرن
ساهان اوڏو سپرين، لوچي تان نه لهن
دم نه سڃاڻن، دانهون ڪن مٿن جڻن.

(فصل ٻهريون آبري)

ڏسو ته حال مورکن جا، آهن ٻه ٻاٽي مٿي جيڻن مڇيون، پوءِ اڄ پيا مرن. ٻاٽي ٻاٽي اٿن لڳو لڳه ته ٻه نه پيا پين. پرين پيارو ساه کان ٻه ويجهو اٿن ته ٻه ڪيس ڳولي نٿا لهن. ڪن ۾ پنهنجي ڏٽي کي نٿا سڃاڻن پوءِ اڙٻلن ۽ قاتلن وانگي وينا دانهون ڪن.

5- مرڻان اڳي جي مئا سي مري ٿين نه ماٺ،
هوندا سي حيات، جيئڻان اڳي جي جيئا.

(فصل چوٿون معذوري)

مرڻ کان اڳي جي مئا يعني جن پنهنجي من کي مات ڪيو ۽ وس ڪيو سي نه چئبا ته ڪي مري مات ٿيا سي جڳ سديو جيئرا سمجهبا ۽ چو ته جيڻ کان اڳي پاڻ کي جيئرو ڪري چڏيا ٿون.

6- سنا اٿي جاڳ، ننڊ نه ڪجي ايتري،
سلطاني سهاڳ ننڊون ڪندي نه ٿئي.

(فصل ٿيون ڏهر)

سمهي سمهي ڪيترو سمهندي؟ اٿي ٿي ڪڙو ۽ ٻار ڪو پوٿو. ننڊون ڪندين ڪئن

پنهنجي شاهه وٽ سهاڳڻ ٿينديون يعني
ڪئن توکي ايشور جي سنگت پراپت ٿيندي.

٧- ڦريا پسي ڦرڻ ڪريو ڪيئن نه، چکيو
دنيا ڪارڻ دين وڃائي ولها ٿيا.

(فصل ٽيون ڏهو)

ڦرڻ ڏسي اوجهو وڃي پيا. سا جيڪو ڪيو هو تنهنڪي موڪن ڪين چکيو ۽ دنيا ڪارڻ دين وڃايائون، سڃا ۽ سڪڻا ٿي پيا.
(ڪهڙو دين گنوائي دني سين دنيءَ نه چالي ساٿ.)

١- ڪوڙ ڪماءِ ڪچ اٿئي اوراللهَ سان،
ڪيئون دغا دل مان صاحب وٽي سچ،
محبت سندو من ۾ ماڻڪ پارج سچ،
ان پوائي اڄ ته سودو ٿيئي سڦرو.

(فصل پهريون سر سراڳ)

هي ادا دنيا جا ڪم اٿئي ڪوڙا ۽ ڪوڙا سو متان ڪچ ڪمائين. تون ڪمائج سچ ۽ سڄاڳ ٿي پنهنجي ڏڻيءَ کي ياد ڪر. پنهنجي دل کي رک صفا ۽ جيڪو منجهس ڪوڙ خراب هجي سو ڪڍي ڇڏ ڇو ته خاوند وٽ سچ پسند آهي. شاهه ٿو چوي ته جي پائين ته سودو سڦلو ٿئي يعني دنيا مان ڪٿي اٿي هلان ته هيئن ڪر جو هردي ۾ پريم جي امل ماڻڪ جي ڏهين ڏکاءِ.

جيڪي منجهه جهان سو ٿاريءَ لڳي تنهنجي،
لطف جي لطيف چئي تو وٽ ڪمي ڪانه،
عدل ڇتان آئي نه، ڪو ڦيرو ڪج فضل جو.

(فصل ٻيو سر سراڳ)

هي خاوند هن ڌرتيءَ تي جيڪي ورتي ٿو سو تنهنجي آسري تي لڳي ٿو يعني تنهن جي آڌار ڪانسواءِ ڪجهه ٿي نٿو سگهي. لطيف ٿو چوي ته ڏڻي تنهنجي مهر ۽ ميا جي ڪهڙي ڳالهه ڪريان. اها ته ڪٿڻ جي نه آهي سا سدائين مينهن وانگي مون تي پيئي وسي. عدل سان ته منهنجي پوري نه پوندي ۽ ليکي سان ڪئن ڇٽي سگهندس پر تنهنجو فضل گهر جي جنهن ڏاران منهنجي اڪا پر لڳا پيئي.

ڇڳن سان ڇڳ پون اٿن سيڪو هوءِ،
تو جيئن ڪري نه ڪوءِ، ٻڇن سان پالين.

(فصل چوٿون سر سراڳ)

جيڪو ڇڳائي ڪري تنهن سان ڇڳائي ڪجي اها ڳالهه ڪا مشڪل نه آهي. انهن سيڪو ڪري سگهي ٿو پر ڪو جو ٿو ٻڌڙي ڪو ڪري جو ٻري سان ڀلائي ڪري.

قرب ڪئيو ياڳ، ماءِ ملاقي نه اٿئي،
پوروائي پرياڳ، صوفي جي صالح ۾.

(فصل پنجون سر يمن ڪلياڻ)

هيڏانهن هت ۽ هوڏانهن پنهنجي خلق کي وڃهو ٿيڻ، انهن ٻنهي ڳالهين جو ياڳم ميلاپ ڪئن ٿي سگهندو؟ مطلب ته هنيلو ماڻهو پنهنجي خدا سان ملاقي ڪين ٿي سگهندو. مٿيون خيال صوفي جي مٽي موجب پورو ۽ صحيح آهي.

هو ندڻان هوت پري، اوڏو آه اڻ هوند کي،
ساڄن تن سوي، لاسين لڏين جي.

(فصل ٻيو معذوري)

هوند سان هوت لٿو ملي يعني جي دنياداريءَ ۾ ڦاٿل آهن سي خاوند کي اوڏو ٿي نٿا سگهن ۽ جتي اڻ هوند آهي يعني جي پرش دنياداريءَ کان آزاد ۽ مايا جي موه کان ڇٽل آهن تن وٽ هوت هردم حاضر آهي ۽ جي فنا سان لڏين ٿا يعني جي دنيا کي فاني سمجهي ڪيس ترڪ ڪرڻ لاءِ تيار ويٺا آهن سي پنهنجن سڄڻ کي آسانيءَ سان هٿ ڪري سگهن ٿا.

ڪر جا ڪڏ ڪنئي، پورڻ ڪارڻ پرينءَ جي.
تنهن ۾ پاڻ پئي، غيبتي غار ٿيو.

(فصل ٽيون آسا)

شاهه چوي ٿو ته فلاڻي ماڻهوءَ دل ۾ سٽيو هو ته هي جا ڪڏ ڪڻن ٿو تنهن ۾ پنهنجي سنگتيءَ کي اڇلائي وجهندس سو سنگتيءَ کي ته ڪين ٿيو پر اٿندو لعنتي پاڻ پئي غرق ٿي ويو- "ڇڙي ڪر ڪڏي ٽوڙي پرٽي- ڪردني خويش آمدني پيش."

روح جي راحت

روچيرام گنگارام سڌاڻي ايم. اي.

ساري جهان جي وات روح جي راحت جي ڳالهه آهي، پر خوشيءَ جي اصولن کان غير واقفن کي خوشي اچي ڪٿان؟ غريب ساهوڪار ڏانهن آگر سچي پيو چوندو، ڏس ڪيئن نه موٽر ۾ موج پيو ماڻي، هٿ پنڌ ڪري منهنجا ته پير پٿون ٿي پيا آهن، پر غريب کي خبر ڪانهي ته سيٺ صاحب کي سيج تي به آرام خير ڪو آهي. ڳوٺ واپاري ڪوٽ کي لڳو اُٿس يا سندس پاڻيوار کو ڦڏو وجهي ڪورٽ ۾ ڪاهيو اُٿس يا سندس سيڻ جن ڏهن هزارن جي لالچ تي مسين مسين سندس ڌيءَ ونڻ قبول ڪئي سي اچا به وڏي گهر ڪرڻ لڳا آهن وغيره. زال لاءِ واجها ٽيندڙ پوٺيل ٽوٺيل کي خوش پيو سمجهندو ته پرنيل جي پناري وري اهڙي ڪا پيٽي هوندي جو پيو چوندو ته انهيءَ کان عمر ڪنوارو رهان ها ته بهتر هو. اولاد کان نراس ٽيل اولادين کي خوش نصيب پيو سمجهندو پر اولادي پنهنجي اولاد مان ڪڪ ٿي اٿين پيو چوندو ته انهي کان اولاد نه ٿي ها ته چڱو.

مطلب ته پهرئين سٽ ماڻهو چئي اٿو سگهي ته اندر جو آنند آهي ڪهڙيءَ وستوءَ ۾؟ غور ڪري ڏسبو ته معلوم ٿيندو ته اندر جي خوشيءَ لاءِ ڪنهن به ٻاهرئين ڳالهه تي مدار رکڻ سراسر مورکتا آهي. مون هڪ پيري پنهنجي ڪنهن ڪلاس کان اهڙو سوال ڪيو ته اهڙي ڪهڙي ڳالهه آهي جنهن جي وسيلي ماڻهو جو من سدائين خوش رهي. جواب ۾ ٻن ٽن چيو ته جنهن حالت ۾ ماڻهو هجي تنهن ۾ راضي رهڻ ۾. هڪڙي چيو سچي خوشي آهي دشمن سان پيار ڪرڻ ۾، ٻن چيو 'چڱن ڪمن ڪرڻ ۾.' ڏهن ٻارهن چيو 'صحت ۾.' خير مان ڪنهن سان شامل راءِ نه ٿيس جنهنجا سبب هيٺ ٿو ڏيان. جنهن حالت ۾ ماڻهو هجي تنهن ۾ راضي رهڻ ڪري ترقي ڪٿان ٿيندي؟ مثلاً ڪو ماڻهو غلاميءَ جي حالت ۾ آهي، تنهن کي جي چئجي ته پاڻ انهي حالت ۾ ٿي پلو آهين، دل جي خوشيءَ خاطر غلاميءَ ۾ ٿي صبر سان ڏينهن ڪاٽڻ چڱو اٿيئي ته پلا ڪيس ڪهڙو ڏيو ڏلو سين؟ سندس دل ۾ ڪهڙي خوشي پيدا ڪئيسين؟ غلام جي خوشي آهي ڪنهن به پر غلاميءَ

مان ڇڏڻ ۾ ۽ اهڙي ڪوشش ڪندي سر ڏيءَ لي رکڻ ۾ ۽ نه سيکڻ. صبر سان سهڻ ۾. مظلوم جي خوشي آهي ظالم سان دوبدو ٿيڻ ۾ ۽ نه سندس دٻاءَ هيٺ دٻجي رهڻ ۾.

'دشمن سان پيار ڪرڻ' ڪهڙا نه رنگين لفظ! ان شاگرد ضرور ڪنهن پوٿيءَ ۽ پستڪ ۾ پڙهيا هوندا. اهڙن لفظن ڪم آڻيندڙن کي ياد رکڻ گهرجي ته اندر جي آنند چاهيندڙن، جي ڪنهن سان به ٿي نٿو سگهي پوءِ پيار ڪنهن لاءِ ۽ تڪرار ڪنهن لاءِ؟ مان ته جيڪر هيئن چوان ته خوشيءَ جي ڪانئين کي سندن برخلاف ويندڙن جي ڪا به پرواهه هئڻ نه گهرجي، نڪي ڪين ڏکوئي نڪي چٽ چٽ ڪري.

چڱا ڪم ڪرڻ ته ڏاڍو چڱو پر چڱو ڇا، بڇڙو ڇا، تنهنجي به ته پوري پروڙ هئڻ گهرجي؟ جنهنکي پاڻ چڱو سمجهي وٺنا هجون سو سچ پچ برو هجي ۽ جنهنکي پاڻ نفرت جي نگاهه سان ڏسي رهيا هجون سو پنهنجي روح جي راحت جو باعث بڻجي پوي. دنيا ۾ اهڙا گهڻيئي مثال ملندا جن مان مٿين ڳالهه ثابت ٿيندي، مثلا ڪو ماڻهو جو ٻئي جو حق پوڙي پنهنجي مٽ مائٽ کي اضافو ٿيو ڏئي سو پنهنجي نظر ۾ ته بيشڪ چڱو ماڻهو ٿيو پر حق جي نظر ۾ بيشڪ بڇڙو ڇٽبو. چڱو ڪم ڪهڙو بڇڙو ڪهڙو تنهنجي هڪڙي مالڪ کي خبر پئي انهيءَ کي جنهن مالڪ جي منجهه پروڙڻ جو پورن اڀياس ڪيو هجي. هالو چالو ماڻهوءَ کي انهيءَ جو پتو پئجي نٿو سگهي. مثلا ڪو شخص، پنهنجن ٻچن کي بک ۾ پاهه ٿيندو ڏسي چوري وڃي ڪري، هاڻ اهو چوري ڪرڻ جو ڪم چڱو، ڪين ڪو شاهوڪار ڪنهنجي مري وڃڻ تي سندس ملڪيت دٻائي رکي، انهيءَ زور تي ته ملڪيت بابت ڪو ڪاغذ پٽ لکيل ڪونهي، اهو ڪم چڱو. تڏهن به پاڻ ماڻهو چوري ڪندڙ کي نندينداسين ۽ شاهوڪار کي نئڙي سلام ڪنداسين.

اهڙا ڪيئي زبردست مثال ڏيئي ثابت ڪري ٿو سگهجي ته عام ماڻهو انهيءَ مشڪل مسئلي کي حل ڪري نٿا سگهن. هاڻي جڏهن چڱي ڪم ۽ بڇڙي ڪم جي وچ ۾ ڀيد سمجهڻ ئي مشڪل آهي ته پوءِ اهڙيءَ ڳالهه تي اندر جي خوشيءَ کي بهارڻ ڪيترو نه ڏکيو ڪم آهي؟

پڇاڙيءَ وارو جواب آهي 'صحت'. گهڻيئي صحت وارا پيا آهن، ۽ ننڊ چڱي ڪن، کاڌو مزي سان کائين، ڪو ڪم مٿن رکو ته برابر ڪن، پر ڪا به مشڪل ڳالهه پيش آئين ته پيڙئي پلاٽيو پوين ۽ مايوسي ۾ مبتلا ٿيو وڃن.

هاڻي تڏهن خوشي رهي ڇا ۾؟ منهنجي الپ ٻڌيءَ ۾ تو اچي ته خوشي ڪنهن به ٻاهرين ڳالهه تي مدار نٿي رکي. خوشي آهي 'دل جي همت ۾' جهڙي به حالت ۾ ماڻهو هجي تنهنکي همت سان منهن ڏيڻ ۾ ئي خوشي آهي ۽ اها ئي ڪنهن ڳالهه ۾.

همت واري جا آدرش اوچا، دل وڏي ۽ اعليٰ خيال ٿا ٿين. تنگدل وارن سان سندس پوئي ڪا نه ٿي تنهن هوندي به انهن

لاءِ اندر ۾ ويو نٿو سمائجي، ڇو ته اهڙو شخص ڪنهن کي به پنهنجو دشمن نٿو سمجهي. اهڙي آدميءَ مان ساري جهان کي فيض ٿو رسي. جنهن به ڪم ۾ هو هٿ وجهي انهنکي نئين رونق ٿو بخشي. سڀ ماڻهو منجهانس خوش. ڇو ته هو هر ڪنهن حالت ۾ ڪنهن به ڪم ۾ آبرو يا آپسوارٿ جو اڳ نٿو رکي، ڪانئس چڱا ڪم قدرت قدرتي طرح ٻيڻي ڪرائي. ڪنهن ڪم جو راس ٿيڻ يا نه راس ٿيڻ سندس چت کي چلائمان نٿو ڪري، هو همت جي نشي ۾ الوت ٿو رهي. همت ئي هنجي لياقت، هنجي طاقت ۽ هنجي روح جي راحت آهي. اهڙي آدميءَ جو اندر هميشه اوجل ٿو رهي، هو هر وقت مالڪ جا شڪرانا ٿو مڃي ۽ هر ڪنهن ڳالهه ۾ مالڪ جوئي همت ڄاڻ پاڻ فقط حڪم جي ٻانهي جيان ٿو ورتي.

ڪافي

۱- جي پا نئين پسان پرينءَ کي تان لڪي وڃهه ليئو
اڻ هوندو حباب آب تي عالم اٿين ٿيو
ٻر فرق ڦوٽي ٻڌ جو کهين ڪون چيو
جنهن ڳولهيو ٿي پرينءَ کي سو وڇوڙي ويو
جتي ٻولي نه آهي ٻن جي اتي ڏکي ڪين ٿيون
جي ٻيو ۾ پرميشور تان ڪو ٻيو ۾ ٻيو
جي اسلام ٿيو الهه ڪون تان ڪفر ڪنهن ڪيو
جي ڪعبو خانو خدا جو تان ڪو ديول ڏوهه ڪيو
مڙهيءَ ۽ مسجد ۾ روشن هڪ ڏيو
ڪيئن جو ڪيئن ٻيو دلپت خلل اچي خلق ۾.
۲- ڇا ڪي وڏو پاڻ ۾ لڪن واٽين ويو
جي ٻيو ۾ پاڻ ڏٺي تان ڪرڙ ۾ ڪيو
ڪک پن ۾ پڌرو آهي پريان سندو پيو
اندا ڪاٽا ڪين کي هن پوئي جو پيو
ڪو سڄو پسي سيو دلپت ڇوي دوست جو.
[دلپت صوفي]

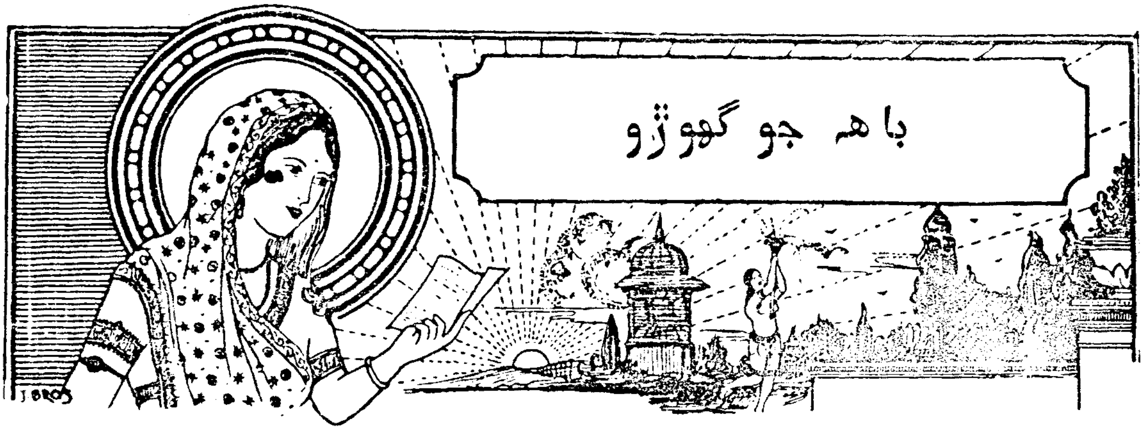

باھ جو گھوڙو

ليکڪ:- لکميچند - ٽي - روپچنداڻي.

گھڻن ڏينھن جي ڳالھ آھي. ڀارت ورش جي اتر اکنڊ ۾ ھڪ وڏو سندر نگر ھو. انھيءَ نواسين کي ڪنھن ڳالھ جي ڪمي ڪا نہ ھئي. انھن جو راجا ڏاڍو ديالو ھو. ھن کان پرجا جو دک سٺو نہ ويندو ھو. پرجا بہ ھن لاءِ سا صدقي ڪندي ھئي. انھيءَ ھوندي بہ راجا سدائين اداس رھندو ھو. پرجا کي بہ اھو ڏک ھوندو ھو، پر ڪنھن جو وس ڪونہ ٿي ھليو. راجا ۽ پرجا جي دک جو ڪارڻ اھو ھو جو ھڪ ڏينھن اوچتو رات جي وڳڙي ۾ ڪو شاھينگ راجڪماريءَ کي کڻي ھليو ويو ھو. ڏاڍي ڳولھا ڦولھا ڪئي ويئي پر ڪو پتو ڪونہ پيو. راجا کي اھائي ھڪ سڪيلڌي ڌيءَ ھئي. ھنجي گم ٿيڻ ڪري سڀ دکي ھئا.

راجا جو سينا پتي آنند سنگھ ڏاڍو بانڪو بھادر ھو. ھن جو پٽ چندرڪمار بہ جوڌو جوان ھو. ھنجي ڄمار ڪو سورھن سال ھئي. پر اينترائي عمر ۾ ھو شستر ۽ شاستر ودياءَ جو چڱو چوکو اڀياس ڪري چڪو ھو. گھوڙي جي سواري ۽ تيراندازي ۾ ڏاڍو پڪو ھو. ترار ۽ ڀالي ھلائڻ ۾ بہ نھايت قابل ھو.

ھڪ ڏينھن ھن ويچار ڪيو تہ "منھنجي پتا کي راجا وٽ ڪم ڪندي گھڻائي ڏينھن ٿيا آھن. ھو وڏو ويرُ ۽ لڙاڪو بہ آھي، تہ بہ ھو راج ڪنيا جو ڪو پتو لھي نہ سگھيو آھي. مون بہ ھيترا ڏينھن راجا جو ان کاڌو آھي پر انھيءَ عيوض راجا جي ڪنھن بہ ڪم ڪين آيو آھيان."

اھو ويچاري ھن راج ڪنيا کي ڳولھڻ جو پڪو پھ پڪايو. ھنجي پتا کي جڏھن اھا سڌ پيئي تڏھن ھو ڏاڍو پرسن ٿيو. ھن پنھنجي پٽ کي اسھڻ مھل آسيس ڪئي ۽ چيائين تہ جيڪڏھن ڪو پتو نہ پوي تہ ھڪ ورھيہ اندر گھر موٽي اچج.

وير بالڪ چندرڪمار گھر کان اتر ڏس ۾ اوچن پربتن ۽ گھاٽن جھنگلن ۾ ڪاھي پيو. سج لھڻ تي آيو تہ ھنکي سامھون ڪجھ سجھندو ڏسڻ ۾ آيو، ويجھو وڃي ڏٺائين تہ ھڪ ديويءَ جو مندر آھي. مندر جي اڳيان ڪن لھسوڻ وٽي ھون ڪيو.

هو پنهنجو گهوڙو وڻ سان ٻڌي ديويءَ کي پرڻام ڪري هڪ پاسي ويهي رهيو. سڄي ڏينهن جي ٿڪ ڪري ويندي ويندي اک لڳي ويس، ننڊ ۾ [illegible] سپنو ڏٺائين: "جڳ پورو ڪري رشي هنوت آيا انهن مان هڪ جهنگ ان اتي اچڻ جو ڪارڻ پڇيو. جڏهن هنکي سڌ پيئي ته هو راجڪماري کي ڳولهڻ نڪتو آهي تڏهن هنکي ڏاڍو ڏک ٿيو هنکي ڏکي موٽي وڃڻ لاءِ چيائون. اِنترو به ٻڌائي ڇڏيائونس ته راجڪنيا کي هڪڙو ديو کڻي ويو آهي ۽ هاڻ هنجي ڇنبي مان ڇوڪري کي ڇڏائڻ ڏکيو آهي. گهڻي جهل پل ڪانپوءِ به جڏهن هو هٺ تان هيٺ نه لٿو تڏهن هو هنکي ديويءَ جي پرتما وٽ وٺي ويا. ديويءَ کي پرڻام ڪري هو هڪ پاسي ٿي ويٺو. هڪڙي رشيءَ ديويءَ جي چرڻن وٽان هڪڙو ڪنول جو گل کنيو ۽ ڪجهه منتر پڙهي هنکي ڏنو: اِنتري ۾ سنکه گهنٽا - گهڙيال ۽ نغارا خوب زور سان وڄڻ لڳا ته هنجي اک کلي ويئي."

ڇا ٿو ڏسي ته نه اتي اهو مندر آهي نه اهي رشي لوڪ. هو ڏاڍي اچرج ۾ پئجي ويو. هنجي گهوڙي جو به ڪو پتو ڪونه هو. وري پنهنجي پير ۾ هڪ ڪنول جو گل ڏسي ته هيڪاري وائڙو ٿي ويو. اهو کڻي ڏٺائين ته ان ۾ هڪ سوني ڪنجي پيل هئي.

ڪنجي ۽ ڪنول کڻي هو اٿي پنڌ پيو. هلندي هلندي ڪجهه گرمي معلوم ڪيائين. اڳيرو وڌيو ته درياهه جا ڪارا ڪارا بادل ڏسڻ ۾ آيس. گهور هاهاڪار به ٻڌڻ ۾ پيس. ڏٺائين ته ڪي ماڻهو روئندا رڙندا واڪا ڪندا ڀڄندا پيا اچن.

ڏاڍي مشڪلات سان هڪڙي ماڻهوءَ کي بيهاري پڇائين ته ڳالهه ڪهڙي آهي، ڀائي؟ هن ماڻهو گهٻرائجي چيو: "ڙي ڀاءُ ڙي ڀاءُ! ڏسين ڪين ٿو ته ڇا ته ڏاري ٻه لڳي ويئي آهي. ڪالهه ديو پنهنجي غفا مان ٻاهر نڪتو آهي ۽ ڪروڌ وچان سڄو جهنگل ۽ ديش جلائيندو ٿو رهي."

اِنتري ۾ هن ڏٺو ته سچ پچ باهه جون لاٽون ڏاڍي زور سان وڌنديون پيئون اچن ۽ انهنجي وچ ۾ هڪڙو ديو سونهري گهوڙي تي چڙهيو ٿو اچي. اهو ڏسي هنکي ڪجهه ڀؤ ٿيو ته سهين پر دل ڏاڍي ڪري هو بيهي رهيو. جڏهن ديو ويجهو آيو تڏهن هن گوجنا ڪري چيو "اڙي مورک ڇوڪرا: تون هنن سڀني ماڻهن سان گڏجي ڇو نٿو ڀڄي وڃين؟ ڇا توکي منهنجو ڀؤ به ڪونه ٿو لڳي. خبر ڪانه ٿي پويئي ته مان توکي ساڙي جهٽ پٽ رک ڪري ڇڏيندس."

اهو ٻڌي هن دلير ٿي ڪري ورائيو: "ڇو؟ مان ڇو ڀڄان؟ مون تنهنجو ڪهڙو نقصان ڪيو آهي جو تون مونکي جلائي ڇڏيندين؟ خبر نه آهي ته هنکي به تون ڇو پيو جلائين."

ديو ڏاڍيان ٽهڪ ڏيئي چيو "ڪالهه رات مونکي ديويءَ چيو ته هڪڙو ماڻهو جو پڙو لوڪان راجڪماري کسي توکي ماري ڇڏيندو. هاڻي مان "ڪهڙن سهي ڪريان ته منهنجو ويري ڪير آهي؟ تنهنڪري مان سڀني کي ڀسم ڪري ڇڏيندس.

پر تون ڪير آهين؟ تون ڏاڍو دلير ٿو ڏسجين. تنهنڪري منهنجي مرضي نه آهي ته تون هتان به چڙهي ماڻهن سان رهين. پڻ! مون وٽ هلي رهندين؟

هن ديو وٽ وڃي رهڻ وڏي خوشي سان قبول ڪيو. پر ايترو چيائينس "مان تو سان هلندس ته سهي پر هڪڙو شرط آهي. تون اڄا يو سڄي ديش کي ساڙي نه ڇڏ، جي تنهنجي ٻپ کان پيڳا ٿا وڃن تنکي ڪهڙي شڪتي آهي جو توکي ماري سگهن. تنهنجي اڳيان ته هو ڪٿلين مت ٻه نه آهن." اهو ٻڌي ديو ڏاڍو خوش ٿيو. ٻاهه جون لاٽون واپس ورتائين. ديش سڙڻ کان بچي ويو. هاڻي چندرڪمار ديو سان گهوڙي تي ٻيلهه چڙهي هليو. گهوڙو هوا وانگيان اتي اڏاڻو. ٿوري وقت ۾ ديو پنهنجي غفا ۾ واپس موٽي آيو. اها غفا ٻاهران ته تمام اڻ وڻندڙ پيا نڪ پئي ڏٺي پر اندر گهڙي چندرڪمار ڏٺو ته هڪڙو وڏو سونو محلات ٺهيو بيٺو آهي ۽ انجي پٽين تي قيمتي هيرا جواهر جڙيل آهن.

ڪيترن ئي دالانن مان لنگهي هو گهوڙي شالا (طبيلي - ڪڙهه) ۾ پهتو. اتي گهڻا ئي گهوڙا ٻڌا بيٺا هئا. ڪنهن جو رنگ اڇو، ڪنهن جو ڳاڙهو ۽ ڪنهن جو ڪارو هو. هڪ پاسي هڪ وڏو سونو ڪمرو هو، جنهن جي دروازي تي پهچي ديو گهوڙي کي روڪيو ۽ دروازي جو ڪلف کولي ان ۾ گهوڙو ٻڌي ڇڏيائين.

انهيءَ سوني محلات ۾ سوين نوڪر هئا جنکي قيمتي ڪپڙا پيل هئا، پر چندرڪمار کي ڏسي عجب لڳو ته انهيءَ سونهري گهوڙي کي ديو پاڻ مالش ڪئي ۽ داڻو ڏنو. تنهن کانپوءِ هو دروازي کي بند ڪري سنان پاڻي ڪرڻ ويو. سنان گهر سڳنڌت جل سان ڀريل هو. ان ۾ هڪ نوڪرياڻي چندرڪمار جي لاءِ ڪپڙن جو وڳو رکي ويئي. وهنجي سهنجي جڏهن ٻاهر نڪتو تڏهن هڪ نوڪرياڻي هنکي هڪ سينگاريل ڪمري ۾ وٺي ويئي جتان تمام عمدا ميوا ۽ ڦل کائي ناشتو ڪيائين. انکانپوءِ اڃا هو آرام ڪري ٿي هو ته هڪ نوڪر اچي ڏاڍي ادب سان جهڪي سلام ڪيو ۽ چيائينس ته ديو توهانکي ياد ڪيو آهي.

هن ديو وٽ وڃي ڏٺو ته ديو هڪ ڏاڍي سينگاريل ڪمري ۾ ويٺو آهي اهڙو ڪمرو هن اڄ تائين ڪٿي ڪونه ڏٺو هو. سونيون پٽيون هيون ڇت ۾ قيمتي رتن جواهرن جا گل ڦل ٺهيا بيٺا هئا. وڏيون وڏيون سندر تصويرون پٽين تي ٽنگيل هيون. ديو هنکي ڪرسيءَ تي ويهڻ لاءِ اشارو ڪيو. پوءِ پڇيائينس ته هي سونو محل توکي پسند آهي؟ هنکي ته راجڪماريءَ کي ڳولهڻو هو تنهنڪري جواب ڏنائين ته مون سڄو محلات ڏٺو ئي ڪونهي پوءِ ڪئن چوان ته سندر آهي يا نه. ديو محلات ڏيکارڻ جي لاءِ هنکي هڪ نوڪر جي ٻانهن ڏني، پر اهو ويچار ڪري ته جيڪڏهن ڪٿي راجڪماري گڏجي ويئي ته هوءَ نوڪر جي اڳيان دل کولي ڳالهائي نه سگهندي تنهنڪري هن ٿورو اڳتي هلي نوڪر کي ڇڏي ڏنو ۽ اڪيلو محل ۾ گهمڻ لڳو. گهمندي

گهمندي هڪ سندر باغيچي ۾ پهتو جتي سائي گاهه تي هڪ سندري ويٺل ڏٺائين. من ۾ شڪ پيس. جهٽ هن وٽ ويو. ڏسي ته هوءِ روئي ويٺي، هن يڪدم پنهنجا ڳوڙها اگهي چندرڪمار ڏانهن نهاريو. جڏهن ته پڇيائينس ته تون ڪير آهين ۽ هت ڪٿان آئيو آهين. هنکي پاڻ ڏانهن نهاريندو ڏسي چندرڪمار هنکي پرڻام ڪيو ۽ پنهنجو سڄو سماچار سڻائي روئڻ جو ڪارڻ پڇيو. سڄو حال ٻڌي راجڪماري کي ڏاڍو دک ٿيو. هوءِ اوچنگارون ڏيئي روئڻ لڳي ته چندرڪمار هن پيانڪ ڪاراگرهه (جيل خاني) ۾ ڇو آيو. نيٺ گهڻي سمجهائڻ کانپوءِ ماٺ ڪيائين. سڏ ڪا پري ڇيائين ته راڪ جو سمهڻ مهل ديو مونکي پنهنجي سوني گهوڙي تي چاڙهي پڇائي آيو. هاڻي هو مونسان پلؤ پائي ٻڌڻ تو چاهي. جيڪڏهن هڪ مهني اندر مان مڃتا نه ڏيندس ته پوءِ هو مونسان زوري شادي ڪندو. انهن ٻنهي اهي ڳالهيون ويٺي ڪيون ته هڪڙي نوڪر اچي چيو ته ديو اوهان ٻنهي کي رسوئي وٺڻ لاءِ تو سڏي. اتان ٻئي اٿي پوڄن ڪرڻ ويا. پوڄن وٺي ٻئي پنهنجي پنهنجي سمهڻ واري ڪوٺي ۾ گهڙي ويا.

راڪ جو نه چندرڪمار کي لنبُ آئي نه راجڪماري کي. جڏهن سڀ سمهي پيا تڏهن چندرڪمار اٿي سونهري گهوڙي جي ڪوٺيءَ ڏي هليو. اها سوني ڪنجي انهيءَ ڪوٺيءَ جي ڪلف کي لڳايائين ته اهو کلي پيو. ڏاڍو خوش ٿيو. پوءِ پنهنجي ڪمري ۾ اچي ماٺ ڪري سمهي پيو. پر پاٺ جو اٿي خيال ڪيائين ته ڪانو ته سڀ ڳڏ جي

ڪانيندا آهن. ان مهل راجڪنيا کي لڪائي لڪائي هڪ چٺي ڪڻي ڏيندس ته اڄ راڪ جو هتان پڄي نڪرندا سين. ڪاني وقت هن ديو کان لڪائي هڪ چٺي راجپتريءَ کي ڏني. بس - اڌ راڪ جو هـــو اٿيو ۽ سونهري گهوڙي جي ڪوٺي کولي ان وٽ ويو پر اڃا هنجي پٺي تي هٿ رکيائين ته هو اڙون هڻڻ لڳو. اتي هنکي ڪنول گل ياد پيو جيڪو سوني ڪنجيءَ سان گڏ مليو هوس. هن اهو گل گهوڙي کي سنگهايو ته گهوڙو ماٺ ڪري بيهي رهيو. چندرڪمار ٽپ ڏيئي گهوڙي تي چڙهي ويٺو ۽ راجڪماري کي وٺڻ ويو. هوءِ اڳيئي باغ ۾ هنلاءِ اکيون پايو بيٺي هئي. هنکي به گهوڙي تي چڙهي تکو تکو گهوڙو هڪلي هليو. گهوڙي جي ٽاپ ٽاپ جو آواز سڻي ڪري ديو گهٻرائجي اٿيو ڊوڙي ٻاهر آيو ته ڏٺائين ته ٻيئي پکي ٽا وڃن. بس زور سان ڪڙڪو ڪري گهوڙي جي پنيان ڊوڙيو پر هاڻي ته گهوڙو چندرڪمار جي هٿ ۾ هـــو. ديو کـــي ڏسي راجڪماري ٿڙ ٿڙ ڏڪڻ لڳي. اهو ڏسي چندرڪمار ديو جي اڳيان باهه ڪڻي ڇڏي. باهه جون لپيٽون گهوڙي جـــي پٺ مان نڪري ديو کي ساڙڻ لڳيون. ديو پنهنجو منهن مٿو پٽڻ ۽ چندرڪمار کـــي باهه بند ڪرڻ لاءِ ليلڙا ٿيون ڪرڻ لڳو، پر چندرڪمار ٻڌ پس وري ڇو ٿو؟ جڏهن ديو سڙي پڄري رک جي ڍيري ٿي پيو تڏهن هن باهه جي لاٽن جي لهر بند ڪئي. راجپتري آڻي راڄا کي ڏنائين. راڄا ڏاڍو گد گد ٿيو. هن راجڪنيا جو وواهه چندرڪمار سان ڪري ڏنـــو. وواهه کانپوءِ چندرڪمار وري انهيءَ ديو جي غفا ۾ ويو. اتان ڌن ۽ هيرن جواهرن جا ٻوڙا ڀري آيو. راڄا ٻڍو ٿي ويو هو. هو راڄ پاڳ چندرڪمار کي سؤنپي ايشور ڀڄن کي وڃي لڳو. چندرڪمار پاڻي پيءُ راڄ ڪاڄ ڪرڻ لڳو.

News, Notes & Comments

• ڪانگريس جي فتح

ڪنڌڪوٽ - ڪشمور تڪ مان، مير زين الدين جي فوت ٿي وڃڻ سبب سنڌ اسيمبليءَ جي جاءِ خالي ٿي هئي. ان جڳهه لاءِ خان بهادر سردار شير محمد خان بجاراڻي ۽ مسٽر محمد امين خان کوسو بي. اي، ايل. ايل. بي اميدوار هوا. هڪ پاسي سرداري زور هو ته ٻئي پاسي شيوا جي لياقت هئي، هڪ پاسي عملدارن جي مدد جو هل هو ته ٻئي پاسي عام ماڻهن جي سچي همدردي هئي، هڪ طرف پيسي جي راند هئي ته ٻئي طرف "رڪا سڪا ڪاءِ ڪي ننڊا پاڻي پيءُ" واري ڪار هئي. پهرين هن کان اڳ سنڌ ۾ ڪٿي به ڪو مسلمان ڪانگريس ٽڪيٽ تي ڪنهن به چونڊ ۾ اميدوار ڪونه بيٺو هو. سنڌ ۾ هندو به ڪانگريس ٽڪيٽ تي فقط ۴۰-۴۵ سيڪڙو ڪامياب ٿي سگهيا هوا سو مسلمانن تڪ مان فتحياب ٿيڻ محال ٿي لڳو. انين به ٻڌڻ ۾ آيو آهي ته سردار پٽيل، ابوالڪلام آزاد ۽ بابو راجيندر پرساد، ڪانگريس پارليامينٽري بورڊ جي ميمبرن پڻ مسٽر محمد امين کي ڪانگريس ٽڪيٽ ڏيڻ ۾ هٻڪ پئي ڪئي ته "سنڌ ۾ ڪنهن به مسلمان کي ڪانگريس ٽڪيٽ ڏيڻ واجب سمجهه ۾ نٿو اچي ڇا ڪاڻ ته انهن ۾ ايتري سڄاڳي ڪانه آئي آهي، پر جتن لتن مسٽر محمد امين کي اها ٽڪيٽ ملي وئي.

اهڙين حالتن هيٺ مسٽر محمد امين مٿين چونڊ لاءِ اميدوار بيٺو. هوڏانهن سردار شير محمد خان وڏي ٽمن جو مالڪ هو ۽ هيڏانهن مسٽر محمد امين هڪ غريب شيوادار هو، ۽ هوڏانهن سردار شير محمد جو گهر انهيءَ تڪ ۾ هو ته هيڏانهن وري مسٽر محمد امين ڏاري ٿي چڙهائي ڪري آيو هو (ڇا ڪاڻ ته سندس گهر ٻئي تعلقي ۾ آهي).

سڄي سنڌ جون اکيون هن چونڊ ۾ هيون. نيٺ ۱۴ مارچ نتيجو نڪتو ۽ مسٽر محمد امين ۳۴۵ ووٽن تان کٽيو.

هن چونڊ سڄي سنڌ جون اکيون پٽيون آهن ته راجنيتي سڄاڳي فقط هندن ۾ ڪانهي آهي پر مسلمان به هينئر سڄاڳا ٿيڻ لڳا آهن ۽ ٻيو ته سنڌ جا مسلمان جي ڪانگريس جي نالي کان به ڇرڪندا هوا سي هينئر ڪانگريس ڏي ڇڪجڻ لڳا آهن. ٻيون ته ڪانگريس جي پرچار سان هندو مسلم تعلقات سڌاري سگهجن ٿا.

آءٌ پڻ انهيءَ چونڊ وقت مسٽر محمد امين

جي مدد ۾ هوس. جهڙيءَ طرح ڏٺم ته هندن ۽ مسلمانن ۾ هڪٻئي ۾ لاءِ دلي پيار پيدا ٿي چڪو هو ۽ نفرت جو نالو به ڪونه هو.

هينئر ڪانگريس اڳواڻن تي، هن فتحيابيءَ کان پوءِ، ڪافي جوابداري مٿان پيئي آهي. جيڪا سجاڳي، زبردست پرچار سبب، ٿي آهي، انهنجو فائدو کين هينئر وٺڻ کپي. ڪانگريس اڳواڻن کي عام طرح ۽ مسٽر محمد امين کي خاص طرح اها قومي بيداري قائم رکڻ کپي. اميد ته هيءَ صلاح کين پسندي پوندي ۽ ان کي عملي جامي پهرائڻ جي ڪوشش ڪندا.

يورپ مٿان گانبوگرهه

’جيڪو ڏاڍو سو گابو‘ ۽ ’ڏاڍي جي لٺ کي ٻه مٿا‘ اهي چوڻيون سنڌ ۾ بلڪل مشهور آهن. جنکي انهن چوڻين جي معنيٰ سمجهڻي هجي تنهنکي هن وقت دنيا جي راجنيتي حالتن ڏي نظر ڦيرائڻ کپي.

اٽلي، جرمني ۽ جاپان سان اهي چوڻيون بخوبي لڳي ٿيون اچن. انهن ٽنهي ملڪن کي ڪو به چوڻ وارو ڪونه آهي، کين جئن وڻي ٿو تئن ڪن ٿا.

اٽلي شاهي سلطنت جا سپنا لهي رهي آهي، جا سلطنت هن پراچين سمي ۾ ماڻي هئي. انهي سلطنت ٺاهڻ لاءِ هن هٿ پير پکيڙڻ شروع ڪيا آهن. دنيا جي زبردست حڪومتن جي ڏسندي ڏسندي، ابيسينيا کي تباهه ڪري انکي ڳڙڪائي ويئي. هينئر وري پونوچ سمنڊ تي پنهنجو قبضو ڪرڻ گهري ٿي. انگريز چاهن ٿا ته پونوچ سمنڊ تي سندن قبضو رهي. اها انگريزي ۾ عام چوڻي آهي ته جنهن به حڪومت جو قبضو پونوچ سمنڊ مٿان رهندو سا ساري دنيا جي حڪومتن جي راڻي ٿيندي. اسپين جي گهرو لڙائي ۾ اٽلي فسادين کي جو مدد ڪري رهي آهي سو به پونوچ سمنڊ تي ڪرڻ سانگي. لازو پونوچ سمنڊ ۾ ٻن-ٽن جهازن کي اٽليءَ زيرآبين رستي ٻوڙيو ويو آهي سو ڪم به سنڌو سمجهڻ ۾ اچيٿو.

جرمني ۱۹۱۴ع کان اڳ ڇا نه هئي! ڪيس پنهنجون بيٺڪون هيون ۽ شاهي سلطنت هئي. پر ۱۴-۱۹۱۸ع واري لڙائي کان پوءِ اها تباهه ٿي ويئي. جرمني کي نيست نابود ڪرڻ لاءِ يورپ جي حڪومتن ڪين گهٽايو. ورسيلز جي عهدنامي موجب ڪيس ڇني ٽڪر ٽڪر ڪيو ويو. ڪاڻس بيٺڪون ته کسيون ويون پر خود سندس ملڪ ۾ به جدا جدا حڪومتون برپا ٿي ويون. جرمني هئي هيڻي سو اهو زهر جو ڍڪ پي ويئي. هينئر جرمني هوريان هوريان طاقت حاصل ڪندي ويئي آهي. يورپ جي بگڙيل حالتن جو فائدو وٺي جرمني پاڻ کي اڳين حالتن ۾ آڻڻ گهري ٿي. نه فقط هوءَ گڏيل جرمن حڪومت لاءِ خواهان آهي پر ساڳي وقت پنهنجون وڃايل بيٺڪون به حاصل ڪرڻ گهري ٿي. موقعي سر، ورسيلز عهدنامي کي درياهه ۾ ٻوڙي ويئي آهي پاڻ کي مضبوط ڪندي. پهريائين آميريڪا ۽ فتح حاصل ڪيل ملڪن کي قرض موٽائي ڏيڻ کان ٽڙ ڪيائين، روهر جو پرڳڻو هٿ ڪيائين، سار جو پرڳڻو والاريائين رائين لئنڊ تي جنگي پهرو بيهاريائين ۽ هينئر آسٽريا جو پرڳڻو هٿ آندائين.

آسٽريا جو پرڳڻو جنھن قڙلي ۽ ليزي سان، بنا رلو چاڻ جي، ھٿ ڪيا ٿين سو ڪارنامو جرمني جي اتھاس ۾ مکيہ ليکجڻ ۾ ايندو. باز جيان ھينئر ھٽلر جون اکيون زيڪو سلوواڪيا ۽ جگوسلاويا ۾ آھن. اھي حڪومتون ١٩١٤ع کان اڳ جرمني جو پاڳو ھيا پر جنگ کانپوءِ اھي ڇڄي جدا حڪومتون ٿيون. ھينئر روس ۽ فرانس، جي جرمني جا جگري دشمن آھن سي نٿا چاھن تہ اھي ٻئي ننڍڙيون حڪومتون جرمني جي قبضي ۾ اچي وڃن. انھن ٻنھي ملڪن اھڙو اطلاع جرمني کي ڏنو آھي تہ خبردار! انھن ٻنھي ملڪن کي ھٿ نہ لاھہ نہ تہ پڇتائڻو پوندءِ. جيڪڏھن اھا ڏاڍ مڙسي ڏيکاريندين تہ اسان کي لاچار تو سان ھٿ ڳنڍڻا پوندا. فرانس، جنھنجو انگلنڊ سان عھدنامو ڪيل آھي تہ ڏکي سمي ۾ ھڪ ٻئي کي مدد ڪندا سين، انگلنڊ کي چتائي ڇڏيو آھي تہ جيڪڏھن جرمني زيڪو سلوواڪيا کي ڳرڪائڻ جي ڪوشش ڪئي تہ پوءِ ھوءِ جرمني جي سامھون ٿيندي.

جاپان جي ڏاڍ مڙسي وري ڪنھن کان ڳجھي آھي. ھوءِ پاڻکي مشرق جي راڻي سمجھي رھي آھي. ھڪ طرف مغربي ملڪن کي پري رکندو ٿو اچي تہ مشرقي ملڪن سان دست اندازي نہ ڪريو تہ ٻي طرف وري پکھہ پکي جيان وجھندو پاڻ ضعيف ۽ ھيٺين مشرقي ملڪن روپي مڇين کي اکيون پوٽي ڳرڪائيندو. چين تہ پنھنجي ٻاٻي جي ملڪيت ٿو سمجھي. جڏھن وٽس لڳ ڏھن ان جو ٽڪر وجھي کائيندو. ضعيف چين اجھو انھن ليڊ ڏي رھيو آھي. چين جي لاڳيتو آھي روس، سو جاپان جي اھا اڙھ زوري سھي نٿو سگھي. روس ھينئر چين جاپان واري لڙائي ۾ چين جي ڪلي ريت مدد ڪري رھيو آھي.

مطلب تہ ھينئر دنيا ۾ ننڍي پيماني تي لڙائي چالو آھي. ھڪ طرف آھن اٽلي، جرمني ۽ جاپان جي باز جيان ھيٺين حڪومتن کي چنبن ھيٺ آڻي رھيا آھن ۽ وقتي ھڪٻئي کي مدد ڏين ٿا، تہ ٻي طرف آھن چين، روس وغيرہ جن کي انگلنڊ فرانس ۽ اميريڪا جي اخلاقي مدد آھي.

اھڙين منجھيل حالتن ھيٺ سڀڪو ملڪ مھاڀاري لڙائي کي وڃھو سمجھي پاڻکي مضبوط ڪري رھيو آھي. ڪارخانن ۾ رات ڏينھن جنگي سامان تيار ٿي رھيو آھي. سڀڪو انھن ٿو سمجھي تہ جنگ جي پورت کان بچڻ جو آسرو سواءِ جنگي ھٿيارن جي ٻيو ڪو نھي. ھو انھن نٿا سمجھن تہ پنھنجي ھٿن سان پاڻ کڏ کوٽي رھيا آھن.

ڏسجي ٿو انھن جنگي تيارين جو ڪھڙو ٿو حشر ٿئي، مطلب تہ يورپ مٿان گاندو ڪرھ سوار آھي.

اھا پڪ آھي تہ يورپ مھاڀاري لڙائي طرف قدم وڌائي رھيو آھي. جيڪڏھن لڙائي ڇڙي تہ اڳين لڙائين کي ھنجي مقابلي ۾ ڪو تيڪو ھوندو. اسان کي تہ انھن عقل ۾ اچي رھيو آھي تہ لڙائي ضرور لڳندي ڇاڪاڻ تہ يورپ ۾ پاپ جو گھڙو ڀرجي چڪو آھي. يورپ جي حڪومتن جيڪي ضعيف ۽ اڻ سڌريل مٿان ظلم ڪيا آھن

سي خدا جي ڪتاب ۾ درج آهن. انهن جو ڪيترو يورپ کي اوس پهتو آهي.

پيو نه يورپ سڀيتا هيئنر انڌ جي گهوڙي تي سوار آهي ۽ انجي ترقي جي گهڙيال جو ڪانٽو پوئتي هٽڻ شروع ڪيو آهي. هيئنر انجي ناس ٿيڻ ۾ ڪو شڪ ڪونه آهي. ناس نه اوس ٿيندي پر زبردست قربانيون وٺي!

شاديون ڪين برباديون

انساني زندگي ۾ شادي هڪ مکيه ڪارڄ آهي. خاص ڪري هندن ۾ شادي هڪ پوتر ناتو ڪري ليکيو ويندو آهي ۽ شادي ڪرڻ هر هڪ هندو لاءِ لازمي آهي. ارمان جي ڳالهه آهي جو شادي کي اهو درجو ڏنو نٿو وڃي جنهن جي هوءَ لائق آهي. اسان جي ملڪ جي ماڻهن شادي هڪ مسخري ڪري سمجهي آهي.

پارس ۾ ننڍپڻ جي شادين خوب هاڃا هنيا آهن. نه فقط ڪيترين ئي مکڙين قبل کان اڳ ڪومائجي وڃڻ ٿيون پر ڪروڙين نوجوان عورتون اجها ڏهاڳ جا ڏينهن گذاري رهيون آهن. ملڪ جي اهڙي دردشا پسي هند اسيمبلي ۾ مسٽر هربلاس شاردا ننڍپڻ جي شادين کي روڪڻ جو بل پاس ڪرايو جو 'شاردا ائڪٽ' جي نالي سان مشهور آهي.

جڏهن اهو پڌرو ٿيو ته "شاردا ائڪٽ" پهرين اپريل ١٩٣٠ع کان لاڳو ٿيندو تڏهن لکين جاهل ۽ ڪوتاهه نظر مائٽن پنهنجن ٻارن کي انهي پهرين اپريل کان اڳ شادي جي ڄنجهٽ ۾ ڦاسايو. جڏهن اها اپريل جي پهرين تاريخ گذري ويئي تڏهن اهو ٿي انومان ڪيو ويو ته هن کان پوءِ شاديون "شاردا ائڪٽ" مطابق پوري عمر ۾ ٿينديون، پر اهو فقط وهم هو. جيڪو شاردا ائڪٽ گهڙيو ويو هو تنهن ۾ ڪيترائي ضعيف قلم هئا. ان ۾ مکيه خاميون هي هيون.

(١) ته اهو ائڪٽ فقط برٽش انڊيا سان لاڳو ڪيو ويو، يعني ته جيڪي ننڍپڻ جون شاديون رياستن ۾ ٿين تنهن جي قاعدي جي ڪورٽ ۾ چڪي نه سگهجي.

(٢) شاردا ائڪٽ جي ڀڃڪڙي ڪندڙ تي ڪيس فقط ڊسٽرڪٽ ماجسٽريٽ جي ڪورٽ ۾ هلي سگهي ٿو ۽ تڏهن جڏهن فرياد ڪندڙ هڪ سؤ روپيه ڊپازٽ رکي.

اهي ٻه قلم اهڙا هوا جنجي مدد سان اڻ ڄاڻ مائٽ پنهنجي اولاد جي شادي ڪري "شاردا ائڪٽ" جي شڪنجي کان بچي ٿي سگهيا.

هن ائڪٽ پاڻ پارت ۾ وڌيڪ گندگي ڦهلائي آهي. جي ماڻهو ننڊ ۾ غافل هواسي اُٿي سجاڳ ٿيا آهن. شاردا ائڪٽ جي لاڳو ٿيڻ سان به ملڪ مان اها خرابي دور نه ٿي. ميمبرن گهٽيون تي دانهون ڪيون ته هي ائڪٽ ڦلهڙو آهي ۽ انکي مضبوط ڪيو وڃي پر سرڪار ان کي پڌو اڻ پڌو ڪري ڇڏيو.

نيٺ مسٽر لعلچند شاردا بل کي سڌارڻ سانگي درستي پيش ڪئي ته ننڍپڻ جون شاديون رياستن ۾ به ناجائز ڪري ليکيون وڃن. اها درستي پاس ٿئي ٿي تنهن کان اڳ وري جاهل

ماڻن ۾ ڏاڪوڙو پئجي ويو. هزارين بلڪ لکين شاديون اُتڙڪڙ ۾ ڪيون ويون. جنهن نموني ۾ اهي شاديون ٿي گذريون آهن تنهن هندن کي ساري دنيا جي سڌريل قومن ۾ کلڻ هاب بڻايو آهي. ڪٿي ڪيترا ٻار جون شاديون ڪيون ويون آهن ته ڪٿي ٻانبڙا پائيندڙ ٻارن کي ڦاسايو ويو آهي. ڪٿي ڪنواريون ننڍيون ته گهوٽ وڏا ته ڪٿي انهي اصل اُبتڙ ليکو.

وري شاديون اهڙي ڪڙي رفتار سان ڪيون ويون آهن جو انهن سان ميل ٿوئي به ڪين سگهي! هڪ ڏينهن مڱڻو ته ساڳي ڏينهن پيا سپاٽي لي شادي! مڱڻو، سڳڻ سات ۽ شادي ساڳي ڏينهن!! ڇا جا مٽ مائٽ مناڻا، ڇا جو دوستن ۽ سنگتين ساٿين کي نينڊ ڏيڻ. جيڪڏهن گهوٽ حاضر ڪونه هو ته ڪنوار جي اُنجي بوڇڻ سان يا ڪاني سان شادي ڪرائي ٿي وئي. جي گرهن لاءِ اُٿو ميسر ٿي نٿي سگهيو ته ان جو ڪم واري مان ورتو ٿي ويو ۽ ناريل نٿي ملي سگهيو ته انهي بجاءِ چلم جو ڦل ڪم آندو ٿي ويو. مطلب ته نه فقط شاردا ائڪٽ جون ڀڳڙيون ڪيون ٿي ويون پر لکن ٻارن ۽ نوجوانن جي حياتي برباد ڪئي ٿي وئي.

هينئر نه فقط مسٽر لعلچند جي درستي عمل ۾ آئي آهي پر شاردا ائڪٽ کي وڌيڪ مضبوط ڪرڻ سانگي بي داس جي درستي به پاس ٿي آهي. هينئر نه فقط ننڍپڻ جي شادين همٿائيندڙن ۽ ڪندڙن کي ٽرٽ ٽي مهينا سخت پورهئي سان جيل جي سزا ملي سگهندي پر هزار روپيه ڏنڊ به پئجي سگهندو. انکان سواءِ ڊسٽرڪٽ مئجسٽريٽ وٽان منع نامون وٺي شادي اڳواٽ روڪائي سگهبي.

هينئر سنڌ جي نوجوانن تي سخت جوابداري آهي. جي اهڙيون انرت واريون شاديون ٿين ته انهن کي هڪدم روڪائين. سنڌ ين کان عام طرح ۽ هندن کان خاص طرح هي گهڻي وانگر ڪا ٿيندڙ مرض پاڙون پٽڻ کپي. هن ڳالهه ۾ ڪنهن جو به لحاظ نه رکڻ کپي، جنهن ۾ ئي سنڌ جو ڀلو آهي.

شهيد گنج هلچل ۱ اپريل کان بند

شهيد گنج هلچل جي اڳوان مسٽر مظهرعلي جيل مان آزاد ٿيڻ تي هڪ بيان ڪڍيو آهي ته پهرين اپريل کان شهيد گنج جو قانون ٽوڙ تحريڪ بند رهندو.

ڀارت جو واپاري ناهه

هند اسيمبلي ۾ مسٽر ستيه مورتي جو هيٺيون ٺهراءُ پاس ٿيو. هي اسيمبلي گورنر جنرل ان ڪائونسل کي سفارش ٿي ڪري ته نئون برٽش هندوستان جو واپاري ناهه يا ڪو به واپاري ناهه اسيمبلي جي صلاح کان سواءِ ڪونه بحال ٿئي. ٺهراءُ بنا مخالفت پاس ٿيو.

پروفيسر نارائڻداس ملڪاڻي يورپ ڏانهن

سنڌ جو پروفيسر اين. آر. ملڪاڻي جو دهلي ۾ هريجن سيوڪ سنگهه جو ڪم ڪندڙ آهي، سو يورپ گشت تي ويندو. ڪيس دهلي ۾ سنڌس دوستن هڪ وڏي پارٽي ڏني.

سر غلام حسين ڪاٺا

سر غلام حسين جڏهن سنڌ اسيمبلي جو پريمئر مقرر ٿيو تڏهن سڀڪنهن جي وات تي اها ڳالهه هئي ته سر غلام حسين ڪو راجنيتي جو ڄاڻو آهي ۽ هو وزارت جون واڳون چڱي طرح هلائي سگهندو. سڄو سال حڪومت ماڻيائين پر ته به هو پنهنجي پوزيشن مضبوط ڪري نه سگهيو. ليڪن گذريل مارچ جي ٢١ تاريخ استيفعا ڏيڻي پيس.

جهڙو هو قابل آهي تهڙو جيڪڏهن مدبري ۽ نيڪ نيتي کان ڪم وٺي ها ته جيڪو کيس هيڙا ڏينهن ڏسڻا نه پون ها. هن جيڪا روش دشمن کي کٽڻ جي ورتي سا سندس آڏو آئي.

پهريائين اتحاد پارٽي جا تختا ڪڍيائين. جڏهن ڏٺائين ته اتحاد پارٽي جو زور لاس ٿي چڪو آهي تڏهن وري هندو پارٽي کي دٻائڻ شروع ڪيائين. ڪانگريس پارٽي کي وقت بوقت جهڪائڻ ۾ پنهنجي بهادري سمجهڻ لڳو.

ليڪن اتحاد پارٽي، ڪانگريس پارٽي ۽ هندو پارٽي ملي کيس اهڙو ڌڪ ڪڍيو جو سر غلام حسين جي وزارت هڪدم اچي پٽ پيئي.

خانبهادر الله بخش کي سر غلام حسين جي وزارت ڊهڻ مان هيٺيان سبق سکڻ گهرجن: پهريون اهو ته جيڪو انجام ڪري سو پائي. ٻيو ته ڪنهن سان به ڪائونسل ۾ ڦٽائڻ جي ڪوشش نه ڪري. ٽيون ته سنڌ جي عام رعايا جي بهبودي لاءِ پاڻ پتوڙي. چوٿون سچائي ۽ ايمانداري کي پنهنجو مقصد بڻائي. پنجون سنڌ جي سڀني فرقن جي ماڻهن کي هڪ نظر سان ڏسي. جيڪڏهن اهي گڻ منجهس هوندا ته سندس وزارت پڪي پائي تي بيهندي. جيڪڏهن سر غلام حسين جي راجنيتي روش ۾ سچائي ۽ نيڪ نيتي هجي ها ته سندس پيڙي جا تختا اصل نڪري نه وڃن ها. خانبهادر الله بخش هڪ نوجوان آهي. سڄي سنڌ جون منجهس جهجهيون اميدون آهن. اُميد ته هو غريب سنڌ جي پوکڻي کي سرسبز ۽ آباد ڪرڻ ۾ ڪامياب ٿيندو.

مهاتما گانڌي سرحد ويندو

خان عبدالغفار خان سرحدي گانڌيءَ جي صحت هيئنر ڪجهه سڌري آهي. هن سرحد پرانت جو پيو گشت شروع ڪيو آهي. هو جدا جدا ضلعن ۾ اٽڪل سؤ ڳوٺن ۾ ويندو ۽ ڪانگريس جو پيغام پهچائيندو. هو پنهنجي دوري ۾ لعل چولا والنٽيئر به ڀرتي ڪندو. گانڌي سرحد ۾ ڪڏهن ٿو وڃي تنهن باري ۾ اڃا ڪو فيصلو نه ٿيو آهي پر اميد ڪئي ٿي وڃي ته گانڌي بينگال جو گشت پورو ڪري پوءِ شايد سرحد ويندو.

شريمت جيرامداس پنجاب ويندو

آل انڊيا ڪانگريس ورڪنگ ڪاميٽي شريمت جيرامداس دولترام کي پنجاب ڪانگريس اندر جهڳڙن جي نبيري لاءِ ۽ انهن ۾ پاڻ منجهه محبت ۽ دلي پريم جاڳائڻ لاءِ مقرر ڪيو آهي.

سنڌيءَ جو بخت بالا!

ڇنڊبو جو سنڌ اسيمبليءَ جي ڪارروائي ۾ سرڪاري طرح جاءِ ملي اٿس!!

پوءِ ڇو نه حب وطن ڌاريو، سنڌي ۾ فخر
وٺو ۽ سنڌي ساهتيه کي همٿايو؟

خريد ڪريو:- مسٽر منوهرداس ڪوڙومل جا
لکيل تازا ڪتاب.

(۱) **اخلاقي آواز** تالي عمدو ڪتاب
سنڌيءَ جو سينگار جو تازو شايع ٿيو
آهي. صفحا ڏيڍ سؤ. ڇهن تصويرن ساڻ،
پنو ڇاپو بيحد عجائب اٿس. مغرب ۾ ڇپيل
ڪتابن جي سڌ پيو لاهي. ننڍين خواه وڏن
لاءِ مفيد. قيمت فقط اٺ آنا.

(۲) **اخلاقي آکاڻيون** ڇپايل ڪوڙومل
سنڌي ساهتيه منڊل جو.

(۳) **هند جو سڌر** (ست تصويرن ساڻ)
(پريس ۾)

(۴) **پچڙي نارين جا چرتر** (۹ تصويرن ساڻ)
قيمت چار آنا

(۵) **ٽالسٽاءِ جا اوائلي آزموداءَ ۽ خيال**
قيمت:- لسو پنو پنج آنا — بنا لسي پني ٽي آنا.
ڇپايل سنڌ ساهتيه منڊل جا

(٦) **"سنڌ ۾ ڪيٽي"** قيمت ٽڪو
(۷) **وات جي صحت** قيمت ٻه آنا
(تصويري)

ملڻ جو هنڌ:- 28/6 ڪاسماپاليٽين ڪالوني
ڪراچي سنڌ.

ڪوڙومل سنڌي ساهتيه منڊل حيدرآباد سنڌ
"سنڌو" آفيس ميان جو ڳوٺ شڪارپور سنڌ

ڏونگريءَ جو بال امرت

ڇا آهي؟

(۱) هيءَ هڪ تمام سٺي ۽ مقوي
خوراڪ آهي.

(۲) اها خوراڪ ڪمزور ۽ ضعيف
ٻارن کي تندرست ٿي رکي.

(۳) هن دوا ۾ هر ڪنهن قسم جي،
هڏن، جوڙڻ جو مدد آهي.

(۴) هيءَ دوا ٻارن کي کنگهه
وغيره مرضن کان بري ڪري
ڪين ڏندن نڪرڻ ۾ سهوليت
ٿي پيدا ڪري.

ملي سگهندي:-

هر ڪنهن شهر ۾ هر ڪنهن
دوا فروش وٽان.

Reg No. S. 437. APRIL 1938

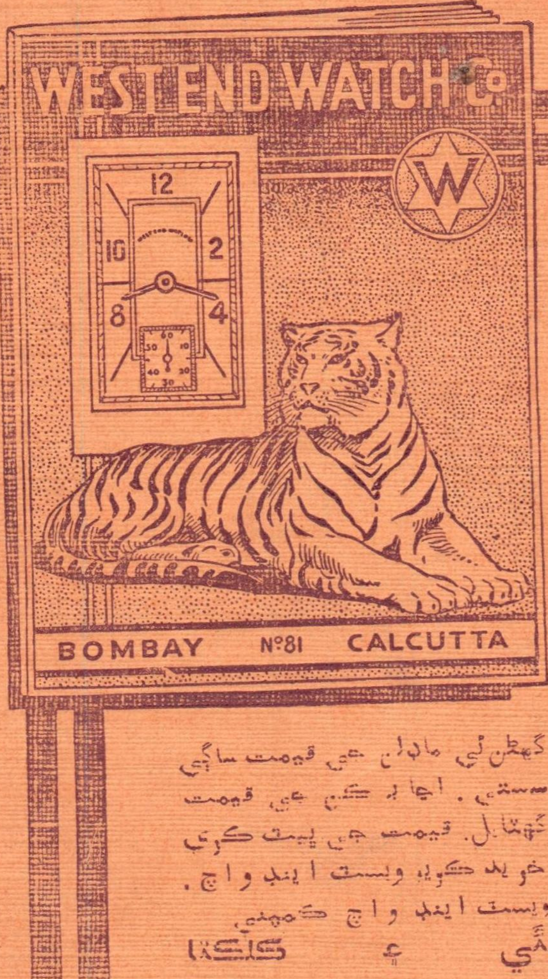

هينئر تيار
مفت فقط گهرڻ
سان
اسانجي نئين لسٽ
تيار آهي جا اوهانجو
انتظار ڪري رهي
آهي. هميشه جيان
انهيءَ ۾ نمونيدار
۽ گهڙيالن جي چونڊ
ٿيل آهي هر قسم جا
ماڻهو خريد ڪري
سگهن ٿا.

گهٽن ٿي مالن جي قيمت ساڳي
سستي. اڄ ڪلهه جي قيمت
گهٽ آهي. قيمت جي ڀيٽ ڪري
خريد ڪريو ويسٽ اينڊ واچ.
ويسٽ اينڊ واچ ڪمپني
بمبئي ۽ ڪلڪتا

WEST END
WATCH CO.
BOMBAY - - - CALCUTTA